

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Bo Rothstein: Den moderna könsmaktsordningens grundbult

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Jörgen Hermansson: Politik på upplysningens grund

Hanna Larheden: Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap

Dag Anckar, Ole Borre, Lennart Lundquist: Sakkunnigutlåtande över professur i statsvetenskap i Uppsala

LITTERATURGRANSKNINGAR

Ann-Marie Ekengren: Av hänsyn till folkrätten? Anm av Bo Petersson. Replikskifte

Patrik Hall: The Social Construction of Nationalism. Anm av Erik Ringmar

Jan Lionel Sellberg: Hur är samhället möjligt? Anm av Kari Palonen

Maria Sönne: Administrative Reforms and the Quest for Foreign Investment in China.
Anm av Tom Christensen

Lena Wängnerud: Politikens andra sida. Anm av Knut Heidar

Paul A Chilton – Mihail V Ilyin – Jacob L Mey, eds, Political Discourse in Transition in Europe 1989-1991. Anm av Kristina Boréus

Kurt Klaudi Klausen – Krister Ståhlberg, red, New Public Management i Norden.
Anm av Therese C Reitan

ABSTRACTS

Årgång 102 1999 **1**

INNEHÅLL

UPPSATSER

Bo Rothstein: Den moderna könsmaktionsordningens grundbult 1

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

Jörgen Hermansson: Politik på upplysningens grund 21

Hanna Larheden: Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap 25

Dag Anckar, Ole Borre, Lennart Lundquist: Sakkunnigutlåtande över professur i statsvetenskap i Uppsala 43

LITTERATURGRANSKNINGAR

Ann-Marie Ekengren: Av hänsyn till folkrätten? Anm av Bo Petersson. Replikskifte 55

Patrik Hall: The Social Construction of Nationalism. Anm av Erik Ringmar .. 72

Jan Lionel Sellberg: Hur är samhället möjligt? Anm av Kari Palonen 75

Maria Sönne: Administrative Reforms and the Quest for Foreign Investment in China. Anm av Tom Christensen 78

Lena Wängnerud: Politikens andra sida. Anm av Knut Heidar 84

Paul A Chilton – Mihail V Ilyin – Jacob L Mey, eds, Political Discourse in Transition in Europe 1989-1991. Anm av Kristina Boréus 90

Kurt Klaudi Klausen – Krister Ståhlberg, red, New Public Management i Norden. Anm av Therese C Reitan 99

ABSTRACTS 111

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud

Göteborg: Mikael Gilljam

Stockholm: Rune Premfors

Umeå: Gullan Gidlund

Uppsala: Jörgen Hermansson

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 1999

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Prenumerationspris 1999 280 kr.

Pris för enstaka nummer 75 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8939
(Sannerstedt), 222 8946 (exp), telefax 222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Den moderna könsmaktsordningens grundbult

Bo Rothstein

Det stora gåtan

I ett av de informationsblad som utgick från kvinnomaktsutredningen under arbetets gång fanns, förutom en förteckning över alla rapporter som komma skulle, också en längre uppräknig av de frågor som utredningen skulle försöka besvara. Det var summa ett tjugotal rätt så handfasta empiriska spörsmål av typen "Får kvinnor en slags pension och män en annan", "Vilket motstånd möter kvinnliga chefer" och "Vad händer med mäns och kvinnors ekonomi vid skilsmässa". Uppräkningen avslutades emellertid med en fråga av det mera djuplodande slaget, nämligen följande: "*Och till sist den stora gåtfulla frågan: Alla är överens om att jämställdhet är bra, jämställdhet skall vi ha. Ändå blir det inte så. Varför?*"¹

När jag läste detta tyckte jag mig skönja en slags dyster uppgivenhet redan i utredningens början, att detta var den stora mystifikationen som man ville, men inte trodde sig kunna, ge ett svar på. Och mycket riktigt kom det inte något försök till svar på denna jämställdhetens tiotusenkronorsfråga från utredningen – istället fick vi i huvudsak ännu en gång empiriskt belagt det vi redan visste – att svensk jämställdhet må vara bäst i världen men att vi fortfarande är långt ifrån ett jämställt land. Gåtfullheten i att "*ändå blir det inte så*" består, all forskning och alla goda politiska intentioner till trots.

Syftet med denna artikel är att försöka bidra till att ge ett svar på denna så gåtfulla fråga. Närmare bestämt varför könsmaktsordningen reproduceras trots att alla formella och många informella hinder raserats i Sverige och de övriga nordiska länderna. Mera precist är det ett specifik sak jag vill förklara, nämligen varför den traditionella arbetsfördelningen *reproduceras* hos svenska par, särskilt efter det att de får barn, trots att både en majoritet kvinnor och män instämmer i jämställdheten som princip. Jag vill understryka att jag inte är ute efter att förklara varför patriarkatet en gång uppstod, här instämmer jag med historikern Yvonne Hirdman att frågan om könsmaktsordningens historiska ursprung förmodligen är en återvändsgränd (Hirdman 1988, s. 51). Den frågan som intresserar mig är istället just den moderna könsmaktsordningens reproduktion.

Härvidlag tycks den empiriska forskningen ge två tämligen klara besked. Det första är att svenska par barn utan barn i stor utsträckning lyckas etablera ett

jämställt förhållande i så motto att de fördelar hushållsarbetet någorlunda jämlikt. "Tre fjärdedelar av de yngre barnlösa familjerna har således en fördelning av hushållsarbetet en betydande inriktning mot jämställdhet" enligt Ahrne och Romans rapport till kvinnomaktsutredningen (Ahrne & Roman 1997, s. 167). Det andra är att när barnen föds, så reproduceras den traditionella könsmaktsordningen i parrelationerna på ett tämligen dramatisk sätt. Detta tycks inte gå att förklara som en generationseffekt, parens ålder spelar ringa roll härvidlag, utan det är just familjebildningen som orsakar den skeva uppdelningen mellan män och kvinnor som lever i par (Ahrne & Roman 1997, s. 167). Av dagens svenska familjer med barn under sju år är det i en majoritet om 55 procent så att mannen arbetar heltid och kvinnan deltid (SCB 1996). Avsaknaden av en generationseffekt innebär att tanken om att jämställdheten kommer av sig själva med tiden framstår som en i grunden grusad förhoppning. Trots att möjligheterna finns att dela lika vad gäller föräldraledigheten, och trots att den ideologiska uppslutningen bakom jämställdheten bland svenska par enligt tillgängliga surveydata verkar vara stor, så reproduceras könsmaktsordningen dels vad gäller fördelning av obetalt och betalt arbete, dels vad gäller de sammanboende eller gifta mödrarnas svagare anknytning till arbetsmarknaden. I sanning är detta just gåtfullt.

Den förklaring till detta fenomen som presenterats av Göran Ahrne och Christine Romans undersökning till kvinnomaktsutredningen är huvudsakligen av kulturell natur, nämligen att detta kan föras tillbaka den traditionella normativa synen på moderskapet, inte minst bland kvinnorna. Deras analys av svenska par, byggd på en enkät till ca 1900 personer varav ca 1300 svarat, från vilket ovannämnda empiriska resultat är hämtat, visar som nämnts att det är just när förhållandet utsätts för resursmässig påfrestning i form av barn som den traditionella uppdelning mellan könen av lönearbete och hushållsarbete uppstår (Ahrne & Roman 1997). När barnen kommer är det kvinnorna som inte bara stannar hemma den övervägande delen av den tid som föräldraförsäkringen erbjuder, utan det är också då som den traditionella uppdelningen av fördelningen mellan löne- och hushållsarbete i parförhållandet vanligtvis uppstår. Kvinnorna börja då förlora i de upprepade förhandlingarna med mannen om vem som skall göra vad av det nödvändiga hushålls- respektive lönearbetet för familjen.

Ahrne och Romans förklaring till detta, som också återkommer (dock försedd med vissa reservationer) i utredningens slutrapport, är följande: "I grund och botten tyder våra resultat på att det är föreställningarna om moderskap som är mest avgörande för vem som är föräldraledig; både kvinnor och mäns föreställningar" (Ahrne & Roman 1997, s. 169). Jag tycker att detta är en problematiskt förklaring av flera skäl. Dels för att den, likt alla andra kulturella förklaringar som hänvisar till etablerade normer och värderingar i samhället, inte kan hantera förändring. Man kan säga att man med denna slags förklaringar bara pekar vidare till frågan om varför dessa värderingar finns och framförallt, vad det är som gör att de fortfarande efter tjugofem års aktiv jämställdhetspolitik, fortfarande är så starka. För det andra lägger denna förklaring så stor del av "skulden" på kvinnorna själva. Om en uppslutning till dessa traditionella

värderingar om moderskapets betydelse gör att kvinnor, både som enskilda och som grupp, underordnas män, varför fortsätter då kvinnorna att omfatta och agera efter dem? Deras svar är att detta handlar om ”internaliserade normer och önskingar hos kvinnorna” (Ahrne & Roman 1997, s 170). Problemet med denna slags förklaringar skall jag återkomma till nedan, men redan här vill jag peka på att den saknar en kausal teori om varför dessa normer är så starka att de förmår kvinnor att agera på ett sätt som inte är i deras eget intresse. I avsaknad av en teori om hur denna internalisering av normer produceras och vidmakthålls har vi här egentligen bara att göra med en upprepning av data. Man kan sammanfatta deras förklaring med att kvinnorna stannar hemma (och reproducerar könsmaktsordningen) därför att de vill stanna hemma (och reproducera könsmaktsordningen). För det tredje finns det inget i detta som förklarar varför kvinnor i så stor utsträckning fortsätter att förlora förhandlingar med mannen om hemanternas fördelning långt efter det att hon återinträtt på arbetsmarken när barnen blivit äldre och går i skolan, trots att normen om jämlikhet enligt utredningen förefaller vara stark.²

Artikeln är uppbyggd enligt följande. Första avsnittet utgör en diskussion om vad detta är för typ av problem och vilka vetenskapliga krav som måste ställas på en förklaring till ett sådant problem. Därefter följer ett avsnitt om var källan till könsmaktsordningen huvudsakligen måste stå att söka, dvs var i relationen mellan könen som mäns överordning och kvinnors underordning skapas. Därpå en teori hur den sociala mekanism ser ut som gör att den moderna könsmaktsordningens grundbult reproduceras tillsammans med ett par empiriska illustrationer. Artikeln avslutas med en diskussion om vilka politiska åtgärder som det vore möjligt att vidta för att bryta den moderna könsmaktsordningens reproduktion. Låt mig inledningsvis säga att vad som presenteras här är en teori, en spekulativt man säga, och att det givetvis återstår mycket empirisk forskning innan denna kan med någon säkerhet verifieras.

Strukturförklaringarnas problem

Teorierna om könsmaktsordningen är självklart närmast oändligt många, alltifrån biologiska till ekonomiska, maktpolitiska och kulturella. Det skulle givetvis föra alltför långt gå in ens på mindre del av dem här, utan istället kommer jag att hantera dem som typer. Jag skall här lämna de biologiska teorierna utanför diskussionen och koncentrera mig på de tre senare typerna av förklaringar. Utmärkande för de flesta förklaringarna är att de strukturella, dvs att det finns ekonomiska, politiska eller kulturella strukturer i den etablerade samhällsordningen som systematiskt gynnar män och missgynnar kvinnor. Eller annorlunda uttryckt, i samhällets ekonomiska, politiska och kulturella sfärer etableras ett strukturellt mönster av formella och informella regler som fungerar på ett sådant sätt att de var och en för sig eller gemensamt återskapar den rådande könsmaktsordningen.

Denna slags struktur-funktionalistiska förklaringar har emellertid sedan början av 1980-talet utsatts för en närmast förödande vetenskapsteoretisk kritik.

Huvudinvändning har följt följande logik. Samhälleliga strukturer skapas och reproduceras av konkret handlande enskilda individer. Strukturella förhållanden är inga organiska fenomen som saknar koppling till enskilda individers handlingar därför att ingen formell eller informell regel eller systematisk ordning i samhället kan existera utan att de enskilda individerna agerar för att reproducera dessa. Därmed kan inte strukturförklaringar existera frikopplade från aktörsförklaringar, utan strukturförklaringar måste kombineras med en förklaring av vilka de *sociala mekanismer* är som förmår individerna att handla i enlighet med strukturernas krav och därmed reproducera dem (Hedström & Swedberg 1998; Rundqvist 1998).

De flesta strukturförklaringar, vare sig de avser det patriarkala förtrycket eller andra slags förtryck, bygger inte på en sådan metodologisk individualism utan istället på en funktionalistisk idé som bortser från de reellt agerande aktörernas motiv och intressen och de saknar därmed ett fundament på aktörsnivån som gör det möjligt att förstå och förklara varför aktörerna reproducerar de strukturella förhållandena de ingår i. Utgångspunkten måste istället vara att det är medvetet handlande män och kvinnor som agerar och som, om vi skall tro kvinnomaktsutredningen, reproducerar en maktstruktur som kvinnor som kollektivt inte har något intresse av att reproducera. Vad som framförallt invänts mot de strukturella förklaringarna är den avsaknad av en analys av vilka mekanismer det är som förmår eller tvingar de enskilda aktörerna att handla på ett sådant sätt att strukturella förhållanden som inte ligger i deras intresse likväl reproduceras. Att en viss samhällsfunktion X (arbetsfördelningen i parförhållanden) existerar därför att den gynnar ett strukturellt förhållande ... (könsmaktsordningen) kan i sig inte förklara varför de individer A+B som faktiskt skapar denna funktion X agerar som de gör. Det saknas med andra ord en analys av hur återkopplingen till aktörsnivån sker i denna slags förklaringar (Elster 1983).

Istället återfaller man inte alltför sällan till vad som just kan kallas få rena gåtfullheter och mystifikationer där vad som får aktörerna att handla som de gör tillskrivs sådant som "osynliga maktmekanismer", "falskt medvetande", "dold socialisering", och "osynliga" kontraktsrelationer (Ahrne & Roman 1997, s. 13-17). Den avgörande förklaringar stoppas därmed in en vad som kan betecknas som en *svart låda* till vilken vi inte har tillgång, den är just dold både för aktörerna men också för forskarna (Hedström & Swedberg 1998). Ett exempel är just Ahrne och Romans undersökning där de förklarar de hos kvinnorna internaliserade normerna om moderskapets primat med utövande av "normativ makt" (Ahrne & Roman 1997, s 17). Vi får emellertid inte veta hur det faktiskt går till när enskilda män använder normativa maktmedel (oklart vilka) för att förmå enskilda kvinnor att specifikt agera på ett sätt som varken ligger i kvinnors individuella eller kollektiva intresse.³ Men utan en förklaring av vilka mekanismer det är som män som individer eller som grupp använder sig av för att utöva denna normativa makt och vilka mekanismer det är som gör att enskilda kvinnor accepterar att underordna sig denna normativa makt, blir detta närmast en mystifikation, en maktutövning utan några agerande maktutövare eller synliga maktinstrument. Detta blir till slut ett analytiskt tomt resone-

mang: Könsmaktsordningen består därför att det finns historiskt etablerade men av aktörerna oberoende normer som gör att den består, vilket i princip är detsamma som att säga att könsmaktsordningen består därför att könsmaktsordningen består. Om vi inte skall hamna i denna slags intetsägande resonemang måste vi få veta två saker. För det första, varför internaliserar nutida svenska högutbildade och jämställdhetsmedvetna unga kvinnor normer om arbetsfördelning mellan män och kvinnor som så uppenbart missgynnar dem? För det andra, vilka maktmedel använder sig i så fall nutida unga svenska män för att tillskapa denna kvinnornas individuella och kollektiva ideologiska underkastelse?

Man kan givetvis hävda att den kulturella normen ifråga skapas av media och annan ideologiproduktion. Men mot detta kan man invända två ting. Dels att i litteratur och media har jämställdheten varit ett framträdande drag de senaste tjugofem åren, dels att stora delar av de media som vänder sig till kvinnor har ett innehåll som inte produceras av företrädesvis av män utan av (ofta högutbildade och jämställdhetsmedvetna) kvinnor.⁴ Som kvinnomaktutredningen skriver i sin slutrapport, "vad kvinnlighet och manlighet är, är idag oklart. Kön ger inte några exakta anvisningar för hur kvinnor och män skall bete sig. ... Normen är snarare att hustru och man båda lönearbetar och att man delar på hushållsarbetet och vården av barnen" (SOU 1998:6, s. 44). Men om normen är så oklar, hur kan den då samtidigt vara så stark att den traditionella könsmaktsordningen reproduceras?

Det är allmänt sett något konstigt med att samhällsvetare, både kvinnoforskare och många andra, så ofta hänvisar till så mycket osynliga och dolda förhållanden när de skall försöka förklara fenomen av detta slag. Det vore ju rimligt att hävda att samhällsforskare har till uppgift att avmystifiera samhällsförhållanden, att göra det som förefaller gåtfullt och svårförklarat begripligt, istället för som så ofta tvärtom. Att säga att någonting är kulturellt konstruerat utan att berätta något om hur denna konstruering går till eller varför den är så framgångsrik är till föga nytta (jfr Garme 1996). Eller för att citera jämställdhetsminister Margareta Winberg, det handlar om "att synliggöra och medvetandegöra de osynliga strukturer som finns i samhället".⁵

Att vad som är individuellt rationellt inte alltid är kollektivt rationellt behöver ju inte betyda att det som individerna gör, som alltså inte är rationellt för dem som kollektiv, på något sätt är mystiskt eller dolt. Problemen med att identifiera skillnaden mellan individuell och kollektiv rationalitet är oftast frånvarande i feministisk teori, men inom statsvetenskap, sociologi och ekonomi är detta ett vanligt och välkänt problem. Det har många metaforiska namn, t ex "allmänningens tragedi", "problemet med kollektivt agerande", eller det spelteoretiskt inspirerade "fångarnas dilemma" (Ostrom 1998). Självt fördrar jag metaforen "sociala fällor" eftersom detta beskriver just hur en icke-optimal situation kan uppstå fast samtliga individuella aktörer försöker handla enskilt rationellt. Detta är situationer där "alla" vet att om "alla" i kollektivet agerar solidariskt (betalar skatt, källsorterar sitt avfall, protesterar mot orättvisor, etc) så tjänar "alla" på detta. Men för den enskilde aktören är det ju "bäst" om alla andra agerar solidariskt men hon själv "åker snålskjuts" på de andras ansträngningar.

Om flertalet agerar i sitt egenintresse kommer emellertid inte den kollektiva nyttigheten till stånd, dvs vi har en "helt omystisk" förklaring till en för alla välkänd typsituation där vad som är individuellt rationellt inte är kollektivt rationellt (Misztal 1996; Olson 1965; Ostrom 1998). Inom marxistisk teori har man på motsvarande sätt haft svårt att förklara varför arbetarklassen inte gjort upp med den kapitaliska utsugningen och tvingats till just förklaringar av typen "falskt medvetande" till följd av den borgerliga ideologins hegemoni. Men vad som möjligtvis skulle vara rationellt för kollektivet lönearbetare (att avskaffa kapitalismen) kan självklart framstå som orationellt för den enskilde lönearbetaren. Givet de relativt stora riskerna och påtagliga osäkerheten med en revolutionär transformation, och givet de relativt stora kostnaderna för en sådan åtminstone på medellång sikt, kan det vara rationellt för den enskilde lönearbetaren att istället agera för en socialt reformerad kapitalism (Przeworski & Wallerstein 1988).

Den andra typen av kritik mot struktur-funktionalistiska förklaringar är att de har utomordentligt svårt att hantera förändring, dvs att de saknar som David Laitin framhållit, ett inslag av dynamik (Laitin 1988). Allt som sker tycks vara ytterligare en bekräftelse på strukturernas obändiga makt och kan förklaras som en funktionell nödvändighet för att upprätthålla den rådande ordningen. Men det är en sak att konstatera att vissa funktioner tycks bidra till att stärka och reproducera en struktur, en annan att påvisa vilka precisa mekanismer det är som garanterar att funktionen faktiskt upprätthålls. Även om den moderna könsmaktsordningen tycks bestå och reproduceras, ser den idag tämligen anorlunda ut än den gjorde för tjugofem år sedan (Carlsson Wetterberg 1992). Något i systemet lyckas åstadkomma förändring av de strukturella maktförhållandena, men detta skulle ju enligt teorin inte kunna ske eftersom det ligger i det härskande könets intresse att bevara status quo och att bara tillåta de samhällsfunktioner som reproducerar den rådande ordningen. Under vissa förhållanden lyckas tydligen de handlande aktörerna se igenom allt det fördolda och osynliga, men eftersom vi inte känner till denna process, vet vi inte hur och varför. Vad värre är, eftersom vi inte känner till de sociala mekanismer som förklarar aktörernas handlande (eller mera precist, de mekanismer som transformerar de strukturella förhållandena till individuella handlingar som i sin tur återverkar på strukturerna), saknar vi också möjlighet att på politisk eller annan väg försöka förändra den kollektiva ordning som uppstått (cf. Rundqvist 1998). Om man inte känner till var grundbulten finns (och vilket håll man skall skruva på den) kan man inte förändra den mekanism som reproducerar strukturen.⁶ Vad vi har är bara statistiska samband mellan variabler, såsom t ex i detta fall korrelationen mellan variabeln kön och inkomst, men igen förklaring till vad det är för mekanismer som upprätthåller detta samband.

Var söka könsmaktsordningens grundbult?

Var skall man då söka denna könsmaktsordningens grundbult? Här tänker jag ta avstamp i den typ av ekonomiska teorier som lanserats av statsvetaren Anna

G. Jónasdóttir och av ekonomen Gary Becker, nämligen att det är i själva parrelationen som vi måste söka. Jónasdóttirs teori går, i korthet, ut på att den moderna könsmaktsordningens källa står att finna i den exploatering av kvinnor som sker i (den heterosexuella) parrelationen. Män exploaterar enligt Jónasdóttir kvinnor på kärlekskraft ("love power") och använder sig av denna kraft för att stärka sig själva och sin position i samhället och kan därmed dominera både parförhållandet och samhällsstrukturen. Den typ av relation och verksamhet som allmänt brukar betecknas som "kärlek" mellan män och kvinnor som lever i parhållanden är enligt Jónasdóttir som faktor strukturellt determinerad till kvinnors nackdel (Jónasdóttir 1991). Originaliteten i denna intressanta kombination av marxism och viktoriansk sexualsyn, att det är i själva parrelationen som könsmaktsordningen skapas, skall inte underskattas. Dittills hade man nämligen inom den feministiska teoribildningen förlagt huvudförklaringen vid två andra områden. De feministiska marxisterna hade pekat på de strukturella förhållandena på arbetsmarknaden, och de så kallade radikal feministerna på mäns direkt fysiska eller strukturellt indirekta våld mot kvinnor. Jónasdóttirs argument mot dessa har fortfarande stor giltighet. Hon påpekar att även om det strukturella och direkta våldet är en dyster realitet, är det rent kvantitativt inte en tillräcklig faktor för att förklara den samhälleliga könsmaktsordningen. Vad gäller arbetsmarknaden är resonemanget att det faktiskt inte finns något rationellt skäl för arbetsgivare att diskriminera kvinnor bara för att de är kvinnor, och att det inte finns något skäl för att kvinnor, bara för att de är kvinnor, skulle ha sämre förutsättningar än män på arbetsmarknaden. Enligt Jónasdóttir är den könsdiskriminering som förekommer på arbetsmarknaden ett resultat av den kärleksberoende ojämlikheten i parrelationen, inte tvärtom.

Förklaringen är som framgår en parallell till den klassiska marxistiska idén om hur kapitalismen reproduceras. I båda fallen sker en exploatering av ett ekonomiskt mervärde i ett produktionsförhållande (företaget respektive familjen) som ensidigt tillfaller mannen/kapitalägaren. Finessen med dessa mervärdesteorier ligger huvudsakligen på det ideologiska planet. I det som ser ut som ett frivilligt avtal ingånget av två jämbördiga parter för ömsesidig båtnad, finns en strukturell orättvisa inbyggd som delvis är osynlig för åtminstone den ena parten. Arbetaren får ju ut sin avtalsenliga lön (kvinnan sitt x)⁷ och är i det gängse fallet inte ens medveten om själva existensen av ett exploateringsförhållande. Istället antas i marxistisk teori arbetaren vara under inflytande av så kallat falskt medvetande, dvs denne tror att avtalet är rättvist eftersom hon valt att ingå det själv (varför skulle någon frivilligt gå med på ett orättvist avtal) men ser inte den större strukturella orättvisa som uppstår därför vad den ene säljer är just arbetskraft och vad den andre bidrar med är fysiskt kapital.⁸ Mera exakt, lönearbetaren ser att någon form av orättvisa existerar, men det är svårt att förklara varför, därför att avtalet ju är ingånget på frivillig väg och det står lönearbetaren/kvinnan formellt fritt att bryta avtalet och söka sig till en annan motpart som erbjuder bättre löne- respektive kärleksvillkor. Endast genom en teoretisk medvetandehöjning som bibringar insikten att kapital och arbete (respektive manlig och kvinnlig kärlek) är i grunden olika och ojämsställda kate-

gorier kan den förfördelade parten komma till ett sant medvetande och inse sitt objektiva intresse av att revoltera mot exploateringen.

Styrkan i Jónasdóttirs förklaring ligger i identifikationen av var könsmaktsordningen reproduceras och att den faktiskt pekar ut en förklarande mekanism, nämligen "love power". Däremot är teorin om exploatering och mervärde mera problematisk. Dels har den marxistiska arbetsvärdeläran, som ju utgör grunden för Jónasdóttirs teori, nog sägas teoretiskt ha körts i botten. Det skulle för alltför långt att gå in på denna diskussion här, det får räcka med att hänvisa till att de flesta framträdande marxister idag inte längre anser att teorin håller (Elster 1985, särskilt hans diskussion av John Roemers arbeten). Dels är premissen om falskt medvetande utomordentligt besvärlig eftersom den förutsätter att lönearbetare (resp. kvinnor) inte kan handla medvetet i sitt eget intresse. Dels saknas det just en mekanism som kan förklara varför lönearbetaren (resp. kvinnor) trots allt fortsätter att gå med på dessa för dem obilliga avtalsvillkor.

Det andra problemet med Jónasdóttirs förklaring är att den antingen måste vara biologiskt eller kulturellt determinerad eftersom kärlek rimligen inte kan vara en politiskt eller ekonomiskt bestämd kategori. Mäns förmåga att exploatera kvinnor på kärlek (att helt enkelt ta mera kärlek än de ger) kan för all del vara biologisk, att mäns och kvinnors kärlek är biologiskt olika "konstruerad" är ingen helt orimlig tanke, men det ger ju i så fall en tämligen dystur bild av jämställdhetens framtid. Nu menar, vet jag efter personlig kommunikation, Jónasdóttir inte alls detta, hon tar helt avstånd från alla biologiskt bestämda kategorier, så då återstår att hennes förklaringen skulle vara kulturell. Det vill säga att det är vår kulturella föreställning av kärlek som det är fel på.⁹ Men detta gör oss, framförallt kvinnor, till vad sociologen Anthony Giddens benämnt "cultural dopes" med alla de problem som ovan nämnts finns i kulturellt strukturalistiska förklaringar (Giddens 1984). Igen måste vi fråga: Varför skulle unga nutida svenska kvinnor ingå i och stanna kvar i parrelationer och acceptera att bli exploaterade av sina män på dessa orättvisa villkor? Empiriskt stämmer detta dåligt, enligt kvinnomaktutredningen verkar män för sitt välbefinnande vara betydligt mera beroende av kvinnors kärlek än tvärtom (SOU 1998:6, 58f). Vi hamnar här i en typ av förklaring som bygger på att det stora flertalet kvinnor (liksom arbetare) inte som individer har förmåga att inse och handla efter sitt eget bästa. Istället framstår de som lättduperade offer för av patriarkatet (kapitalismen) etablerade kulturella föreställningar om kärlek (arbete).

Jónasdóttir är som ovan nämnts inte ensam om att ha försökt använda sig av ekonomiska modeller för att förklara könsmaktsordningen utifrån parförhållandets karaktär. Mest berömd på detta område är nobelpristagaren Gary Beckers teori om äktenskapet som en produktionsenhet (Becker 1981). Man kan säga att hans förklaring utgör den neoklassiska ekonomiska teorins motsvarighet till Jónasdóttirs marxistiskt inspirerade ekonomiska teori om parförhållandet. I korthet tänker sig Becker parförhållandet som ett kontrakt ingånget av två resursmässigt jämstarka individer och där man sedan under enighet förhandlar fram en arbetsfördelning efter principen om komparativa produktionsfördelar. Gemensamt kommer man då fram till att den som har störst relativa

produktionsfördelar på arbetsmarknaden (vanligtvis mannen) koncentrar sina insatser på betalt lönearbete, och den som har störst relativa fördelar i produktionen av hushållsarbete (vanligtvis kvinnan) gör de mesta av hushållsarbetet. Familjen har enligt Becker gemensam nyttofunktion, den försöker att använda sina samlade resurser så ekonomiskt rationellt som möjligt, och då uppstår den traditionella typen av arbetsfördelning eftersom den ger totalt sett störst nytta för familjen som en enhet. Fördelningen av resurserna som åstadkoms med denna produktionsfördelning inom familjen är enligt Becker altruistisk, dvs det spelar ingen roll vem som tjänar pengarna, för hur de används inom familjen, utan här antas (märkligt nog) den kommunistiska principen om "åt var och en efter behov av var och en efter förmåga" gälla.

Beckers teori har blivit utomordentligt omskriven och givetvis kritiserad. Från feministiskt håll har man givetvis skjutit in sig på idén om att det alls skulle finnas något sådant som en gemensam nyttofunktion inom ett parförhållande. Som Lommerud hävdar har emellertid Beckers analys också gjort att feministiskt intresserade ekonomer funnit det legitimt att använda ekonomers traditionella analysverktyg för att studera vad som händer i parförhållanden, men den är ett tveeggat svärd eftersom den utgår från så traditionella parametrar (Lommerud 1997). Till Beckers försvar skulle kunna sägas att han var intresserad av att förklara den fram till 1970-talet vanliga arbetsfördelningen inom amerikanska familjer, inte möjligheten till en förändring av denna. Hur som helst, ett viktigt empiriskt forskningsresultat som strider mot Beckers teori om altruism inom familjen, dvs att det inte skulle spela någon roll för fördelningen av resurser inom familjen hur arbets- och inkomstfördelningen ser ut, är att det visat sig vara betydelsefullt vem det är som faktiskt tjänar och därmed kontrollerar familjens ekonomi för fördelningen inom familjen, inte minst för barnen. Barns välfärd, inte minst i u-länder, verkar vara starkt positivt korrelerad till hur stor del av familjens resurser som kvinnorna kontrollerar (Lundberg & Pollak 1996).

På senare tid har andra jämställdhetsintresserade ekonomer använt sig av så kallad icke-kooperativ spelteori för att försöka förklara varför så mycket av den traditionella arbetsfördelningen reproduceras inom familjen.¹⁰ Detta är ett framsteg såtillvida att man inte längre förutsätter att båda makarna har gemensamma intressen (en enhetlig nyttofunktion) utan kan ha vitt skilda intressen och att man därefter med denna teori försöker skapa modeller för vad som sker när de båda kontrahenterna sysslar med upprepade förhandlingar om resursfördelning och resursinsatser (Lommerud 1997). Detta är emellertid än så länge rätt så fruktlöst när det gäller att förklara varför just mannen i allmänhet lyckas bäst i dessa "icke-kooperativa spel", eftersom man tycks förutsätta det som skall bevisas. Ett typexempel är analyser som visar att, givet att mannen i utgångsläget är den dominerande, kan hans dominans fortsätta, dvs återigen i princip bara ett upprepanande av data (Bolin 1997). Men varför har just mannen och inte kvinnan denna möjlighet till dominans i parförhållandet? Om detta får man inget veta, ity det ingår i de ursprungliga antagandena. Här kommer dessa ekonomiska analyser till korta, man tvingas att överge sina utgångspunkter om rationellt nyttomaximerande aktörer till förmån för sådana icke-ekonomiska

variabler som makt, traditioner och sociala normer, vilket givetvis lyfter fram "the question of how such norms are developed and maintained" (Lundberg & Pollak 1997, s 39). Spelteorins begränsning visar här sig tydligt i det att "spelet" först kan börja efter det att andra faktorer bestämt vilka 1) spelarna är, 2) vilka resurser de för med sig och 3) vilka spelregler som gäller. Inte desto mindre tror jag att det ligger stor potential i användandet av denna slags icke-kooperativ spelteori för att analysera utfallet i nutida svenska parhållanden, men då måste den dels göras mera dynamisk, dels bygga på någon teori om varför den ene "spelaren" initialt sätt har en fördel framför den andre.

Små initiala skillnadernas stora betydelse

Medan jag således anser att dessa två ekonomiska förklaringar av könsmaktsordningen hittat "geografiskt rätt", dvs de har lyckats korrekt identifiera var vi skall söka efter en förklaring till den nutida könsmaktsordningen reproduktion, så är de oanvändbara för att förklara just de mekanismer som gör att parterna i ett modern svenskt parförhållande, trots som det verkar intentioner om motsatsen, återskapar ojämlikheten mellan könen. Vad dessa teorier bortsett från är ett fundamentalt faktum, nämligen att när ett nutida svenskt parförhållande bildas, så är parterna i allmänhet inte alls jämlika. Även om "kontraktet" ingås frivilligt så finns det en systematisk, enligt statistiken närmast lagbunden, snedfördelning mellan män och kvinnor i det att mannen är i genomsnitt cirka 2,7 år äldre än kvinnan han bildar par med (SCB 1994). Kontraktet är, kan man säga, redan inledningsvis tiltat. Det är här, menar jag, vi skall söka förklaringen till kvinnomaktsutredningens gåta. Tilläggas kan att denna ålderskillnad visar sig vara mycket beständig över tid, går vi tillbaka till dem som föddes i början av seklet ligger siffran på tre år (Bergstrom & Lam 1989).

Varför skulle då denna relativt ringa åldersskillnad vara avgörande för reproduktionen av könsmaktsordningen i det nutida svenska samhället? Låt mig först säga att denna skillnad givetvis inte säger något bestämt om det enskilda fallet (paret) utan att analysen hela tiden (nästan) rör sig på aggregerad nivå. Låt mig också säga att detta inte bara är en fråga om ett enkelt genomsnitt, utan att antalet kvinnor lever ihop och har barn med män som är mera än två år yngre än dem själva är mycket litet, nämligen fyra procent (av alla kvinnor som har barn med den partner de lever tillsammans med). Den motsvarande situationen är desto vanligare, i hela 77 procent av alla samlevande svenska par med gemensamma är mannen mer än två år äldre än kvinnan.¹¹

Logiken i den teori jag här vill presentera ser ut som följer. Ålder är dessa sammanhang inte bara levd tid, utan en äldre person har i genomsnitt antingen hunnit att bättre förankra sig på arbetsmarknaden eller kommit längre i sin utbildning än en yngre person. En tid på 2,7 år för ett ungt svenskt par är till exempel nästan en hel högskoleutbildning. För att ta ett typexempel, parbildningen sker då han är i slutet och hon är i början av sin högskoleutbildning. Det innebär att när svenska män och kvinnor ingår i ett förhållande med varandra så har hon i allmänhet redan en sämre ekonomisk position än vad han har. Det

kommer i genomsnitt att dröja längre tills hon är klar med sin utbildning, eller har fått en fast förankring på arbetsmarknaden. Han kommer, allt annat lika, att tidigare än henne att vara klar med sin utbildning eller ha en stark förankring på arbetsmarknaden. Detta innebär vidare att så snart en resurspåfrestning på förhållandet inträffar som gör att paret måste förhandla om fördelningen av hushålls- respektive lönearbete (t ex att de får barn), så kommer mannen i genomsnitt att ha ett litet men dock tydligt övertag över kvinnan utifrån rent ekonomiska argument.

Även om skillnaden mellan kontrahenterna initialt kan vara liten, så kommer risken att kvinnan skall dra det kortaste strået i en sådan förhandling att vara uppenbar. Man kunde emellertid anta att allteftersom förhandlingarna upprepas, så skulle utvecklingen kunna leda till att skillnaderna mellan parets resurser minskar, men så är med all sannolikhet inte fallet. Tvärtom är det rimligt att anta att upprepade förhandlingar över tiden kommer att öka skillnaderna mellan kvinnan och mannen i förhållandet. Här stöder jag mig på Brian Arthurs nyskapande ekonomiska forskning som analyserat historiska förlopp med *ökande marginalavkastning*. Idén, som fått stort genomslag bl.a. hos nobelpristagaren Douglas Norths senare arbeten om institutioner och utvecklingens spårbundenhet över tid (s k path dependency), är lika enkel som genial. Ekonomisk teori har fram till Arthurs arbeten helt byggt på idén om avtagande marginalavkastning, dvs att konkurrensen gör att de flesta skillnader mellan ekonomiska aktörer efterhand jämnar ut sig så att det uppstår en (marknads)jämvikt. Inte alltid, är Arthurs svar, vissa små initiala skillnader mellan olika system eller aktörer kan genom en s k återkopplings- eller inlåsningsmekanism växa exponentiellt, vilket innebär att kontrahenterna inte alls går mot jämvikt utan mot över tid ökande skillnader (Arthur 1994). Han ger många briljanta historiska exempel på detta i sin stundtals mycket tekniska forskning, dock inte från jämställdhetsområdet. Inom statsvetenskapen och den jämförande välfärdsstatsforskningen har dock dessa teorier börjat användas med stor framgång (Pierson 1993).

Min tankegång följer här Brian Arthurs idé om ökande marginalavkastning, dvs att i en parrelation är just vad som sker att relativt små initiala skillnader i förankring på arbetsmarknaden respektive utbildningsresurser växer genom att varje förlorad förhandling ytterligare försvagar kvinnans och förstärker mannens position i nästa förhandling, och så vidare. När parrelationen utsätts för tryck, kommer de initialt sett små skillnaderna i ålder och utbildning att efterhand växa och permanentas. Han blir efterhand allt bättre förankrad på arbetsmarknaden, tjänar relativt sätt allt mer medan det för kvinnan blir tvärtom. Över tid leder detta till att det i genomsnitt för svenska par blir så att kvinnor lever i parförhållande med män som inte bara är äldre, utan också mera framgångsrika än de på arbetsmarknaden. Varje sådan evolutionär förhandlingsförlust för kvinnor i parrelationer leder självklart på aggregerad nivå till att män som grupp kommer att stå starkare än kvinnor som grupp i samhället, givet att det är ställningen på arbetsmarknaden som utgör grunden för annan samhällelig makt, inklusive den samhällliga könsmakten.

Härifrån kan vi också följa Jónasdóttirs idé om hur ojämlikheten i parförhållandet skapar ojämlikheten på arbetsmarknaden och inte tvärtom. Det sker dels givetvis genom att färre kvinnor än män kommer att kunna satsa heltid på yrkeslivet. Dels kan man tänka sig att på aggregerad nivå ser det då ut som om kvinnor i allmänhet inte är lika framgångsrika som män i yrkeslivet, och detta kan i sin tur spilla tillbaka till ren könsdiskriminering på arbetsmarknaden eftersom det kan tas till intäkt för att det lönar sig mindre för arbetsgivare att satsa på kvinnor än på män. Vi har här således att göra med vad sociologen Robert Merton redan för 40 år sedan benämnde som självuppfyllande mekanismer i samhället (Merton 1948).

Men åter till själva ojämlikheten i parförhållandet. Vi ser detta mönster inte bara vad gäller ålder utan även i yrkesstrukturen där män i allmänhet är gifta/sammanboende på samma utbildningsnivå eller neråt, och kvinnor då i mycket större grad än män uppåt (Edlund 1996). Från den svenska befolkningsstatistiken framgår detta klart. Om man jämför med ett ålderstandardiserat index om 100 för hela befolkningen så har i den grupp som har lägst utbildning (enbart grundskola) kvinnor 96% och män enbart 64% procent chans/risk att vara i ett parförhållande jämfört med resten av befolkningen (SCB 1994, s 55). Det betyder att män med låg utbildning i mycket stor utsträckning är ratade på äktenskaps- och sambomarknaden. Om man däremot ser till den grupp som har högst utbildning (de som har forskarutbildning) så är resultatet precis det omvända. Kvinnorna i denna grupp har 66% chans/risk att vara gifta/sammanboende jämfört med genomsnittet av kvinnor i befolkningen, medan siffran för männen i denna kategori är 135%. För den grupp med näst högst utbildning (tre år eller mer högskoleutbildning) så är siffrorna 109 för kvinnor och 123 för män (Edlund 1996). Tilläggas kan att dessa siffror inte bygger på några urvalsdata utan är hämtade från den svenska folk- och bostadsräkningen från 1990. Det är alltså inte bara ålder som verkar vara systematiskt snedfördelad i parbildningen, utan även utbildningsnivå. Detta är ett resultat som visar sig ha starkt empiriskt stöd även utanför Sverige (Lichter, Anderson, & Hayward 1995; Presser 1975). Män bildar inte bara par med yngre kvinnor, utan även med kvinnor som har lägre utbildning än de själva – och tvärtom förstås. Och som Statistiska Centralbyrån skriver i sin rapport om dessa ting, ”att män med låg utbildning och kvinnor med hög utbildning skulle finna varandra är mindre sannolikt”, (SCB 1994, s 54).

Det finns en omfattande internationell empirisk forskning som ger ett mycket kraftigt stöd åt denna tes. David Buss har intervjudata från mer än 10.000 respondenter i 37 olika länder (däribland Sverige) på samtliga sex olika kontinenter, således omfattande vitt skilda kulturer. I samtliga länder uppvisar hans data en statistiskt signifikant skillnad mellan kvinnor och män, nämligen att kvinnor mycket oftare än män uppger ”future earning capacity” som ett viktigt kriterium då de väljer partner (Buss 1989). Liknande undersökningar av ungdomar från USA gav dessutom det överraskande resultatet att ju högre förväntad inkomst kvinnorna hade, desto större vikt fäste de vid deras tillkommande partners framtida förtjänstmöjligheter (Wiederman and Allgeier 1992).

Tabell 1. Kvinnors svar på frågor om hemarbetets fördelning samt fördelning av inkomster i familjer med barn.

Frågor och svarsalternativ	Make/sambo tre år äldre eller mer	Övriga par*
Tänk på allt det arbete som utförs i Ditt hem: hushållsarbete, omsorg om barn, underhållsarbete, trädgårdsarbete, etcetera. Svarsalternativ: <i>Jag lägger ner mycket mera tid på sådant arbete än min make/sambo</i>	42% (n=161)	34% (n=171)
Vem gör följande saker i Ditt hushåll: Vem städar? Svarsalternativ: <i>Alltid jag</i>	28% (n=162)	18% (n=175)
Vem gör följande saker i Ditt hushåll: Vem tvättar? Svarsalternativ: <i>Alltid jag.</i>	67% (n=163)	49% (n=176)
Om ni någon gång är oense om fördelningen av hushållsarbetet: hur ofta får Du då din vilja igenom? Svarsalternativ: <i>Sällan samt Aldrig.</i>	21% (n=145)	15% (n=160)
Jag upplever att det är min plikt att göra merparten av hushållsarbetet. Svarsalternativ: <i>Stämmer helt</i>	19% (n=162)	12% (n=174)
Jag tycker att fördelningen av hushållsarbetet mellan mig och min make är rättvis. Svarsalternativ: <i>Stämmer inte alls</i>	14% (n=162)	6% (n=173)
Ungefär hur stor del av familjens sammanlagda inkomst kom år 1995 från ditt förvärvsarbete: Svarsalternativ: <i>Ungefär en fjärdedel samt Mindre än en fjärdedel</i>	21% (n=158)	12% (n=169)

Data: Kvinnomaktsutredningen. Samtliga intervjupersoner är kvinnor. Egen körning och kodning utifrån originaldata. Enbart kvinnor med barn där make/sambo är biologisk eller adoptivförälder har tagits med. För uppgifter om datainsamling, svarsfrekvenser, mm, se Ahrne & Roman 1997.

* "Övriga par" är de där mannen är maximalt två år äldre än kvinnan, jämgammal, eller yngre.

Låt oss ta några (för mig välkända) exempel: Han kan t ex vara professor född 54, hon kan vara studierektor, född 58. Eller hon kan vara litteraturvetardocent född 53, men han kan sitta i Akademien och vara född 48. Båda kan vara läkare, men hon är fyra år yngre och allmänpraktiserande på vårdcentral och han utövar någon kirurgisk specialitet. Och så vidare. Sammantaget och på aggregerad nivå betyder dessa ålders- och utbildningsskillnader följande: Om en kategori K (kvinnor) systematiskt bildar par med individer ur en annan kategori M (män), där M är K överlägsna vad gäller de resurser som följer med högre utbildning/ålder, så kommer kategorin K med stor sannolikhet att vara förlorare i de förhandlingar om tid och resurser som över tid sker mellan M och K.

Kan denna teori finna stöd i tillgängliga svenska data. De re-analyser jag gjort av kvinnomaktsutredningens data tyder på detta. I tabell 1 återfinns de frågor och svarsalternativ ur kvinnomaktsutredningens intervjuundersökning av kvinnor som mäter deras syn graden av jämställdhet vad gäller fördelningen hemarbetet mellan makar med egna barn. Jag har även tagit med en fråga om fördelningen av familjens inkomster för att se om teorin även kan verifieras vad gäller lönearbetet. Jag har delat upp svarspersonerna två kategorier som följer på teorins antaganden om åldersskillnadens betydelse. Den första är de vars partner är tre eller flera år äldre, dvs de som ligger på eller över den genomsnittliga åldersskillnaden. Den andra kategorin utgörs av de som ligger under den genomsnittliga åldersskillnaden, dvs de kvinnor vars partner är maximalt två år äldre, jämgammal eller yngre än dem själva.

Som framgår av tabell 1 bekräftas teorins antaganden om ålderskillnadens betydelse i samtliga dessa frågor. Kvinnor som lever ihop och har barn med män som är mer än obetydligt äldre än dem själva, har större sannolikhet att tjäna betydligt mindre pengar än sin partner, göra mera av traditionellt hushållsarbete, ha mindre att säga till om vad gäller hushållsarbetets fördelning, ha en mera traditionell syn på hur hushållsarbetet skall fördelas och uppleva att fördelning av detta arbete är orättvis. Det skall genast tilläggas att pga att urvalet är så pass litet så är skillnaderna inte eller bara knappt signifikanta på den konventionella femprocentsnivån i de enskilda frågorna. Men tendensen är likväl tydlig eftersom skillnaden återfinns i samtliga frågor. I vilket fall som helst manar detta till vidare empirisk forskning om ålderskillnadernas betydelse hos svenska par för jämställdhetens möjligheter.

Därmed skulle möjligen "gåtan" om den oförlösta nutida svenska jämställdheten teoretiskt kunna vara löst. Ingen av kontrahenterna i moderna svenska parförhållanden är, antar vi, medvetna om vilka effekter deras beslut att bilda par med någon som är äldre (resp. yngre), har högre (resp. lägre) utbildningsnivå eller har en starkare (resp. svagare) ställning på arbetsmarknaden. De långsiktiga konsekvenserna av detta är i allmänhet svåra att förutse för båda parterna. Tvärtom är, om man skall tro kvinnomaktsutredningens surveydata, båda parter i allmänhet inriktade på att leva jämställt och lyckas också i stor utsträckning med detta tämligen väl innan relationen utsätts för den resurspress som barn innebär. Inte desto mindre blir de initialt små skillnaderna över tiden på aggregerad nivå mycket stora eftersom de verkar självförstärkande över tid allteftersom antalet barn (eller andra resurspåfrestningar) ökar. Summan av alla dessa för kvinnors arbetsmarknadsförankring negativa förhandlingsutfall är, kan man lite tillspetsat säga, reproduktionen av den svenska könsmaktsordningen som vi ser den idag.

Denna analys kan verka lika självklar som uppenbar. Inte desto mindre går det inte att hitta någon analys av ålders- eller utbildningsskillnader i någon av kvinnomaktsutredningens tolv rapporter. Inte heller har detta analyserats inom den svenska feministiska forskningen. De läroböcker som finns inom området omnämner inte detta förhållande alls (Jónasdóttir & Björk 1994; Wendt Höjer & Åse 1997). Detta är märkligt, eftersom detta just är ett tillfälle då våra utomordentligt personliga val och strategier just blir politiska, dvs då det personliga faktiskt blir politiskt. Det är som om just denna skillnad i hur vi väljer att leva, eller rättare sagt, vem vi väljer att leva livet med, varit tabu inom forskningen om jämställdhet, kanske för att det blir alltför personligt och därmed alltför svårt att hantera för forskarna själva. Som läsaren märkt är detta heller ingenting som personer med föreställningar om romantisk kärlek bör syssla med, ity vad som framkommer är, åtminstone på aggregerad nivå, bara alltför dystra resultat för varje sådan föreställning om livet.

Förklaringens förklaring.

Men varför, frågar sig vän av ordning, ser vi denna systematiska snedfördelning i ålder mellan svenska (och som det verkar alla andra västerländska) par. Och lägger inte en sådan förklaring också igen skulden på kvinnorna? Och för det tredje, är inte även detta en kulturell förklaring, det ligger inbyggt i vår kultur att kvinnor skall bilda par med (något) äldre män, och tvärtom. Låt oss ta dessa tre frågor i nämnd ordning. Jag måste erkänna att mina försök att hitta rimliga förklaringar till detta har, trots rätt så tappra försök att penetrera litteraturen, gett tämligen magra resultat (se dock Uunk 1996). Detta faktum verkar vara så etablerat och/eller så känsligt att få vill försöka förklara det annat än med biologiska förklaringar som bygger på genetiska reproduktionsstrategier (jfr Buss 1996).

Vad som står närmast till hands är den ekonomiska och sociologiska forskningen om så kallade äktenskapsmarknader, där man likställer denna marknad med arbetsmarknadens sök- och kontraktsprocesser. Tankegången är att aktörerna handlar ekonomiskt rationellt när de söker efter en partner. Att kvinnor söker sig till äldre och ekonomiskt starka män förklaras av att de, på goda grunder, räknar med att stå svagare på arbetsmarknaden på grund av diskriminering och/eller huvudansvar för kommande barn, och kompenserar detta med att söka en partner som kommer att stå starkare (Grossbard-Shechtman 1993). Man skulle därmed vara inne på en klassisk "social trap" förklaring. Vad som är rationellt för enskilda kvinnor, nämligen att försöka kompensera en förväntad diskriminering på arbetsmarknaden genom att bilda par med en potentiellt ekonomiskt resursstarkare man, blir irrationellt för kvinnor som kollektiv eftersom detta individuella beteende reproducerar könsmaktsordningen på den samhällseliga nivån. Detta drabbar givetvis även kvinnor utan barn eller som lever i jämställda förhållanden. Skälet är att det kommer att finnas mycket fler män än kvinnor i höga positioner i arbetslivet och många av dessa män kan förväntas ha låg uppfattning om kvinnors kapacitet på arbetsmarknaden just därför att deras egen (framgångsrika) insats i arbetslivet byggt på en ojämn fördelning av hemarbetet.

Problemet med denna analys är att i ett samhälle som det svenska som länge varit på väg mot jämställdhet borde ju männen göra likadant, dvs också försöka gifta sig uppåt för att på så sätt skaffa sig ännu bättre resurser. Som ekonomen Lena Edlund formulerat det, "it begs the question why independence reduce marriage market attractiveness for women but not for men" (Edlund 1996, s 2). Om nu män i alla andra lägen är så skickliga i att skaffa sig fördelar på kvinnors bekostnad, borde de ju också vara det när det gäller parbildning, men så är uppenbart inte fallet. Rent ekonomiskt innebär med all sannolikhet den nuvarande ordningen en nettoöverföring av nominella ekonomiska resurser (pengar) från män till kvinnor. Detta visar sig tydligt i att kvinnor efter skilsmässa upplever fattigdom som det svåraste problemet – män däremot olycka (SOU 1998:6). Män förlorar alltså ekonomiskt på den rådande ordningen, något de, om de agerade ekonomiskt rationellt som individer skulle ändra på, men så är uppenbart inte fallet.

Låt mig avslutningsvis rent spekulativt pröva några förklaringar. Det centrala i denna diskussion är att ha i minnet att "it takes two to tango". Många diskussioner och analyser av detta inom området "marriage markets" argumenterar som om det vore kvinnor som väljer män, eller (mera sällan) män som väljer kvinnor, ett resonemang som lätt leder till att om bara den ena kategorin slutade välja så "fel", så skulle en mera balanserad ordning uppstå (Edlund 1996). Svagheten i denna analys är att parbildning i det enskilda fallet faktiskt kräver ett gemensamt beslut av två personer. Det går därför inte att argumentera att det är "kvinnornas" eller "männens" fel att denna obalans uppstår, eftersom båda parter faktiskt fattar beslutet att de skall bilda ett par. Sålunda är det viktigt att ha i minnet att när en (något) äldre man väljer att bilda par med en (något) yngre kvinna, är det samtidigt så att en (något) yngre kvinna väljer att bilda par med en (något) äldre man. Männens beslut vad gäller parbildning kan inte analyseras separat från kvinnornas, och tvärtom.

Alltnog, män kan vilja bilda par med (något) yngre kvinnor av de enkla skälet att det är lättare att dominera någon som är yngre. De är helt enkelt mera intresserade av att vara den som dominerar i parförhållandet än vad kvinnor är. Män väljer därför en yngre och lägre utbildad partner som de antar att de kommer att kunna dominera för att det underlättar för män att vara framgångsrika på arbetsmarknaden, vilket samtidigt är vad deras partner förväntar sig av dem. Men detta val har ett ekonomiskt pris för männen som då måste vägas in i kalkylen, därför att de kommer att förlora på att bilda par med någon som drar in lägre inkomster till hushållet än de själva. Vad vi inte vet är hur och om män gör denna kalkyl, dvs om de lägger vikten av att kunna dominera förhållandet i den ena vågskålen, och den ekonomiska förlusten av detta i den andra. Eller att de räknar som intäkter det obetalda hushållsarbete de antar att den (yngre och dominerade kvinnan) kommer att bidra med. Kvinnor kan som sagt söka sig en äldre partner av ekonomiska skäl, men måste då antas göra samma avvägning mellan ekonomiskt högre standard och sannolikheten att bli dominerad i förhållandet. Här krävs som sagt mycket mera forskning på mikronivån om vilka rationella kalkyler och avvägningar, om alls några, som faktiskt görs av män och kvinnor i dessa situationer där beslutet faktiskt måste vara gemensamt. Återigen, en man kan inte bilda par med en yngre kvinna om inte denna yngre kvinna vill bilda par med honom.¹² Om de ekonomiska teorierna om parbildning skall visa sig hålla måste de empiriskt framöver kunna visa två saker. Dels att män och kvinnor faktiskt använder sig av denna slags rationella avvägningskalkyler när de fattar beslut om parbildning. Dels att män och kvinnor faktiskt kommer fram till olika slags avvägningar eller val av strategi, att män värderar att kunna dominera sin partner högre än ekonomiska resurser i form av familjens totala inkomster, och kvinnor tvärtom. Sociologen Carin Holmbergs forskning tycks ge vid handen att bakom en fasad av kärlek döljer sig hos unga svenska par med en uttalad jämställdhetsideologi olika former av åtminstone försök till manlig dominans (Holmberg 1993).¹³

Det kan emellertid också finnas rent demografiska förklaringar till parbildningens obalanser. X antal män i en given kohort, säg 24-27 år, kan helt enkelt inte gifta sig med lika många kvinnor i samma kohort, därför att dessa redan är

”upptagna” av männen i kohorten 28-31 år. De måste, i den händelse de alls vill bilda par, helt enkelt söka sig neråt åldermässigt. Om en sådan demografisk obalans en gång har etablerats antar jag att den kan vara mycket svår att bryta. Det skulle ju kräva att en försvarlig andel män i en kohort finge ”offras” till singellivets vedermödor. Och på motsvarande sätt, X antal kvinnor i en given kohort kan helt enkelt inte gifta sig med motsvarande antal jämnåriga män därför att dessa redan är upptagna av yngre kvinnor. Dessa demografiska förklaringsmodeller visar sig ha rätt stort empiriskt stöd, åtminstone såsom jag har kunnat tolka denna för mig, det medges, något svårtillgängliga forskning (Bergstrom & Lam 1989). Min gissning är att denna typ av förklaringar har en viss potential.

Vad kan göras?

Antag att denna teori om den nutida könsmaktsordningens reproduktion skulle kunna verifieras. Vad kunde i så fall göras på politiskt väg för att undanröja detta hinder mot ett jämställt samhälle. Detta är inte platsen att skriva ut några färdiga handlingsprogram, men några idéer kan det vara värt att lägga fram för vidare diskussion. Självklart bör vi inte fatta majoritetsbeslut riksdagen om vem som skall få bilda par med vem. Där, om någonstans, måste nog gränsen gå för hur mycket av det personliga som bör bli föremål för politiska beslut. Dessutom har riksdagen relativt nyligen beslutat om en utvidning av denna rättighet genom möjligheten för personer av samma kön att legalisera parförhållanden, vilket tyder på att en inskränkning av denna rätt att få välja själv nog inte är att tänka på. Däremot ska man kanske inte underskatta betydelsen av en höjning av medvetandet i den allmänna opinionen om betydelsen av dessa ting, inte minst hos kvinnor som eftersträvar en heterosexuell familjebildning, förutsatt då att detta är val som faktiskt görs och att det inte handlar om okontrollerbara emotioner för vilka individerna egentligen inte bör hållas ansvariga. Organisationer som verkar för ökad jämställdhet och myndigheter som t ex Jämställdhetsombudsmannen skulle kunna bedriva upplysningsarbete om vilka risker kvinnor tar om de väljer att bilda par med äldre och högre utbildade män.¹⁴ Även om detta kanske inte skulle ha någon direkt effekt på parbildningen, skulle kanske själva medvetenheten om problemets natur göra kvinnor (och män) mera uppmärksamma på detta när de förhandlar med varandra om uppdelningen av löne- och hushållsarbetet.

Om nu den direkta lagstiftningsvägen är stängd så kan det finnas andra möjligheter, främst via familjepolitiken. En del måste kunna göras utifrån kunskapen om att kvinnor tycks förlora så många förhandlingar om fördelningen av hushållsarbetet, och att detta kommer sig av snedfördelningen av uttaget av föräldraledighet. Det enklaste är naturligtvis att ta bort detta moment ur vad som är förhandlingsbart, dvs att göra det till en icke-förhandlingsbar fråga mellan parterna. Förmodligen går det inte av politiska skäl att besluta att de 12 månader betald föräldraförsäkring som nu finns skall delas lika. Inte minst många kvinnor tycks, enligt kvinnomaktsutredningen, vara motståndare till en

sådan reform. Men det är fullt möjligt att gå åt andra hållet och förlänga föräldraförsäkringen men göra den odelbar. Det skulle kunna innebära att den betalda föräldraförsäkringen fördubblades från ett till två år, men att den tillföll föräldrarna individuellt, såsom för alla andra socialförsäkringar.¹⁵ Det skulle betyda att de ytterligare 12 månaderna inte var överlåtbara, dvs att varje förälder får rätt till tolv månaders betald föräldraförsäkring. Resultatet av en sådan reform skulle med stor sannolikhet bli att de flesta kvinnor skulle som nu ta ut 12 månader, och sedan fick männen välja mellan att vara hemma med barnet eller fortsätta lönearbeta och då förlora rätten till de ytterligare tolv månaderna. Det skulle innebära att många fler män skulle få erfarenhet av en längre sammanhängande tid med huvudansvar för barn och hushållsarbete medan deras partner lönearbetade. Därmed skulle förhoppningsvis en stor del av den obalans i parförhållandet som nu finns försvinna.¹⁶ Reformen skulle kunna betalas genom att pensionsåldern höjdes med sex månader (männen är ju bara hälften av befolkningen och män med barn ytterligare en mindre del). En sådan höjning av pensionsåldern kan lätt motiveras av de kraftigt ökade levnadslängden som nu är vid handen jämfört med för bara femton år sedan. Det är min personliga bedömning att om vi menar allvar med jämställdheten, om den nutida könsmaktsordningens reproduktion skall kunna brytas, måste en reform åt detta hållet sjösättas.

Noter

* Varmt tack till Ulf Bjereld, Kristina Boreus, Maria Edin, Marie Demker, Cecilia Garne, Anita Göransson, Maria Oskarson och Lena Wängnerud för värdefulla synpunkter på tidigare versioner. Givetvis bär jag ensam ansvar för artikeln.

1. Detta står att läsa i kvinnomaktsutredningens arbetsrapport, daterad februari 1997, s. 1 (min kursivering).

2. Förklaringar av typen att könsmaktsordningen är kulturellt och socialt konstruerad har numera officiell statlig sanktion. Det nyupprättade Nationella sekretariatet för genusforskning stadgar på sin hemsida (www.genus.gu.se) att detta är den typ av teori som statens organ för spridning av genusteori omfattar. Jag är därför osäker på om den typ av rationalistisk förklaring som presenteras här är tillåten (den kanske kan gå under rubriken "social") men jag tar likväl chansen.

3. Ett aktuellt exempel på detta slags argument är Ebba Witt-Brattström i Aftonbladet den 29 okt 1998: "Tjejer utsätts för en slags hjärntvätt och tror att de måste följa spelets regler. Vi i kvinnorörelsen kunde aldrig föreställa oss att det skulle bli så här". Ett annat exempel är Sara Arr-

henius i Aftonbladet den 4 november som på frågan "Varför finns det så få kvinnliga chefer på toppositioner?" svarar "Osynliga maktstrukturer tvingar fram svåra val."

4. Landets mest spridda populära tidningsmedia som vänder sig till kvinnor, Aftonbladets Kvinna-bilaga, har således en uttalad feministisk ideologi. Frågan om betydelsen av feministiska kvinnliga skribenter i massmedia är dock omstridd, se BANG 1998 nr 4.

5. <http://www.jordbruk.regeringen.se/winberg/personligt.htm>

6. Begreppet "Grundbult" kommer från en roman med samma namn av pseudonymen Kenneth Ahl (Christer Dahl och Lasse Strömstedt) från 1989. Den beskriver hur en äldre fånge går omkring längst ner i fängelsets källargångar med en skiftnyckel och skruvar på alla bultar han ser. Han är nämligen övertygad om att om han hittar "grundbulten" och skruvar loss den, kommer hela fängelset att rasa samman.

7. Det är inte helt klart i Jónasdóttirs teori vad kvinnan egentligen får ut av parförhållandet, bara att det är mindre än vad mannen får ut.

8. För en teori om varför detta skapar orättvisa som inte bygger på mervärdesteorin, se

Rothstein, Bo. 1992. Social Justice and State Capacity. *Politics & Society* 20:101-126..

9. Jag är efter att ha hört Anna G. Jónasdóttir hålla föredrag på Stockholms universitet 1996-03-08 inte helt säker på hur generell hennes teori egentligen är. I föredraget gav hon beskrivningar hur kärleksrelationer kunde se helt annorlunda ut hos de kvinnor som idag är unga (20-25 år), annorlunda i betydelsen att de inte är exploaterade i sina kärleksrelationer till män till skillnad då från Jónasdóttirs egen generation födda i början av 1940-talet. Därmed skulle hennes teori falla som förklaring till det problem som kvinnomaktsutredningen dokumenterat enligt ovan, nämligen att även i unga barnfamiljer reproduceras den traditionella könsmaktsordningen.

10. Denna slags teori är ofta formellt tämligen komplicerad men bygger på två enkla idéer. Den första att aktörerna försöker handla rationellt, den andra att vad som är rationellt agerande beror på en bedömning av vad man tror att den andre aktören kommer att göra. Till exempel i valet mellan strategierna "samarbete" eller "konflikt" är det avgörande vad man tror om "den andre" aktörens val av strategi.

11. Data. Egen kodning från kvinnomaktsutredningens surveyundersökning av kvinnor. N=339.

12. Just här tror jag att spelteoretiska modeller skulle kunna vara användbara.

13. Hennes urval är dock litet och någon klar åldersskillnad fanns det inte hos de tio par hon intervjuade. (uppgift om ålder från personlig kommunikation med författaren).

14. I nummer 3, 1998 av den feministiska tidskriften BANG förs en sådan diskussion. Nina Björk, en av landets mera uppmärksammade feministiska skribenter, säger t ex i ett intervju-samtal: "Man kanske faktiskt aldrig blir kär i en man med lägre lön" (s 16). Se även Anna Lytsys artikel i samma tidskrift nr 4, 1998.

15. Detta har t ex föreslagits av Henric Berggren och Lars Trägårdh (DN 980315).

16. Om denna analys stämmer så kommer de olika förslag som lagts fram om att öka möjligheterna att köpa hushållstjänster inte att ändra könsmaktsordningen i samhället, eftersom man kan anta att obalansen i parförhållandena likväl kommer att bestå. Män som är yrkesmässigt högre ställda än sina partners kan t ex komma att utnyttja detta för att i förhandlingar med framgång hävda att de skall göra än mindre del av

hushållsarbetet. Däremot kan det finnas andra skäl för att genom förändrade löneskatter underlätta köp av hushållstjänster, t ex sysselsättningspolitiska och samhällsekonomiska Henrekson, Magnus. 1999. Jämställdheten, tjänstesektorn och skatten på arbete. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 20.

Referenser

- Ahne, Göran och Christine Roman. 1997. *Hemmet, barnen och makten. SOU 1997:139*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Arthur, Brian W. 1994. *Increasing Returns and Path Dependency in the Economy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Becker, Gary. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bergstrom, Theodore och David Lam. 1989. The Effects of Cohort Size on Marriage Markets in Twentieth Century Sweden. Paper read at CREST working paper.
- Bolin, Kristian. 1997. A Family with One Dominating Spouse. I *Economics and the Family and Family Policies*, red. I. Persson och C. Jonung. London: Routledge.
- Buss, David. M. 1989. Sex differences in human mate preference. Evolutionary hypothesis tested in 37 cultures. *Behavioral and Brain Sciences* 12 (1):39-49.
- Buss, David M. 1996. Sexual Conflict: Evolutionary Insights into Feminism and the "Battle of the Sexes". I *Sex, Power, Conflict. Evolutionary and Feminist Perspectives*, red. D. M. Buss och N. M. Malamuth. Oxford: Oxford University Press.
- Carlsson Wetterberg, Christina. 1992. Vad kommer efter genusystemet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 13 (2).
- Edlund, Lena. 1996. *The marriage market: how do you compare*. Diss, Economic Research Institute, Stockholm School of Economics, Stockholm.
- Elster, Jon. 1983. *Explaining Technical Change: A Case Study in the Philosophy of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 1985. *Making Sense of Marx*. New York: Cambridge University Press.
- Garne, Cecilia. 1996. Ensidighet i den feministiska salongen. *BANG* 6 (3):41-43.

- Giddens, Anthony. 1984. *The Constitutions of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Grossbard-Shechtman, Amyra. 1993. *On the Economics of Marriage*. Boulder: Westview Press.
- Hedström, Peter och Richard Swedberg. 1998. Social Mechanisms: An Introductory Essay. I *Social Mechanisms: An Analytical Approach to Social Theory*, red. P. Hedström och R. Swedberg. New York: Cambridge University Press.
- Henrekson, Magnus. 1999. Jämställdheten, tjänstesektorn och skatten på arbete. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 20.
- Hirdman, Yvonne. 1988. Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 9.
- Holmberg, Carin. 1993. *Det kallas kärlek*. Göteborg: Anamma facklitteratur.
- Jónasdóttir, Anna G. 1991. *Love Power and Political Interest*. Örebro: Örebro Studies.
- Jónasdóttir, Anna G. och Gunnela Björk, red. 1994. *Teorier om patriarkatet*. Örebro: Örebro högskola.
- Laitin, David. 1988. Political Culture and Political Preferences. *American Journal of Political Science* 82 (2):589-597.
- Lichter, Daniel T., Robert N. Anderson och Mark D. Hayward. 1995. Marriage Markets and Marital Choice. *Journal of Family Issues* 16 (4):412-431.
- Lommerud, Kjell Erik. 1997. Battle of the Sexes: Non-Cooperative Games in the Theory of the Family. I *Economics and the Family and Family Policies*, red. I. Persson och C. Jonung. London: Routledge.
- Lundberg, Shelly och Robert A. Pollak. 1996. Bargaining and Distribution in Marriage. *Journal of Economic Perspectives* 10 (4):139-158.
- Lundberg, Shelly och Robert A. Pollak. 1997. Bargaining and Distribution in Marriage. I *Economics and the Family and Family Policies*, red. I. Persson och C. Jonung. London: Routledge.
- Merton, Robert K. 1948. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Misztal, Barbara A. 1996. *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Olson, Mancur. 1965. *The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Ostrom, Elinor. 1998. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action. *American Political Science Review* 92 (1):1-23.
- Pierson, Paul. 1993. When Effect Becomes Cause: Policy Feedback and Political Change. *World Politics* 45 (4):595-628.
- Presser, Harriet B. 1975. Age Differences Between Spouses. *American Behavioral Scientist* 19 (1):190-205.
- Przeworski, Adam och Michael Wallerstein. 1988. Structural Dependence of the State on Capital. *American Political Science Review* 82 (1):11-29.
- Rothstein, Bo. 1992. Social Justice and State Capacity. *Politics & Society* 20:101-126.
- Rundqvist, Mikael. 1998. *Samhällets tvåsidighet : aktör-struktur i tre forskningsansatser program och tillämpningar*, Göteborg Studies in Politics. Göteborg: Göteborg University.
- SCB. 1994. *Fakta om den svenska familjen*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SCB. 1996. *Kvinnors och mäns liv: en rapport från SCB:s undersökning om familj och arbete: Sammanfattning*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.
- SOU. 1998:6. *Ty makten är din... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Uunk, Wilfred. 1996. *Who marries whom? : the role of social origin, education and high culture in mate selection of industrial societies during the twentieth century*. Ph. D, University of Nijmegen, University of Nijmegen, Nijmegen.
- Wendt Höjer, Maria och Cecilia Åse. 1997. *Politikens paradoxer: en introduktion till feministisk politisk teori*. Bjärred: Academia adacta.
- Wiederman, Michael W. och Elizabeth Rice Allgeier. 1992. Gender Differences in Mate Selection Criteria: Sociobiological or Socioeconomic Explanation? *Ethology and sociobiology* 13 (2):115-124.

Översikter och meddelanden

Politik på upplysningens grund eller Känslan ställd i förnuftets tjänst

Föredrag vid professorsinstallation den
19 februari 1999

Förnuftig, men inte förnumstig

De förnumstiga lär oss att människan inte kan lyfta sig själv i håret. Det må vara sant. Ändå är det just det vi människor under lång tid har ägnat oss åt. Parollen har varit den som Immanuel Kant myntade för mer än två hundra år sedan: *Ha mod att bruka ditt förnuft!*

Den idé jag åsyftar känner vi under benämningen *upplysningen*. Den har varit en av de mest betydelsefulla även i politikens värld, åtminstone sedan den franska revolutionens tid. Men den har ingalunda stått oemotsagd.

Mot upplysningen och mot förnuftet som ledstjärna ställde romantiken upp känslans och gemenskapens kraft. Och vi känner alltför väl till de politiska rörelser och föreställningar som i början av vårt sekel hyllade viljan och den rena makten.

Objektet: demokratisk reformism

Hur ser den då ut, idén som jag valt att benämna *politik på upplysningens grund*? Den kan lämpligen förtydligas med hjälp av tre påståenden:

- Politiska beslut kan och bör vara grundade på *kunskap*
- Politiska beslut kan och bör vara fattade på *demokratisk väg*

- Politiska beslut kan och bör genomföras på ett *effektivt sätt*

Tagna tillsammans bildar detta den idé som också kan kallas *demokratisk reformism*. Genom att framhäva att det handlar om en demokratisk föreställning markerar vi att denna variant av politisk rationalism skiljer sig från t.ex. den som idéhistoriskt kan förbindas med Platons väktarstat eller andra föreställningar om att beslutsfattandet i samhället bör ligga i experternas händer. Idén kan tyckas närmast självklar eller harmlös som ideal. Men så är det verkligen inte. Möjligen är de olika komponenterna självklara tagna var för sig. Men det är definitivt inte givet att de kan fogas samman till en meningsfull helhet.

Frågorna: möjligt, rimligt och önskvärt?

Den uppgift jag skulle vilja ålägga inte bara mig själv utan egentligen stora delar av den disciplin jag företräder, kan förenklat preciseras som tre olika frågor:

- i) Är idén om politik på upplysningens grund logiskt möjlig? Kan det möjligen vara så att den demokratiska reformismen är behäftad med rent teoretiska brister?
- ii) Är idén om politik på upplysningens grund empiriskt rimlig? Kan den demokratiska reformismen fungera i praktiken?
- iii) Är idén om politik på upplysningens grund normativt önskvärd? Eller kan det i själva verket vara så att den demokratiska reformismen vid ett närmare betraktande inte alls är så harmlös som det i förstone kan synas?

Det säger sig själv att dessa frågor inte låter sig besvaras inom ramen för en föreläsning som den här. Tiden är för kort. Det är bara att inse. Vad som kan göras här får snarast karaktären av klargöranden, ett försök att precisera innebörden i ovannämnda frågor.

I ärlighetens namn är jag inte heller säker på att jag själv är rätt person att klara av att besvara

dessa frågor, inte ens om jag får resten av mitt forskarliv till mitt förfogande. Det kanske inte ens är möjligt för oss statsvetare även om vi förenar oss i en gemensam ansträngning. Det kanske rent utav ligger utanför vetenskapens möjlighet. Kanske visar det sig förhålla sig på det sättet.

Men min personliga inställning är att det just är dessa frågor som vi statsvetare bör ägna oss åt. Vi måste våga klättra ner från elfenbenstornet och vi måste klara av detta utan att reducera oss själva till politiska väderkvarnar. Om vi inte gör det, sviker vi helt enkelt vår uppgift som intellektuella.

Samhället som en uppsättning samarbetsproblem

Den grundläggande tanken är att ett samhälle kan förstås som en uppsättning *samarbetsproblem*, och att samhällets karaktär avslöjas genom det sätt man hanterar sådana situationer. Det handlar om två typer av samarbetsproblem, varav den ena rymmer två olika varianter.

Vi har att göra med *horisontella* samarbetsproblem. Vi måste i ett fungerande samhälle etablera och vidmakthålla samarbete medborgarna emellan, och vi kan då ibland stå inför endera av två bekymmer:

- i) I många sammanhang vill vi undvika att vissa åker snålskjuts på andra – vi vill att alla skall bidra.
- ii) I andra sammanhang är problemet närmast det omvända – vi är tvungna att acceptera att vissa kan komma att åka snålskjuts.

Vi har dessutom att göra med *vertikala* samarbetsproblem. En fungerande politisk samfällighet förutsätter åtminstone ett visst mått av styrning. Frågan gäller då möjligheten att garantera genomförandet av politiskt fattade beslut utan att behöva tillgripa repression eller andra kostsamma kontrollapparater.

Demokratin som exempel

Det kan vara dags för viss konkretion. Låt oss vända blicken mot demokratin och då direkt ställa kärnfrågan: Kan vi med något slags viss-

het tala om att folkviljan råder när vi fattar beslut i enlighet med demokratiska metoder?

Det finns ett generellt bekymmer som drabbar inte bara demokratin utan varje metod som på grundval av medborgarnas uppfattningar vill fastställa en gemensam politisk linje. Det bekymret är att tillvaron inte är perfekt. Det är helt enkelt logiskt omöjligt att med hjälp av stadgar och regler garantera att politiken inte präglas av godtycke eller irrelevanta omständigheter. Den enda möjligheten att försäkra sig mot just detta är att införa diktatur, men det kanske inte är någon större poäng eftersom man då skaffar sig andra och mer allvarliga bekymmer.

Rent konkret betyder det att det alltid finns en risk att folkviljan perverteras genom manipulation – av dagordningen eller genom taktikröstning. Visst kan det anföras att vi alla har ett intresse av att värda oss om demokratin, och att vi alla därför bör undvika den typen av illojalt beteende. Men säg det åt den potentielle förloraren, till den som med mindre manövrer kan påverka ett politiskt beslut i en för egen del förmånlig riktning.

Demokratins legitimitet och förmåga är alltså ytterst sett beroende av att vi alla som medborgare tar ansvar för dess sätt att fungera. Men det är också lätt att inse att detta inte på något enkelt sätt har en lösning enbart med hjälp av förnuftet.

Det första samarbetsproblemet – vården av allmänningen

Paradoxexplet på ett samarbetsproblem av det slag som här har illustrerats handlar om *allmänningen*. Tanken är då att vi alla och envar står inför valet att ta ansvar för det gemensamma (dvs. skötseln av allmänningen) eller att överlåta detta till andra och då i stället enbart se till vårt eget. Det är två faktorer som kan sägas känneteckna allmänningens problem:

- i) Oavsett hur *andra väljer* att agera tjänar jag själv alltid på att enbart tänka på mig själv.
- ii) Oavsett hur *jag själv väljer* att agera föredrar jag alltid att så många som möjligt av de andra väljer att ta ansvar för det gemensamma.

Detta samarbetsproblem är klassiskt. Det illustrerar nämligen att Adam Smiths ”*osynliga hand*” har en baksida. Drömmen om ett samhäl-

le där egoismens krafter på ett automatiskt sätt kan tjäna det gemensamma är naiv. Den individuella rationaliteten kan komma i konflikt med önskemål som vi alla delar. Allmänningens stora problem är att vi var och en tenderar att välja det vi själva är intresserade av, och detta leder med obönhörlig logik till att det gemensamma bästa offras. En Rousseau skulle ha sagt att detta visar skillnaden mellan ett samhälle grundat på *summan av allas enskilda viljor* och ett samhälle som utgår från *allmänviljan*. Modellen ger en slagkraftig formulering åt det första av de båda småskjutsproblemen som vi tidigare formulerade. Och det räcker med att hänvisa till exempel på hur naturen överutnyttjas för att inse dess relevans.

Hur hantera det första samarbetsproblemet?

Hur kan man då lösa eller hantera detta problem? Hur kan den enskildes förnuft bringas i samklang med allas bästa? Låt oss se vad idéhistorien har att erbjuda. *Thomas Hobbes* var den förste som tydligt och klart såg detta samarbetsproblem. Han formulerade sina idéer med 1600-talets religionsstrider i England och Europa som bakgrund. Hans förslag till lösning var *enväldet*. För att människor skulle kunna ägna sig åt sådant som de drömde om fordrades att samhället byggde på lag och ordning, och för detta krävdes ingenting mindre än att all makt samlades hos en enväldshärskare, en *Leviathan*. Alternativet var ett samhälle präglad av "allas krig mot alla", ett samhälle där "[m]änniskans liv är ensligt, armt, vämjeligt, djuriskt och kort", ett samhälle där det inte fanns någon rätt eller rättvisa.

För Hobbes stod lydningen i centrum. Den tanke som kan härledas från Hobbes är att man med makt och med hot skall kunna tvinga medborgarna att ta samhällsansvar.

Denna lösning på samarbetsproblemet har vi alltsedan Hobbes dagar försökt att undkomma. Statsvetenskapen, eller åtminstone den politiska filosofin, kan uppfattas som en lång räkka repliker på och kommentarer till Hobbes idé om enväldets nödvändighet.

Förslagen till alternativ är däremot ganska få. Utöver Hobbes idé om makt och våld som in-

strument för det gemensamma bästa, finns förslag om att känslan och gemenskapen skall kunna utgöra den grund på vilken samhället vilar, men också tankar om att det trots allt är till förnuftet som vi måste lita när vi bygger ett samhälle.

Det senaste modet i den vägen går i samhällsvetenskapliga sammanhang under benämningen "upprepade spel". Just genom att allmänningens problem ständigt återkommer finns möjligheten att komma till rätta med det slags oansvariga beteende som skapar till exempel miljöförstörelse. Receptet heter "tit for tat", men är egentligen inget annat än den gamla tanken om "öga för öga och tand för tand", dvs det är den enkla vedergällningens filosofi som upphöjs till högsta förnuft. Tillåt mig tvivla. Det kan i och för sig vara möjligt att denna handlingsregel i vissa sammanhang alstrar gynnsamma situationer. Men lika säkert är att samma filosofi också är kärnan i vendettan, och att den därmed kan vidmakthålla maffialiknande samhällsstrukturer.

Det andra samarbetsproblemet – generositetens betydelse

Det andra horisontella samarbetsproblemet kan illustreras med ett påhittat men inte alltför osannolikt exempel, nämligen en situation där pappan i familjen kommer hem på fredagskvällen med en stor påse *Non stop* till sina tre döttrar. Vad är det då som händer? Jo, i stället för en gemensam skål med karameller, finner vi snart de små godisknapparna i tre lika stora högar. Och det fungerar bra, åtminstone om pappan är med och övervakar (dvs stoppar lite godis i sin egen mun) att det sammanlagda antalet karameller är jämt delbart med tre. Men efter en stund utbryter en diskussion om vilken färg som är bäst, och flickorna börjar räkna i sina högar. Det uppdagas snart att fördelningen inte blev helt och hållet rättvis. Friden har övergått till konflikt – de tre änglarna har förvandlats till tre perspektivlösa rättshaverister.

Det problem som på detta sätt illustreras med en tämligen banal historia fångar en insikt som kan förknippas med ett visst slags konservativt samhällstänkande (Hume). Det sätter fingret på

det faktum att vi ibland är tvungna att acceptera att vissa åker snålskjuts på andra. Jakten på milimeterrättvisa och oförmågan att visa generositet riskerar att urholka samhället.

Det tredje samarbetsproblemet – härskandets teknik

Och slutligen, och bara helt kort, det vertikala samarbetsproblemet. Ett samhälle förutsätter samordning. En politisk samfällighet innefattar åtminstone något mått av styrning. Den klassiska bilden av vad det handlar om finner vi hos den florentinske renässanstänkaren Machiavelli. Men det finns ingen anledning att här uppehålla sig vid hans tänkande. Inte ens den påfallande likheten med den kommunistiska styrningsfilosofin motiverar detta. Det finns inte heller anledning att närmare behandla det första försöket (hos Rousseau) att formulera en demokratisk styrningsfilosofi. Jag tror nämligen att praktiken i 1900-talets demokratiska stater är mer mångfacetterad och rik än de försök som gjorts att utveckla demokratisk teori utifrån detta.

En möjlig slutsats: Känslan ställd i förnuftets tjänst

Den politiska betydelsen av upplysningen kan knappast överskattas. På gott och ont förändrade den hela vårt sätt att se på samhället och då särskilt på människans roll som politiskt handlande samhällsvarelse. Med det mänskliga förnuftet i högsåtet urholkades den traditionella auktoriteten hos nedärvda samhällsinstitutioner. När den nya tidens människor tog sig rätten att mäta politiken med sina egna måttstockar såddes frön till framtida samhällsomvälvningar. Varken den

franska eller den amerikanska revolutionen går att föreställa sig utan det politiska upplysningstänkandet.

De stora omvälvningarna under 1700-talet kan dock inte reduceras till enbart manifestationer av politiskt förnuft och rationalism. Den kombination av politisk klarsyn och intellektuell tankekraft, som allra tydligast kommer till uttryck i James Madisons plädering för USA:s konstitution, är förvisso en betydelsefull del av den amerikanska revolutionens idéarv. Men den amerikanska oavhängighetsförklaringen skrevs trots allt av den i politiskt avseende mer romantiskt lagde Thomas Jefferson. Och den franska revolutionens ideologiska bidrag bör i första hand förknippas med det radikalt demokratiska och egalitära tänkandet hos romantikern Rousseau. Det politiska upplysningstänkandet blev en omvälvande kraft i samhället först då den bildade förening med den politiska romantikens mer folkliga strävanden.

Så är det då möjligt att knyta några förhoppningar till en politik på upplysningens grund? Har den demokratiska reformismen någon framtid? Det försiktigt optimistiska svar som min preliminära analys kan erbjuda är att politik på upplysningens grund trots alla invändningar ändå framstår som ett någorlunda trovärdigt och rimligt alternativ, men endast under förutsättning att demokratin fortfarande är möjlig. Och demokratin framtid avgörs ytterst av folket självt. Politik på upplysningens grund kan således vara rimlig, åtminstone om känslan ställs i förnuftets tjänst.

Jörgen Hermansson

Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap åren 1976-1996

På tröskeln till år 2000 kan man inom svensk statsvetenskap se fram emot ett nytt verksamt århundrade vilket därmed blir det tredje i raden för den statsvetenskapliga disciplinen. Men innan man tar klivet över millennietröskeln finns det anledning till reflektion och tillbakablickar.

Den här översikten är en förkortad version av min C-uppsats från 1997 med titeln *21 års trender och traditioner inom svensk statsvetenskap – en kvantitativ studie av 212 doktorsavhandlingar åren 1976-1996*. Syftet med denna översikt är att beskriva flera aspekter av de svenska doktorsavhandlingarna mellan 1976 och 1996. Några av de frågor som ställs i studien är: Vad skriver man om? Vilka metoder tar man till sin hjälp? Vilka forskare hänvisar man till? Vilken ambitionsnivå har man med sin avhandling?

Dessa frågor besvaras i två jämförande perspektiv, dels över tid, dels mellan fem olika svenska universitet.

Åren 1976-1996 har delats upp i tre sjuårsperioder när resultaten redovisas: 1976-1982, 1983-1989 samt 1990-1996. Produktionen är ganska jämn över de två första tidsperioderna med 62 respektive 68 avhandlingar. Under nittio-talet har dock antalet ökat med ungefär en tredjedel till 82 färdiga doktorsavhandlingar. Av totalt 212 är 43, d v s 20%, författade av kvinnor. De sju första undersökta åren var endast 8% av författarna kvinnor. Under nittio-talet har andelen ökat till 25%.

Räknat i antal färdiga doktorsavhandlingar, åren 1976-1996, så har institutionen i Lund flest, därefter följer Uppsala och Stockholm. Institu-

tionerna vid Göteborgs och Umeås universitet är betydligt mindre än de andra. Lund är störst men har lägst andel kvinnliga författare. 12% av Lunds 58 avhandlingar är författade av kvinnor, mot 28% i Göteborg som uppvisar det högsta värdet.

Avhandlingarnas ämnesinriktning

För att kunna definiera olika ämnesinriktningar tillämpar jag en sakområdesindelning som Olof Ruin (1978) använt. I tabell 2 ser man hur avhandlingarna fördelar sig över de tio olika sakområdena. Resultaten visar att politisk teori, internationell politik och policystudier utgör de tre största sakområdesgrupperna. Det är också samma tre grupper som procentuellt sett har varierat mest över de tre studerade tidsperioderna.

Övriga sju sakområden ligger mer eller mindre jämnt fördelade över tiden med två undantag, offentlig förvaltning och politisk sociologi som bägge minskar från 13% till 7%.

Under det sena sjuttio-talet återfinns nära nog var fjärde avhandling inom sakområdet politisk teori. Åren 1983-1989 halveras antalet och endast 10% av avhandlingarna identifieras som tillhörande politisk teori, för att sedan växa i antal och åter igen utgöra c:a 25% på nittio-talet. Kategorierna internationell politik och policy har det gemensamt att de genomgår en kraftig ökning, nästan en fördubbling, mellan de två första sjuårsperioderna för att sedan minska mellan andra och tredje perioden. Policystudier minskar dock procentuellt mer än internationell politik.

Förklaringar till undersökningens resultat har sökts i statsvetenskaplig litteratur. I en översikt över svensk statsvetenskaplig forskning åren 1960-1975 förklarar Ruin att de internationella

Tabell 1. Doktorsavhandlingarnas fördelning samt procentandel kvinnor efter disputationsort.

Avhandlingar	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Samtliga
Antal (%)	58 (27)	56 (26)	53 (25)	25 (12)	20 (9)	212 (100)
Andel kvinnor	12	26	25	28	25	20

kontakterna var ganska sporadiska ända fram till andra världskrigets slut. Därefter tog de fart och under 60- och 70-talen var svensk statsvetenskap välintegrerad i det internationella akademiska nätverket där USA stod som portalfigur (Ruin, 1978, s 159).

Amerikaniseringen medförde att det på 50-60-talen svepte en behavioristisk våg över Sverige. Behaviorismen, politisk beteendeforskning, studerade människan och hennes miljö med hjälp av nya metoder. Traditionen hade en starkt utpräglad positivistisk forskningstro vilket medförde en revolutionerande framväxt av kvantitativa statistiska metoder. Allt som gick att mäta skulle mätas. Denna fokusering på metodologin skapade många kritiska röster. Nils Elvander sammanfattar denna skepsis i en enda fråga: *Är inte statsvetarna så besatta av metodologin, att de blir konservativa teknokrater, som blundar för tidens stora frågor?* (1974, s 95). David M. Ricci har skrivit en bok med titeln *The Tragedy of Political Science*, där själva tragedin, enligt Ricci, i korthet kan uttryckas som statsvetenskapens avsaknad av moraliska och etiska värden samt bristande engagemang för politisk handling, att ta ställning i de stora politiska frågorna (1984).

Behaviorismen tvingades alltså i försvarsställning och under sent 60-tal och hela 70-talet talades det om en postbehavioristisk revolution.

Här ingick förespråkare för policystudier, idéanalytiker, rena teoretiker men också kvantitativt inriktade beteendeforskare med en annan syn på värderingsproblemet än majoriteten (Elvander, 1974, s 100). Huvudtanken hos policyanhängare var att den politiska beteendeforskningen hade tappat bort politikens innehåll. Man hade ensidigt sysslat med det politiska systemets inputsida och med själva beslutsfattandet, men man hade försummat outputsidan—resultaten av de politiska besluten (Ricci, 1984, s 202).

Med bakgrund av ovan diskussion verkar det troligt att de resultat som visar på en ökning av antalet policystudier i början på åttiotalet skulle kunna förklaras som en reaktion mot behaviorismens ideal och en ambition att se mer till själva innehållet av politiken. Samtidigt minskar intresset för politisk sociologi vari de flesta beteendeinriktade eller "behavioristiska" ämnen inbegrips. Visserligen ger minskningen först utslag under den tredje tidsperioden, 1990-1996, men man kan ju tänka sig att det bland åttiotalets doktorander fanns delade meningar om det behavioristiska paradigmet, och att en skara fortfarande försvarade det.

Att antalet avhandlingar tillhörande sakområdet politisk teori mer än halverades mellan 1983-1989, hade förmodligen David M. Ricci förklarat med hjälp av behaviorismens idéer om metodologi. Ricci beskriver samma skeende i

Tabell 2. Sakområdesindelning över tid i procent.

Sakområde	1976-1982	1982-1989	1990-1996	Totalt
Politisk teori	23	10	26	20
Ett lands politik	10	7	10	9
Jämförande politik	0	3	2,5	2
Offentlig förvaltning	13	7,5	7	9
Policy	16	24	16	18,5
Kommunal-/regionalpolitik	8	4,5	6	6
Internationell politik	16	28	24,5	23
Politisk sociologi	11	13	7	10
Politisk ekonomi	1,5	0	1	1
Politisk juridik	1,5	3	0	1,5
Totalt	100	100	100	100
Antal avhandlingar	62	68	82	212

* Dock ej utrikespolitik.

Tabell 3. Geografisk anknytning över tid.

% avhandlingar med geografisk anknytning till	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Enbart Sverige	50	59	54	54
Sverige och annat land	10	9	17	12
Land/länder utanför Europa	26	22	15	20

USA – ett minskat intresse för politisk teori – fast något mer än ett decennium tidigare och han hävdar att det främst berodde på att de nya kvantitativa metoderna var mindre applicerbara på mer filosofiskt inriktade studier. Eller med hans egna ord: *It was not that philosophical matters were deemed unimportant in principle, but that there seemed no way of dealing with them scientifically.* (1984, s 144).

Undersökningen visar vidare att fokusering på politiska partier är vanligare förekommande än fokusering på intressegrupper. I en artikel från 1978 hävdar Olof Ruin att förhållandet traditionellt var precis det omvända förr men att ett ökat intresse för partier inträffade mellan 1960-1975 (s 175). Undersökningens värden visar just ett starkt fokus på partier åren 1976-1982, 27% totalt, som sedan avtar till 19% andra perioden och stiger en aning till 22% mellan 1990-1996. Andelen avhandlingar som koncentrerar sig på intressegrupper är mindre men ökar lite från period till period, totalt från 7% till 13%. Det sammanlagda värdet för avhandlingar som fokuserar på politiska partier och intresseorganisationer är jämnt, runt 30%, över hela tidsperioden.

Vidare bekräftar undersökningens resultat bilden av svensk statsvetenskaplig forskning som utpräglat etnocentrisk (Anckar, 1991, s 248).

Tabell 3 visar att över hälften av avhandlingarna utspelar sig på hemmaplan. Utöver det tillkommer "Sverige och annat land" vilket innefattar alla avhandlingar som geografiskt anknyter till Sverige i kombination med ett eller flera andra länder. De två kategorierna tillsammans har stigit från 60% till 68% de två första perioderna och mätte 71% 1990-1996. I slutet på 70-talet utspelade sig var fjärde avhandling utanför västvärldens gränser men andelen har sedan reducerats som tabellen visar och var under den senaste sjuårsperioden nere i 15%. En betydande andel avhandlingar saknar geografisk anknytning, i regel mer idéinriktade studier, vilka inte visas i tabellen. Första och tredje tidsperioderna utgjorde de en tiondel men försvann ur statistiken åren 1983-1989 vilket hör ihop med att intresset för politisk teori sjönk drastiskt under samma period.

I bestämningen av avhandlingarnas tidsanknytning har jag mätt den studerade periodens längd samt avgjort om studien har aktualitetsan-

Tabell 4. Studerad tidsperiod över tid.

% avhandlingar efter tidsanknytning	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Studerad tid mindre än 10 år avlägsen	28	32	34	32
Studerad tidsperiod större än 50 år	15	7	18	14
Studerad tidsperiod 10-50 år	40	43	34	39
Studerad tidsperiod mindre än 10 år	37	50	44	44

knytning, i betydelsen studerad tid mindre än tio år avlägsen.

Lite mer än var tredje avhandling har aktualitetsanknytning på nittioåret (tabell 4). Vad beträffar den studerade periodens längd visar tabellvärdena att det inte förekommer några dramatiska variationer över tid.

Avhandlingarna blir mer teoretiska

Det skytteanska priset vanns 1995 av Robert A. Dahl och i anknytning till det publicerade *Scandinavian Political Studies* en artikel där pristagaren samlar sina reflektioner över ett halvt sekels statsvetenskap. I artikeln uppehåller sig Dahl vid några förändringar som han finner intressanta och viktiga. En av dessa är en förstärkt angelägenhet att kunna verifiera och falsifiera sina forskningsresultat som går hand i hand med två andra viktiga förändringar: en ökad uppmärksamhet på metodologiska frågor samt ett stort och variationsrikt omfång använda metoder. Dahl menar att de senaste femtio årens växande metodologiska förfining är imponerande (1996, s 87). Samtidigt har ämnet blivit avsevärt mer teoretiskt. Ateoretiska, deskriptiva studier är idag sällsynta (Dahl, 1995, s 88).

Ämnet innebär en pluralism som spänner över ett brett spektrum, vilket också medför att disciplinen drar åt olika håll. Gabriel Almond använder bilden av statsvetare sittandes vid helt separata bord som en metafor för de olika skolorna och riktningarna inom ämnet idag, alla med sin egen uppfattning om rätt och riktig statsvetenskap (1990, s 13).

Med behaviorismen följde ett behov av matematiska hjälpmedel för att kunna rationalisera och organisera alla empiriska data. Därför ökade användningen av matematik markant i och med behaviorismen, men det var nästan uteslutande begränsat till statistik. Under den perioden utvecklades en mängd nya statistiska tekniker, i synnerhet multivariata sådana (Riba, 1996, s 479). Därefter började statsvetare använda sig av symbolisk logik samt nya typer av matematik i anknytning till spelteorin. Parallellt fortgick tillämpningen av statistik och vidareutvecklingen av den. Statsvetenskapen har alltså genomlevt två matematiska "toppar", där den första består av behaviorismens framodlande av kvantitativa tekniker, och den andra av matematik förknippad med rational-choicevågen som bredde ut sig kring 70-talet (ibid, s 494f).

I tabell 5 visas de mätvärden som är relaterade till de undersökta avhandlingarnas teoretiska innehåll.

Utnyttjandet av teoretiska modeller och begreppsapparater ökar över varje period samtidigt som avhandlingar med endast ringa teori tydligt avtar. Normativa frågor diskuteras i totalt sett lite mer än var tionde avhandling, ett värde som har varierat lite över tid. 1983-1989 mätte värdet högst med 16% men sjönk sedan fyra procentandelar på 90-talet. Tabellen visar vidare att förekomsten av rationella modeller och idealtyper har ökat markant. På nittioåret är något mer än var tredje avhandling bärare av heuristisk teori jämfört med endast 13% åren 1976-1982. Det visar på ett genomslag av ett andra matematiskt uppsving som nämndes tidigare. Även an-

Tabell 5. Olika aspekter av teori över tid.

% avhandlingar med	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Omfattande begreppsapparater, modeller, analys-schemata	65	68	73	69
Ringa teori	7	1	1	3
Uttalat normativa inslag	10	16	12	13
Heuristisk teori	13	22	35	25
Grafer som teoribärare	65	77	77	73

* Modeller med fullständig rationalitet (t ex spelteori, public choice) och idealtyper, enligt Lundquist, 1993:81.

Tabell 6. Uttryckt ambitionsnivå över tid.

% avhandlingar med av författaren uttryckt ambitionsnivå	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Deskriptiv	24	34	29	29
Explanativ	3	7	7	6
Både deskriptiv och explanativ	29	25	20	24
Explorativ	3	4,5	4	4
Teoriutvecklande	3	4,5	4	4
Teoriutvecklande	10	12	23	16
Anges ej	28	13	15	18
Summa	100	100	100	100
Antal avhandlingar	62	68	82	212

vändningen av grafer som teoribärare har ökat betydande över mätperioderna.

En annan aspekt som har teoretisk anknytning är vilken ambitionsnivå avhandlingsförfattaren uttrycker.

Framför allt två saker är tydliga i tabell 6: en uttryckt teoriutvecklande ambition har ökat markant, och studier där ingen ambition uttrycks har halverats. Vanligast är dock att ambitionsnivån är deskriptiv eller både deskriptiv och explanativ. Teoriutvecklande och explorativa studier är mest sällsynta.

Användandet av kvantitativa metoder minskar medan fallstudien tilltar starkt

Kvantitativa metoder utgjorde det första matematiska genombrottet i statsvetenskaplig forskning. I undersökningen har mätts i vilken utsträckning kvantitativ analys används i avhandlingarna samt om analysnivån i dessa fall är uni-, bi- eller multivariat.

Tabell 7 visar att användningen av kvantitativ metod var störst i mellanperioden då hela 62% av avhandlingarna använde kvantitativ metod. Andelen kvant är lägst mellan 1990-1996, med 39%. Procentuellt sett ligger kategorin "i liten utsträckning" konstant med 13% över hela den studerade perioden. Alltså hittas skillnaderna inom kategorin kvantitativ metod "i stor utsträckning". Om man jämför den sistnämnda mellan 1983-1996 visar det sig att andelen i det

närmaste halverades från 49% till 26%. Vidare visar siffrorna i den nedre delen av tabellen att av samtliga avhandlingar med kvant befann sig, 1976-1982, 40% på multivariat nivå. Samma siffra har minskat till 31% på nittioalet. Parallellt har andelen kvantitativa analyser på univariat nivå fördubblats sedan den första mätningen. Detta antyder att de kvantitativa avhandlingarna blivit "mjukare". Alltså visar resultaten två saker angående praktiserandet av kvantitativ metod: det avtar och det antar något mjukare former.

Åttiotalets starka intresse för kvantitativ metod bör stå i relation till det metodologiska genombrottet behaviorismen medförde. Utvecklingen är i överensstämmelse med hur den beskrivs i litteraturen – intresset för kvantitativa metoder växer till en början för att sedan avta samtidigt som fokus förflyttas till olika rationella modeller som inbegrips i heuristisk teori. Det råder dock en viss tidsförskjutning mellan resultaten och litteraturbeskrivningarna. Detta beror förmodligen främst på att en doktorsavhandling i regel är ett mångårigt projekt, i värsta fall ett livsprojekt.

I den kvalitativa metodfloran är fallstudien den i särklass vanligast förekommande.

Fallstudien som metod har dessutom ökat avsevärt under den studerade tidsperioden (tabell 8). Det är svårt att knyta fallstudien till särskilda ämnen eller sakområden. Användandet av metoden är relativt jämnt spridd över hela fältet med ett undantag – inom politisk sociologi, där

Tabell 7. Kvantitativ metod och analysnivå över tid.

% avhandlingar där kvantitativ metod utnyttjas	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Inte alls	47	38	61	50
I liten utsträckning	13	13	13	13
I stor utsträckning	40	49	26	37
Summa	100	100	100	100

För avhandlingar med kvantitativ metod :

Univariat analysnivå	11	6	23	14
Bivariat analysnivå	49	55	46	50
Multivariat analysnivå	40	39	31	36

metoden används minst. Tillämpningen av komparativ metod har däremot legat oförändrad runt 27% över hela tidsperioden.

Bland de övriga metodalternativen visar sig idéanalys och kvalitativ innehållsanalys vara de vanligast förekommande. Det är också de som varierar mest över tid. Idéanalys förknippas främst med avhandlingar vars sakområde är politisk teori och detta förklarar att idéanalys avtar åren 1983-1989. Samma tidsperiod ökar användningen av kvalitativ innehållsanalys. Mina erfarenheter visar att kvalitativ och kvantitativ innehållsanalys oftast kombineras för att komplettera varandra. Därför finns det ett samband mellan frekvensen av kvalitativ innehållsanalys och frekvensen av kvantitativ metod.

Det refereras mest till svenska statsvetare

Diskuterar avhandlingsförfattarna fortsatt forskning? Samt hänvisar de till Lewin, Marx och Easton? Det är två frågor i det här avsnittet vars svar ger en bild av hur avhandlingarnas förhållande till den statsvetenskapliga forskningsdisciplinen ser ut.

Tabell 9 visar tydligt att det tycks vara regel snarare än undantag att man, i sin avhandling, tar avstamp i tidigare forskning. Däremot är det betydligt ovanligare att diskutera sitt forskningsområdes framtid. Att referera till handledaren är en företeelse som har ökat kraftigt sedan den första mätperioden medan frekvensen av tyska och franska referenser har minskat.

Tabell 8. Kvalitativa metoder över tid.

% avhandlingar med kvalitativ metod*	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Fallstudie	27	41	61	45
Komparativ metod	26	29	26	27

Beteckningar under kvalitativ metod som används av författaren själv:

Idéanalys	18	7	16	14
Innehållsanalys	5	16	7	9
Övrigt**	9	8	11	9

* Enligt författarens uttryckssätt.

** Debattanalys, argumentationsanalys, tankeskolor, idékritik och historisk metod.

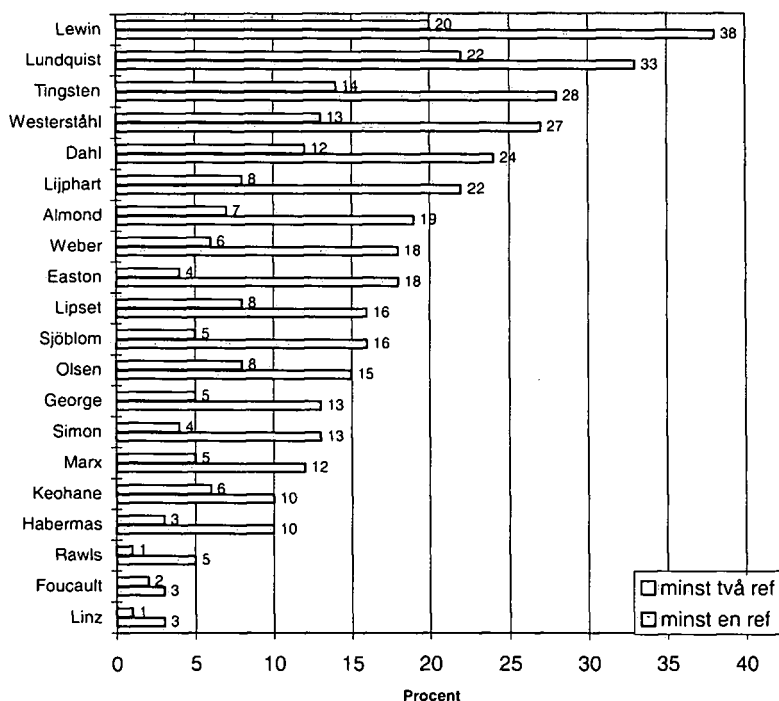
Tabell 9. Anknytning till tidigare och fortsatt forskning samt referens till handledare och tysk/fransk forskning över tid.

% avhandlingar med	1976-1982	1983-1989	1990-1996	Totalt
Anknytning till tidigare forskning	68	76	79	75
Diskussion om fortsatt forskning	21	7	28	19
Referens till arbete av handledaren	52	73	79	69
Referens till fransk forskning	23	16	7	15
Referens till tysk forskning	26	18	17	20

För att kunna bilda sig en uppfattning om vilken forskning avhandling författarna refererar till har jag utifrån en lista på tjugo betydande namn inom disciplinen kodat närvaro och frånvaro av samtliga dessa namn i avhandlingarnas litteraturlösteckningar. I figur 1 visas alla namnen samt den procentuella andelen avhandlingar vari minst en respektive minst två referenser av respektive namn finns representerad. Värdena i

figuren är presenterade i en fallande skala utifrån mätningen "minst en referens".

En första iakttagelse är att de fyra "i topp" är svenska statsvetare och av dem är Leif Lewin den forskare det refereras till oftast. Om man däremot ser till mätningen där minst två referenser till författaren är kravet innehar Lennart Lundquist det högsta värdet.

Figur 1. Andel avhandlingar i procent vari respektive namn finns som referens i litteraturlösteckningen minst en respektive minst två gånger.

Tabell 10. Avhandlingarnas procentuella fördelning över sakområden efter ort.

Sakområde	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Politisk teori	21	21	21	16	15	20
Ett lands politik	3	13	9	12	10	9
Jämförande politik	1,5	3,5	-	-	5	2
Offentlig förvaltning	14	3,5	13	8	-	9
Policy	9	28,5	15	16	30	18
Kommunal-/regionalpolitik	14	2	4	-	10	6
Internationell politik	34,5	18	23	20	10	23
Politisk sociologi	1,5	7	11	28	20	10,5
Politisk ekonomi	-	-	4	-	-	1
Politisk juridik	1,5	3,5	-	-	-	1,5
Totalt	100	100	100	100	100	100
Antal avhandlingar	58	56	53	25	20	212

Betraktat över alla tre tidsperioderna så är det endast ett fåtal av dessa herrar som förlorar mark. Främst är det Easton, Almond och Marx, de två senare hade strax över 20% första perioden men ligger runt 10% på nittioalet. Eastons andel mer än halverades mellan de två första perioderna, från 29% till 13%. Intresset för Herbert Simon avtar också men det handlar endast om några procentenheter.

De vars popularitet tilltagit och kan påstås ha sin blomstringstid på nittioalet är: Alexander George (21)¹, Habermas (18), Keohane (15), Lijphart (28), Weber (23), Dahl (27) och Foucault (7). Foucault är en nykomling som saknade referenser fram till 1989. Under 90-talet refererades det däremot i sju procent av avhandlingarna till honom. Även Lewin (43) och Lundquist (42) har konstant ökat men de har å andra sidan höga värden över alla tre perioderna. Nittioalet har också inneburit en renässans för Herbert Tingsten. 35% hänvisade till honom åren 1990-1996, mot 21% åren 1983-1989.

Undersökningen visar även hur många av de tjugo herrarna som avhandlingsförfattarna hänvisar till. De första två perioderna saknade 10% referenser till Lewin, Lundquist och alla de andra, mot bara 4% 1990-1996. Ylva Stubbergaard från Lund refererar till tretton av de tjugo, vilket är det högsta värdet, genomsnittet ligger kring fyra namn.

Avslutningsvis ett par ord om avhandlings-språk. En övervägande majoritet av avhandling-

arna är skrivna på svenska, en tredjedel på engelska och endast tre stycken är skrivna på franska(2) eller tyska(1). Andelen avhandlingar skrivna på engelska ökar inte över tid, vilket man annars kunde ha trott vara ett naturligt led i en ökad internationalisering. Tvärtom avtar andelen engelska avhandlingar i mittenperioden.

Avhandlingarnas ämnesinriktning skiljer sig starkt från institution till institution

Hur ser det då ut på de olika universiteten? För både Lund och Stockholm är internationell politik och därefter politisk teori vanligast. Policystudier är vanligast i Uppsala och Umeå men som nummer två kommer politisk teori i Uppsala och för Umeå politisk sociologi. I Göteborg, slutligen, är politisk sociologi populärast följt av internationell politik.

Även om alla universitet, utom Umeå, har relativt hög procentdel internationell politik så utmärker sig Lund som har det högsta värdet på 34,5%. Det är också intressant att iaktta värdena för politisk sociologi: Göteborg och Umeå har särskilt höga värden i jämförelse med fördelningen över de tre andra universiteten, där Lund ligger i särklass lägst. På samma sätt är policystudier betydligt vanligare i Uppsala och Umeå jämfört med resten. Två sakområdeskategorier som däremot känns väldigt spretiga och

Tabell 11. Geografisk anknytning efter ort.

% avhandlingar med geografisk anknytning till	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Enbart Sverige	47	46	60	64	70	54
Sverige och annat land	17	11	8	8	20	12
Ej Sverige, land/länder utanför Europa	22	27	23	8	5	20

ojämna i sin fördelning är kommunal- och regionalpolitik samt offentlig förvaltning. Båda kategorierna är störst i Lund.

Är då alla fem universitet lika etnocentriska?

Tabell 11 visar att sju av tio avhandlingar i Umeå har geografisk anknytning endast till Sverige. Läger man därefter till kategorin som inbegriper Sverige och annat land så berör hela 90% av Umeås avhandlingar svenska förhållanden. I sammanhanget visar sig Uppsala vara minst etnocentrisk då 27% av deras analyser äger rum utanför västvärldens gränser. Att Skandinaviska Afrikainstitutet är placerat i Uppsala spelar med största sannolikhet en stor roll i sammanhanget. Det är förvånande att Lund och Stockholm som är störst i avseendet internationell politik också har många avhandlingar som geografiskt sträcker sig utanför Europas gränser.

Vad gäller den tidsmässiga anknytningen så visade sig skillnaderna mellan de olika universiteterna vara relativt små men Uppsalas avhandlingar kan dock påstås avvika något (tabell 12). Det är betydligt vanligare i Uppsala med längre

studerade tidsperioder och endast 16% av Uppsalas avhandlingar har aktualitetsanknytning.

Heuristisk teori vanligast där kvantitativ metod har svagast fäste

Det föreligger stor variation i val av teori och metod mellan de fem universiteterna. På frågan om vilken ambitionsnivå författaren uttryckt kan sägas att Lund, Göteborg och Umeå har höga procentandelar studier med en teoriutvecklande ambition. Både explorativa och teori-prövande avhandlingar är högst sällsynta. Värt att nämna är dock att 9 % av avhandlingsförfattarna i Uppsala uttrycker en teori-prövande ambition. I Stockholm saknar 30% av avhandlingarna uttryckt ambitionsnivå vilket är betydligt högre än för de övriga.

I Göteborg och Lund saknas avhandlingar med endast ringa grad av teoretiskt innehåll, samtidigt innehar samma universitet högst procentdelar avhandlingar med teori i form av hela modeller eller begreppsapparater. Normativa inslag är vanligast i Uppsala och Göteborg,

Tabell 12. Studerad tidsperiod efter ort.

% avhandlingar med tidsanknytning	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Studerad tid mindre än 10 år avlägsen	36	16	32	44	45	32
Studerad tidsperiod större än 50 år	7	29	11	8	5	14
Studerad tidsperiod 10-50 år	36	38	42	40	40	9
Studerad tidsperiod mindre än 10 år	53	25	47	48	55	44

Tabell 13. Olika aspekter av teori efter ort.

% avhandlingar med	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Omfattande begreppsapparater, modeller, analys schemata	78	66	55	88	65	69
Ringa teori	-	5	4	-	5	3
Uttalat normativa inslag	12	16	11	16	5	13
Heuristisk teori	22	46	11	20	10	25
Grafiska illustrationer	86	86	72	100	100	86
Grafer som teoribärare	85	70	57	80	85	73

* Modeller med fullständig rationalitet (t ex spelteori, public choice) och idealtyper, enligt Lundquist, 1993:81.

minst vanligt är det i Umeå där endast fem procent av avhandlingsförfattarna diskuterar normativa frågor. Rationella modeller och idealtyper är mest förekommande vid Uppsala universitet och kan förklaras med institutionens forskningsprojekt *Politik som rationellt handlande*. Tabell 13 visar dock att Uppsalas verksamhet inte haft någon avsevärd spridningseffekt till övriga universitet.

Det är särskilt intressant att relatera tillämpningen av heuristisk teori till användningen av kvantitativ metod. Det tycks vara så att rational-choicevågen, på 70-80-talen, vann mark på bekostnad av tillämpandet av kvantitativ metod.

Lite tillspetsat kan relationerna i tabell 14 påstås vara de omvända i förhållande till relationerna i användningen av heuristisk teori; låga värden i det senare ger höga värden i det förra (jmf tabell 13). Det är mest sällsynt att kvantita-

tiv metod tillämpas i Uppsala, samtidigt som heuristisk teori är vanligast förekommande där. I Umeås fall är förhållandet det omvända mot Uppsalas: samtliga Umeås avhandlingar utnyttjar kvantitativa metoder men blott var tionde avhandling använder heuristisk teori. Vid Göteborgs universitet utnyttjar 80% av författarna kvantitativa metoder. Samma universitet var först i landet att erbjuda träning i kvantitativa tekniker då Jörgen Westerstahl och hans kollegor vid institutionen i Göteborg introducerade behaviorismen i Sverige på 50-talet (Ruin, 1978, s 163).

Tabell 14. Kvantitativ metod efter ort.

% avhandlingar där kvantitativ metod utnyttjas	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Inte alls	59	71	49	20	-	50
I liten utsträckning	7	16	13	12	25	13
I stor utsträckning	34	13	38	68	75	37
Summa	100	100	100	100	100	100

För avhandlingar med kvantitativ metod :

Multivariat analysnivå	34	38	18	45	55	36
Univariat analysnivå	4	7	33	15	-	14

Tabell 15. Kvalitativa metoder efter ort.

% avhandlingar med kvalitativ metod*	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Fallstudie	53	34	45	48	40	45
Komparativ metod	31	21	28	12	45	27
Beteckningar under kvalitativ metod som används av författaren själv:						
Idéanalys	14	21	11	8	5	14
Innehållsanalys	9	13	6	16	5	9
Övrigt**	6	16	11	4	-	9

* Enligt författarens uttrycksätt.

** Debattanalys, argumentationsanalys, tankeskolor, idékritik och historisk metod.

Kvalitativa metoder starkast i Uppsala, svagast i Umeå

Resultaten har visat att universiteten har olika traditioner vad beträffar nyttjandet av kvantitativ metodik. De fem universiteten skiljer sig åt även vad gäller användandet av olika kvalitativa metoder.

Fallstudien som metod används frekvent på samtliga universitet medan komparationer varierar efter universitet. Föga oväntat visar sig idéanalys vara vanligast i Uppsala och Lund där politisk teori är stort. Kvalitativ innehållsanalys har högst värde i Göteborg. Kvalitativ och kvantitativ innehållsanalys används ofta tillsammans vilket i stor utsträckning förklarar Göteborgs höga värden av bådaderna.

Hänvisar till de sina

Tidigare konstaterades att det är mer regel än undantag att avhandling författare anknyter till ti-

digare forskning, men att det är betydligt mer sällsynt att de uttalar sig om framtida forskning. I det här avseendet skiljer sig inte de olika universiteten åt nämnvärt.

Resultaten i tabell 16 visar också att skillnaderna är relativt små vad gäller referens till handledaren samt tysk/fransk litteratur.

Om vi mycket kort återgår till de tjugo refererade namnen (Lewin, Lundquist och de andra) så visar det sig att i Lund, Uppsala och Göteborg är den forskare som det oftast refereras till en av deras egna: Lennart Lundquist i Lund, Leif Lewin i Uppsala samt Jörgen Westerståhl i Göteborg. Lewin har en stark ställning över hela universitetsfältet medan Lundquist och Westerståhl är avsevärt mindre refererade på främmande universitet.

I Uppsala kan influenserna av Marx, Habermas, moralfilosofen Rawls samt Weber uppmärksammas. Alexander George är ett mycket stort namn i Lund men förekommer inte bland de tio vanligaste namnen på de andra universite-

Tabell 16. Anknytning till tidigare och fortsatt forskning samt referens till handledare

% avhandlingar med	Lund	Uppsala	Stockholm	Göteborg	Umeå	Totalt
Anknytning till tidigare forskning	69	80	81	72	65	75
Anknytning till fortsatt forskning	22	20	19	16	15	19
Referens till arbete av handledaren	71	66	68	76	70	69
Referens till fransk forskning	10	16	21	8	15	15
Referens till tysk forskning	16	23	21	24	15	20

ten. Samma position har Herbert Simon i Göteborg. Foucault hamnar inte bland de tio vanligaste namnen, men det bör påpekas att han förekommer i åtta procent av Stockholms avhandlingar mot endast två procent i Lund och Uppsala (förekommer ej i Göteborg och Umeå).

Hur många av de tjugo namnen som det refereras till varierar något från universitet till universitet. I Umeå har varje avhandling hänvisning till åtminstone en av de tjugo männen. 18% av Uppsalas avhandlingar saknar däremot hänvisning till de aktuella namnen. Generellt refererar Uppsalas författare till ett lägre antal av de tjugo nämnda i jämförelse med författare från de andra universiteten.

Avslutningsvis ska sägas att Lund och Stockholm har högst procentdel avhandlingar skrivna på engelska, något man kunde förvänta sig då internationell politik är störst i Lund och Stockholm.² Göteborg har lägst andel engelska avhandlingar, därefter Uppsala. De två franska avhandlingarna hör till Uppsala och den tyska till Stockholm.

Sammanfattning

Avhandlingarnas innehåll under den studerade perioden har i stora stycken påverkats av två rörelser – behaviorismen och den rörelse som väcktes mot den. Behaviorismens främsta bidrag till statsvetenskaplig forskning var av metodteknisk karaktär med mättekniker i spetsen. Metodvalen i sin tur har påverkat valen av ämnesområden. På samma sätt har behaviorismens motrörelse – postbehaviorismen – präglat statsvetenskaplig forskning i samma avseenden.

Kvantitativa metoder ökade till en början och nådde sin topp i mittenperioden för att därefter avta bestämt åren 1990-1996. Dessutom kan en trend som visar att de kvantitativa analyserna antar lägre analysnivåer skönjas. Att tillämpningen av kvantitativ metod minskar bör sättas i relation till de kritiska röster som riktades mot behaviorismens positivistiska forskningsideal och svaghet för statistik och matematik. Samtidigt som intresset för kvantifiering avtar så ökar användningen av fallstudier som metod mycket kraftigt över hela den studerade tidspe-

rioden. Därmed ökar ambitionen att gå på djupet med ett eller ett par undersökningsenheter och får därmed betraktas som ett ställningstagande mot kvantifiering.

Den metodtekniska utvecklingen återspeglas i ämnesvalen. Politisk sociologi som främst förknippas med behaviorismen är ett vanligt förekommande ämnesval de första två perioderna. Mest lidande av det metodtekniska klimatet blir mer filosofiskt inriktade studier som mer än halveras till antalet åren 1983-1989. Samtidigt ökade andelen policystudier markant vars anhängare stod i spetsen för postbehaviorismen med en vilja att se mer till de viktiga politiska frågorna och mindre till metodologiska konster.

Vidare har det teoretiska innehållet i avhandlingarna blivit mer omfattande över tid. Men den tydligaste förändringen utgörs av en ökad fokusering på heuristisk teori. Häri ryms en övergång från ett mer empiriskt och induktivt angreppssätt inom forskningen som är förknippat med de kvantitativa metodernas matematik, till ett analytiskt och deduktivt forskningsgrepp där spelteori och symbolisk logik mm är de främsta forskningsredskapen (Riba, 1996, s 480). Resultaten visar vidare att de normativa frågorna inte har särskilt stort utrymme i den svenska statsvetenskapliga forskningen.

Jämförelsen mellan de svenska universiteten har visat att de olika institutionerna skiljer sig åt på många sätt men att det även finns många beröringspunkter mellan dem. I Uppsala har det under den studerade perioden funnits två huvudsakliga forskningsvägar. Den ena består av policyforskning med rationella förklaringsmodeller som metodologiska verktyg³, och den andra av mer teoretisk och idéinriktad forskning i kombination med kvalitativa metoder, företrädesvis idéanalys. Kvantitativ metod förekommer sällan i Uppsala medan det i Umeå inte finns en enda avhandling som saknar kvantifiering. Samtidigt är Umeåinstitutionen den enda som saknar analyser på idénivå. Policyanalys är procentuellt sett lika vanligt i Umeå som i Uppsala, men policyanhängarna i Umeå är uppenbarligen inte främmande för kvantitativa metoder.⁴ Ytterligare en gemensam nämnare för de båda universiteten är att hälften av deras avhandlingar fokuserar på partier eller intressegrupper.

Metodologiskt ligger Göteborg nära Umeå och det är värt att notera att kvantitativa metoders svenska historia började i Göteborg. Politisk sociologi är Göteborgs största sakområde som går hand i hand med metodologin.

Lund och Stockholm påminner i stora drag om varandra metodologiskt sett. I Stockholm är dock kvantitativ metod något vanligare än i Lund och heuristisk teori något vanligare i Lund än i Stockholm. Vidare är internationell politik tillsammans med politisk teori de vanligaste förekommande ämnesvalen vid de båda institutionerna. I Stockholm koncentrerar man sig mer på utrikespolitik. Det gäller inte Lund i samma utsträckning. Det är också värt att uppmärksamma det höga antalet avhandlingar i Lund som behandlar offentlig förvaltning och kommunalpolitik, sakområden som är mycket svagare på övriga institutioner.

Lund och Göteborg har högst andelar tydligt teoretiskt orienterade avhandlingar om man låter detta indikeras som förekomst av omfattande begreppsapparater, modeller och analys schemata. Dessutom är uttryckta teoriutvecklande ambitioner vanligare vid dessa båda institutioner. I ett könsperspektiv skiljer sig däremot Lund och Göteborg från varandra. Lund har den statistiskt sett lägsta andelen kvinnliga avhandlingförfattare och Göteborg den högsta.

Hanna Larheden

Noter

1. Siffran i parentesen visar procentvärdet för åren 1990-1996.
2. Hälften av de avhandlingar som behandlar internationell politik är skrivna på engelska.
3. Kom ihåg det omfattande forskningsprojektet i Uppsala: *Politik som rationellt handlande*, med start kring 1975, vilket förklarar de höga värdena för policyanalys och heuristisk teori i Uppsala.
4. Det kan i sammanhanget vara viktigt att upplysa läsaren om att procentsiffrorna avseende policystudier bygger på sex avhandlingar i Umeå mot hela sexton i Uppsala.

Litteraturlista

Artiklar och rapporter

- Almond, Gabriel, 1990. *A Discipline Divided*. London: Sage.
- Anckar, Dag, 1991. "Nordic political science: trends, roles, approaches", *European Journal of Political Research*, 20, 1991, s 239-261.
- Dahl, Robert A., 1996. "Reflections on a Half century of Political Science", *Scandinavian Political Studies*, Vol.19, No.2, s 85-94.
- Elvander, Nils, 1974, "Statskunskap", s 86-108, i Jörgen Ullenhag (red.), *Samhällsvetenskap på 70-talet*. Stockholm: Aldus.
- Halvorsen, Knut, 1992. *Samhällsvetenskaplig metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Johansson, Leif, 1980. *Forskning om politik. En studie av doktorsavhandlingarna i statskunskap 1890-1975*. Delrapport 6 inom UHÄ-projektet "Forskarutbildningens resultat 1890-1975", Lund.
- Lundquist, Lennart, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Studentlitteratur, Lund.
- Riba, Clara, 1996. "The use of mathematics in political science: A survey of European and American Journals", *European Journal of Political Research*, 29, June 1996, s 477-508.
- Ricci, David M., 1984. *The Tragedy of Political Science*. Yale University.
- Ruin, Olof, 1978. "Political Science Research in Sweden 1960-1975", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 12/1977, s 157-184.

Källmaterial:

Samtliga 212 svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap under perioden 1976-1996. En förteckning över dessa avhandlingar bifogas i bilaga.

Bilaga

Svenska doktorsavhandlingar i statsvetenskap 1976-1996.

(Författare, År för disputation, Statvetenskaplig institution: G=Göteborg, L=Lund, S=Stockholm, U=Uppsala, Um=Umeå, Titel)

- Adebo, Tarekegn, 1982, L, *Ideological Trends in the Political Thinking of the Developing Regions: The Case of Sub Saharan Africa.*
- Agevall, Lena, 1994, L, *Bestuttsfattandets rutinisering.*
- Ahmed, Ishtiaq, 1985, S, *The Concept of An Islamic State: An Analysis of the Ideological Controversy in Pakistan.*
- Albinsson, Per, 1986, L, *Skiftningar i blått. Förändringar inom Moderata Samlingspartiets riksorganisation 1960-1985.*
- Alpay, Sahin, 1980, S, *Turkar i Stockholm. En studie av invandrare, politik och samhälle.*
- Amnå, Erik, 1981, U, *Planhushållning i den offentliga sektorn? Budgetdialogen mellan regering och förvaltning under efterkrigstiden.*
- Andersson, A Jan, 1994, L, *Nordiskt samarbete: aktörer och idéer och organisering 1919-1953.*
- Aronson, Torbjörn, 1990, L, *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner.*
- Asp, Kent, 1986, G, *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.*
- Bartelson, Jens, 1993, S, *A Genealogy of Sovereignty.*
- Bartonek, Leo, 1992, S, *Der Topos Nähe.*
- Beckman, Björn, 1976, U, *Organising the Farmers. Cocoa Politics and National Development in Ghana.*
- Beckman, Björn, 1977, L, *Regional förvaltning och regional planering.*
- Bengtsson, Hans, 1995, L, *Förskolereformen. En studie i implementeringen av svensk välfärdspolitik 1985-1991.*
- Bennich-Björkman, Li, 1991, U, *Statsstödda samhällskritiker. Författarautonomi och statsstyrning i Sverige.*
- Bennulf, Martin, 1994, G, *Miljöopinionen i Sverige.*
- Bergfeldt, Lennart, 1992, U, *Experiences of Civilian Resistance. The Case of Denmark 1940-1945.*
- Bergman, Torbjörn, 1995, Um, *Constitutional Rules and Party Goals in Coalition Formation. An analysis of Winning Minority Governments in Sweden.*
- Bergqvist, Christina, 1994, U, *Mäns makt och kvinnors intressen.*
- Bergström, Göran, 1993, S, *Jämlikhet och kunskap. Debatter och reformstrategier i socialdemokratisk skolpolitik 1975-1990.*
- Bergström, Hans, 1987, S, *Rivstart—om övergång från opposition till regering.*
- Bergström, Tomas, 1988, L, *Konkurrerande eller kompletterande demokrati? Om företagsdemokrati i de svenska kommunerna.*
- Bjereld, Ulf, 1989, G, *Svensk Mellanösternpolitik. En studie av Sveriges agerande gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985.*
- Björklund, Fredrika, 1992, U, *Samförstånd under oenighet. Svensk säkerhetspolitik under det kalla kriget.*
- Björnsne, Roland, 1979, S, *Populism och ekopolitik. Utvecklandet av en ekopolitisk ideologi i Norge och dess relationer till ett mångtydigt populismbegrepp.*
- Bladh, Agneta, 1987, S, *Decentraliserad förvaltning. Tre ämbetsverk i nya roller.*
- Blom, P Agneta, 1994, L, *Kommunalt chefskap – en studie om ansvar, ledarskap och demokrati.*
- Blomkvist, Hans, 1988, U, *The Soft State. Housing reform and state capacity in urban India.*
- Boréus, Kristina, 1994, S, *Högervåg. Nyliberalism och kampen om språket i svensk debatt.*
- Bostedt, Göran, 1991, Um, *Politisk institutionalisering. Organisering av lokalt arbetsmiljöarbete.*
- Boström, Bengt-Ove, 1988, G, *Samtal om demokrati.*
- Brandell, Inga, 1981, U, *Les Rapports Franco-Algériens depuis 1962. Du pétrole et des hommes.*
- Brodin, Katarina, 1977, S, *Studiet av utrikespolitiska doktriner: teori och två tillämpningar.*
- Bäck, Henry, 1979, S, *Den utrikespolitiska dagordningen. Makt, protest och internationella frågor i svensk politik 1965-1973.*
- Capulong-Hallenberg, Virginia, 1987, S, *Phillippine Foreign Policy Toward the U.S. 1972-1980: Reorientation?.*
- Carlsson, Lars, 1993, Um, *Samhällets oregerlighet. Organisering och policyproduktion i näringspolitiken.*
- Chime, Chimelu, 1977, S, *Integration and politics Among African States.*
- Dacyl, Janina, 1992, S, *Between Compassion and Realpolitik: In Search of a General Model of the Responses of Recipient Countries to Large-Scale Refugee Flows with Reference to the South-East Asian Refugee Crisis.*
- Dahlkvist, Mats, 1978, U, *Att studera Kapitalet. Första boken.*

- Davidson, Alexander, 1989, U, *Two Models of Welfare. The Origins and Development of the Welfare State in Sweden and New Zealand, 1888-1988.*
- Demker, Marie, 1993, G, *I nationens intresse? Gaulismens partiideologi 1947-1990.*
- Eckerberg, Katarina, 1987, Um, *Environmental Protection in Swedish Forestry. A Study of the Implementation Process.*
- Eduards, Maud, 1985, S, *Samarbete i Maghreb. Om regionalt samarbete mellan Marocko, Tunisien och Libyen 1962-1984.*
- El Obeid, Baker Abu, 1980, U, *The Political Consequences of the Addis Abeba Agreement.*
- Elander, Ingemar, 1978, U, *Det nödvändiga och det önskvärda. En studie av socialdemokratisk ideologi och regionalpolitik 1940-1972.*
- Elgström, Ole, 1982, L, *Aktiv utrikespolitik. En jämförelse mellan svensk och dansk parlamentarisk utrikesdebatt 1962-1978.*
- Eliaeson, Sven, 1982, U, *Bilden av Max Weber. En studie i samhällsvetenskapens sekularisering.*
- Engberg, Jan, 1986, Um, *Folkkrörelserna i Välfärdsamhället.*
- Ersson, Svante, 1985, Um, *Kommunistpartier i Väst-europa: studier i elektoral variation.*
- Esaiasson, Peter, 1990, G, *Svenska valkampanjer 1866-1988.*
- Falkemark, Gunnar, 1982, G, *Power, Theory and Value.*
- Forje, W John, 1981, L, *The One and Indivisible Cameroon: Political Integration and Socio-Economic Development in a Fragmented Society.*
- Fredriksson, Bert, 1980, Um, *Högskolans basenheter – norm och verklighet.*
- Geraedts, Henry, 1983, L, *The People's Republic of China: Foreign Economic Relations and Technology Acquisition 1972-1981.*
- Gidlund, Gullan, 1983, Um, *Partistöd.*
- Gidlund, Janerik, 1978, Um, *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer.*
- Gilljam, Mikael, 1988, G, *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning.*
- Grip, Gunvall, 1987, U, *Vill du frihet eller tvång? Svensk försäkringspolitik 1935-1945.*
- Gymnerstedt, Kerstin, 1993, L, *Etik i hemtjänst. En studie av förvaltnings- och professionsetik.*
- Hadenius, Axel, 1976, U, *Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige.*
- Hadenius, Karin, 1990, U, *Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan.*
- Hagström, Bo, 1978, L, *1971 års länsförvaltningsreform. En utvärdering.*
- Hagård, Birger, 1976, S, *Nils Wohlin. Konservativcenterpolitiker.*
- Hallenberg, Jan, 1984, S, *Foreign Policy Change: United States' Foreign Policy toward the Soviet Union and the People's Republic of China 1961-1980.*
- Hallström, Nils-Eric, 1989, S, *Lagen om ungdomslag i beslut och genomförande.*
- Hammarström, Mats, 1986, U, *Securing Resources by Force. The Need for Raw Materials and Military Intervention by Major Powers in Less Developed Countries.*
- Hedlund, Gun, 1996, G, *"Det handlar om prioriteringar". Kvinnors villkor och intressen i lokal politik.*
- Hellström, Gunnar, 1976, S, *Jordbrukspolitik i industrisamhället.*
- Hermansson, Jörgen, 1984, U, *Kommunism på svenska? SKP/VPK:s idéutveckling efter Komintern.*
- Hinnfors, Jonas, 1992, G, *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990.*
- Hjelmqvist, Ingvar, 1994, S, *Relationer mellan stat och kommun.*
- Hjern, Benny, 1977, G, *Statsbidrag som styrmotod. Problem vid implementeringen av bostadssocial policy.*
- Hudson, Christine, 1993, Um, *Against all Odds. Local Economic Development Policies and Local Government Autonomy in Sweden and Britain.*
- Hwang, Sun-Joon, 1995, S, *Folkkrörelse eller affärsföretag. Den svenska konsumentkooperationen 1945-1990.*
- Hylén, Jan, 1991, S, *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism i högerpartiet 1904-1985.*
- Håkansson, Anders, 1992, L, *Konsten att vinna ett val. En studie av fram- och tillbakagångar för socialdemokraterna i kommunalvalet 1988.*
- Höjelid, Stefan, 1991, L, *Sovjetbilden i nordisk press. Svenska, norska och finländska reaktioner på Sovjetiskt agerande.*
- Hörberg, Thomas, 1983, L, *Prediktion, osäkerhet och risk i internationella förhandlingar. En studie av svenskt förhandlingsbeteende vid förhandlingarna med Sovjetunionen 1940-41 om ett handelsavtal.*
- Iwanga, Kazuki, 1993, L, *Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy.*
- Jansson, Per, 1991, L, *Säkerhetspolitikens språk. Myt och metafor i svensk säkerhetspolitisk diskurs 1919-1939.*

- Jerneck, Magnus, 1983, L, *Kritik som utrikespolitiskt medel. En studie av de amerikanska reaktionerna på den svenska Vietnamkritiken.*
- Johannesson, Bengt, 1989, L, *Kommunal bostadspolitik.*
- Johansson, Folke, 1977, G, *Sverige partipolitiserat. Dagspressen som en spegel av politisk utveckling 1896-1908.*
- Johansson, Jan, 1992, S, *Det statliga kommittéväsendet. Kunskap, kontroll, konsensus.*
- Johansson, Jörgen, 1991, L, *Offentligt och privat i regionalpolitiken.*
- Johansson, Leif, 1976, L, *Landstingskommunerna. Organisation, beslutsprocess och serviceutbud.*
- Johansson, Olof, 1985, Um, *Ungdom och massmedia. Om sambandet mellan mediaanvändning och ungdomars politiska kunskaper och värderingar.*
- Jonasdottir, Anna, 1991, G, *Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies.*
- Jonsson, Lena, 1985, G, *Sovjetisk utrikesdebatt. Politiken mot Västtyskland – grupperingar i sovjetisk press 1975-1981.*
- Jonsson, Rolf, 1989, L, *Fackligt inflytande och politisk demokrati. En analys av regeringens MBL-förhandlingar.*
- Kanger, Helle, 1984, U, *Human Rights in the U.N. Declaration.*
- Karlsson, Michael, 1995, S, *Partistrategi och utrikespolitik. Interna motiveringar och dagspressens agerande i Catalina-affären 1952 och EEC-frågan 1961/62.*
- Karlson, Nils, 1993, U, *The State of State. An Inquiry Concerning the Role of Invisible Hands in Politics and Civil Society.*
- Kinnvall, Catarina, 1995, L, *Cultural Diffusion and Political Learning. The Democratization of China.*
- Kite, Cynthia, 1996, Um, *Scandinavia faces EU.*
- Kjaer, Peter, 1996, S, *The constitution of enterprise: an institutional history of interfirm relations in Swedish furniture manufacturing.*
- Kolam, Kerstin, 1987, Um, *Lokala organ i Norden 1968-1986. Från idé till verklighet.*
- Kowet, Donald, 1978, U, *Labour Migration and Politics in Southern Africa: Botswana, Lesotho and Swaziland.*
- Larsson, Per, 1996, L, *Regimförhandlingar på miljöområdet.*
- Larsson, Torbjörn, 1986, S, *Regeringen och dess kansli. Samordning och byråkrati i maktens centrum.*
- Lartey, George, 1977, L, *The Fourth Dimension. The argument against the theory of evolutionary stages of social development.*
- Laurin, Urban, 1986, U, *På heder och samvete. Skattefuskets orsaker och utbredning.*
- Lawson, Adolphe, 1988, U, *Les Accords de Lancaster House en 1979 l'aboutissement de deux décennies de débats sur les conditions de l'indépendance du Zimbabwe.*
- Lidén, Anders, 1979, L, *Security and Recognition. A Study of Change in Israels Official Doctrine 1967-1974.*
- Lidström, Anders, 1991, Um, *Discretion. An art of the possible.*
- Liljequist, Gunnar, 1977, L, *Distribution av kommunal service.*
- Lindahl, Rutger, 1978, G, *Broadcasting Across Borders. A study on the role of propaganda in external broadcasts.*
- Lindbom, Anders, 1995, U, *Medborgarskapet i välfärdsstaten.*
- Linde, Claes, 1982, S, *Departement och verk. Om synen på den centrala statsförvaltningen och dess uppdelning – i en förändrad offentlig sektor.*
- Lindell, Ulf, 1988, L, *Modern Multilateral Negotiation: The Consensus Role and Its Implications in International Conferences.*
- Lindensjö, Bo, 1981, S, *Högskolereformen. En studie i offentlig reformstrategi.*
- Linderöth, Sven, 1981, L, *Från konkurrens till monopol. En studie av lokal politisk och ekonomisk journalistik.*
- Lindgren, Lena, 1991, G, *Local Government Goes South: A Study of Swedish Development Assistance in the Field of Public Administration.*
- Lindkvist, Kent, 1982, L, *Program och parti: Principprogram och partiideologi inom den kommunistiska rörelsen i Sverige 1917-1972.*
- Lindström, Lars, 1993, S, *Accumulation, Regulation and Political Struggles: Manufacturing Workers in South Korea.*
- Lindström, Stefan, 1991, S, *Hela nationens tacksamhet. Svensk forskningspolitik på atomenergiområdet 1945-1956.*
- Lindström, Ulf, 1983, Um, *Fascism in Scandinavia 1920-40.*
- Ljunggren, Stig-Björn, 1992, U, *Folkhemskapitalismen. Högerens programutveckling under efterkrigstiden.*
- Loftsson, Elfar, 1981, G, *Island i NATO. Partierna och försvarsfrågan.*

- Lundblad, Harriet, 1979, S, *Delegerad beslutanderätt inom kommunal socialvård*.
- Lundell, Bengt, 1986, L, *Kommunerna och MBL*.
- Lundström, Mats, 1993, U, *Politikens moraliska rum. En studie i F A Hayeks politiska filosofi*.
- Magnusson, Håkan, 1980, L, *Kommunerna och den regionala planeringen. En analys av länsplaneringen och den fysiska riksplaneringen*.
- Malmsten, Bo, 1984, S, *Bostadsbyggande i plan och verklighet. Planering och genomförande av kommunal bostadsförsörjning*.
- Markgren, Sten, 1984, Um, *Datainspektionen och skyddet av den personliga integriteten*.
- Mattson, Ingvar, 1996, L, *Förhandlingsparlamentarism*.
- Mbaekwe, S Iheany, 1980, L, *The Images of Africa in Sweden before 1914*.
- McKnight, Utz Lars, 1996, L, *Political Liberalism and Politics of Race*.
- Meisaari-Polsa, Tuija, 1987, S, *Ståndpunkter i UNCTAD. En analys av generaldebatterna 1964-1979*.
- Mellbourn, Anders, 1979, S, *Byråkratins ansikten. Rolluppfatningar hos svenska högre statstjänstemän*.
- Micheletti, Michele, 1985, S, *Organizing Interest and Organized Protest: Difficulties of Member Representation for the Swedish Central Organization of Salaried Employees (TCO)*.
- Mohlin, Yngve, 1989, Um, *Bondepartiet och det moderna samhället 1914-1936*.
- Montin, Stig, 1993, G, *Swedish Local Government in Transition. A Matter of Rationality and Legitimacy*.
- Munio, Ingegerd, 1987, S, *Från lag till bruk. Hemspråksreformens genomförande*.
- Munknäs, Stig, 1981, S, *Statlig eller kommunal skola? En studie av centraliserings- och decentraliseringsproblem inom svensk skolförvaltning*.
- Möller, Tommy, 1986, U, *Borgerlig samverkan*.
- Mörth, Ulrika, 1996, S, *Vardagsintegration – La vie quotidienne – i Europa. Sverige i EUREKA och EUREKA i Sverige*.
- Niklasson, Lars, 1992, U, *Bör man lyda lagen? En undersökning av den offentliga maktens legitimitet*.
- Nilsson, Ann-Sofie, 1987, L, *Political Uses of International Law*.
- Nilsson, Irène, 1988, G, *Rumäniens utrikespolitik i modern tid*.
- Nissborg, Agnete, 1985, U, *Danmark mellan Norden och Väst*.
- Nohrstedt, Stig-Arne, 1986, U, *Tredje världen i nyheterna*.
- Nordenmark, Ove, 1991, U, *Aktiv utrikespolitik. Sverige – Södra Afrika 1969-1987*.
- Nordfors, Lennart, 1985, U, *Makten, hälsan och vinsten. Politik från arbetarskydd till arbetsmiljö*.
- Nordlund, Per, 1996, U, *Organising the Political Agenda*.
- Noreen, Erik, 1994, U, *Brobygge eller blockbildning? De norska och svenska utrikesledningarnas säkerhetspolitiska föreställningar 1945-1948*.
- Norell, Per-Owe, 1989, G, *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkrattproblematik*.
- Norrving, Bengt, 1981, L, *Kommunerna och bostadsförsörjningen. En analys av bostadsplaneringen*.
- Nydén, Michael, 1988, U, *Kris i massupplaga. En studie av hållbarhet, relevans och neutral presentation i fyra svenska dagstidningars rapportering om de internationella oljebolagens skuld till oljekrisen 1973-74*.
- Nygren, Bertil, 1984, S, *Fredlig samexistens: klasskamp, fred och samarbete. Sovjetunionens detentodoktrin*.
- Obliteifio, Akwetey, 1994, S, *Trade Unions and Democratisation: A Comparative Study of Zambia and Ghana*.
- Ohlsson, Anders, 1989, G, *Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie av varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV*.
- Ohlsson, Lars, 1979, U, *Lokal förvaltning i Sovjetunionen. Sovjeterna: Vision och verklighet*.
- Olson, Hans-Erik, 1992, U, *Staten och ungdomens framtid. Kontroll eller autonomi?*
- Olsson, Jan, 1995, G, *Den politiska näringspolitikens politiska ekonomi. En jämförande kommuntypsstudie*.
- Oskarson, Maria, 1994, G, *Klassröstning i Sverige – Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*.
- Persson, Stefan, 1992, L, *Dödlägen i internationella förhandlingar*.
- Pestoff, Victor, 1977, S, *Voluntary Associations and Nordic Party Systems. A Study of Overlapping Memberships and Cross-Pressures in Finland, Norway and Sweden*.
- Petersson, Bo, 1990, L, *The Soviet Union and Peacetime Neutrality in Europe. A Study of Soviet Political Language*.
- Pierre, Jon, 1986, L, *Partikongresser och regeringspolitik. En studie av den socialdemokratiska partikongressens beslutsfattande och inflytande 1948-1978*.
- Polak, Jiri, 1986, L, *Dependence Patterns in the Soviet Bloc: The Case of Romania and East Germany*.

- Premfors, Rune, 1980, S, *The Politics of Higher Education in a Comparative Perspective: France, Sweden, United Kingdom.*
- Ricknell, Lars, 1976, U, *Politiska regioner. Studier i regionindelingsproblematik.*
- Robertson, Alexa, 1992, S, *National Prisms and Perception of Dissent: The Euromissile Controversy Reflected in Opinion and the News in the UK and the FRG 1980-1983.*
- Rosenblad, Jan-Gunnar, 1992, S, *Nation, nationalism och identitet. Sydafrika i svensk sekelskiftesdebatt.*
- Roth, Per-Anders, 1996, G, *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammare 1969.*
- Rothstein, Bo, 1986, L, *Den socialdemokratiska staten. Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik.*
- Sahlin, Michael, 1977, U, *Neauthoritarianism and the Problem of Legitimacy. A General Study and a Nigerian Example.*
- Sainsbury, Diane, 1980, S, *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948: A Study of Functions of Party Ideology.*
- Sandahl, Rolf, 1983, U, *Bostadspolitiska styrmedel. En studie av statsmaktens styrning av bostadsstandarden.*
- Sandberg, Mikael, 1989, G, *Learning from Capitalists: A Study of Soviet Assimilation of Western Technology.*
- Sannerstedt, Anders, 1979, L, *Fri konkurrens eller politisk styrning? 1963 års trafikpolitiska beslut – debatten om innehåll, tillämpning och effekter.*
- Schmidt, Stephan, 1986, L, *Pionjärer, efterföljare och avvaktare. Innovationer och deras spridning bland svenska primärkommuner.*
- Schäfer, Joachim, 1984, U, *Från tillväxt till trygghet. Tio års debatt om strukturpolitikens mål och medel.*
- Sendabo, Teferi, 1996, L, *Foreign Aid and State Sovereignty: The Ethio-Swedish Aid Co-operation.*
- Shartau, Mai-Brith, 1993, L, *The Public Sector Middle Manager: The Puppet who Pulls the Strings?.*
- Silveira, Onésimo, 1976, U, *Africa South of the Sahara: Party Systems and Ideologies of Socialism.*
- Sjölin, Mats, 1985, L, *Kommunalpolitiken i massmediernas spegel. En studie av dagspressen och lokalradions bevakning av fem kommuner.*
- Sjölund, Maivor, 1989, U, *Statens lönepolitik 1966-1988.*
- Skogmar, Gunnar, 1979, L, *Atompolitik. Sambandet mellan militärt och civilt utnyttjande av atomenergi i amerikansk utrikespolitik 1945-1973.*
- Soininen, Maritta, 1989, S, *Samhällsbilder i vardande – politisk socialisation och den finska andra generationen.*
- Steiner, Kristian, 1996, U, *Strategies for International Legitimacy.*
- Ström, Lars-Inge, 1977, U, *Idrott och politik. Idrottsrörelsens politiska roll i Tredje riket, DDR och Förbundsrepubliken.*
- Stubbergaard, Ylva, 1996, L, *Stat, kris och demokrati. Lapporörelsens inflytande i Finland 1929-32.*
- Svensson, Torsten, 1994, U, *Socialdemokratin dominans. En studie av den svenska socialdemokratin partistrategi.*
- Svärd, Sven-Erik, 1982, U, *Icke-beslut – maktens andra ansikte. En analys av begrepp, metod och empiriska tillämpningar.*
- Svärd, Stefan, 1984, S, *Varför Sverige fick fri abort. Ett studium av en policyprocess.*
- Temblad, Klas, 1992, L, *Planering i norm och handling. Studier av en epok av landstingsplanering.*
- Thunell, Lars, 1977, S, *Political Risks and International Business: Investment Behavior of Multinational Corporations.*
- Tita-Ghebdinga, Legala, 1993, L, *African and O.A.U. Diplomacy on Dual Paradigms of Self-Determination 1945-1985.*
- Tung, K C Roger, 1981, S, *Exit-Voice Catastrophes: Dilemma between Migration and Participation.*
- Tömquist, Olle, 1982, U, *Marxistisk barlast. Varför misslyckades världens tredje största kommunistparti? De indonesiska kommunisternas strategiska problem 1952-1965 och konsekvenser för gängseteorier om tredje världen.*
- Uddhammar, Emil, 1993, U, *Partierna och den stora staten. En analys av statsteorier och svensk politik under 1900-talet.*
- Uhlin, Anders, 1995, L, *Democracy and Diffusion. Transnational Lesson-Drawing among Indonesian Pro-Democracy Actors.*
- Wahl, Claes, 1996, S, *The State of Statistics.*
- Walch, James, 1976, S, *Faction and Front: Party Systems in South India.*
- Wallenberg, Jan, 1985, S, *Några effektivitetsproblem i statlig byråkrati.*
- Wang, Yeu-Fam, 1991, S, *China's Science and Technology Policy: 1949-1989.*
- Wedin, Jörgen, 1982, U, *Spelet om trafikpolitiken.*
- Weidung, Anders, 1987, U, *Frihandels dilemma.*
- Westerlund, Ulf, 1987, L, *Superpower Roles. A Comparative Analysis of United States and Soviet Foreign Policy.*

- Westholm, Anders, 1991, U, *The Political Heritage. Testing theories of family socialization and generational change.*
- Westholm, Carl-Johan, 1976, U, *Ratio och universalitet. John Stuart Mill och dagens demokratidebatt.*
- Westlind, Dennis, 1996, L, *The Politics of Popular Identity.*
- Weston, David, 1978, L, *Realism, Language and Social Theories. Studies in the Relation of the Epistemology of Science and Politics.*
- Wiking, Staffan, 1983, U, *Military Coups in Sub-Saharan Africa. How to Justify Illegal Assumptions of Power.*
- Winai Ström, Gabriele, 1978, U, *Developments and Dependence in Lesotho, the Enclave of South Africa.*
- Wörlund, Ingemar, 1990, Um, *Kampen om det ideologiska rummet. En studie av variationer i SAP:s regionala väljarstöd 1921-1940 mot bakgrund av partiorganisatorisk aktivitet och lokal organisationsmiljö.*
- Åsard, Erik, 1978, U, *LO och löntagarfondsfrågan. En studie i facklig politik och strategi.*
- Öberg, Nils, 1994, U, *Gränslös rättvisa eller rättvisa inom gränser? Om moraliska dilemman i välfärdsstatens invandrings- och invandrarpolitik.*
- Öberg, Per-Ola, 1994, U, *Särintresse och allmänintresse.*
- Östhol, Anders, 1996, Um, *Politisk integration och gränsöverskridande regionbildning i Europa.*

Sakkunnigutlåtande över de sökande till den ledigförklarade tjänsten som professor i statskunskap i Uppsala

Utlåtandet är uppdelat i två stora avsnitt. Det första har skrivits gemensamt av de sakkunniga och omfattar en allmän genomgång av var och en av de sökandes meriter. Det andra utgörs av de sakkunnigas individuella prioriteringar av de sökande för den aktuella tjänsten.

Åbo, Århus och Lund den 20 maj 1998

Dag Anckar Ole Borre Lennart Lundquist

Gemensamt avsnitt

Karl-Göran Algotsson
född 1940

Fil dr 1975, docent i statskunskap vid Uppsala universitet 1988.

Deltagit i pedagogisk kurs (24 tim) för lärare vid samhällsvetenskaplig fakultet i Uppsala 1969, lärarhögskola i Stockholm 1971.

Gymnasielärare 1973-80, vikarierande universitetslektor 1968-72, 1980-82, 1985-87, varav tolv terminer halvtid och tre terminer heltid, högskolelektor 1988.

Handledare för fem doktorander.

Algotssons publikationsförteckning omfattar endast sex arbeten, men av dessa är fyra stycken omfattande böcker.

Hans första publikation är doktorsavhandlingen *Från katekestvång till religionsfrihet*, 1975 (538 s). Det är frågan om en stor idéhistorisk undersökning av debatten om religionsundervisningen i den svenska skolan under 1900-talet. Författaren vill kartlägga de ståndpunkter som olika grupper intog i frågan om religionsundervisningens spännvidd och karaktär. Ett huvudresultat är att fem tankeskolor framträtt i debatten. Någon tydlig förklarande ambition har han inte; detta är nog en brist som finns i många andra idésorterande arbeten.

Undersökningen struktureras med hjälp av olika klassifikationsschemata, som författaren gärna kunde presentera och förklara med större utförlighet. Gränserna mellan de olika kategorierna synes i flera avseenden flytande, och man är inte alltid övertygad om att alla debattörer placeras korrekt. Hans sätt att rita en skiljelinje mellan en "förkunnande" och en "neutral" hållning i de frågor han undersöker är konfunderande – det verkar som om den första kategorin, när och

om den uppfattas så som Algotsson vill, inbegriper element av den senare. Dock försöker han på intet sätt undanhålla läsaren de problem han ställs inför när han tillämpar sin analysram. Avhandlingen är empiriskt rik i t.o.m. osedvanlig utsträckning och har kostat en myckenhet arbete. Den är citatsprängd, som undersökningar av debatter ofta är, men citaten har i regel valts med god känsla för stil och kontext.

Nästa arbete är Medborgarrätten och regeringsformen 1987 (376 s). Änå är det frågan om en debattanalys; denna gång penetreras debatten om grundläggande fri- och rättigheter i den svenska regeringsformen under 1970-talet. I bokens inledande mening meddelar Algotsson att hans syfte är att beskriva och analysera ståndpunkter och argument hos olika deltagare i debatten och syftet förverkligas med precision och grundlighet. Det ska dock sägas att det beskrivande inslaget dominerar starkt, och att beskrivningen inte förankras i en utarbetad analysram. Även nu lägger Algotsson den förklarande ambitionen åt sidan – frågan om debattörernas motiv ägnas några cursoriska sidor, och avhandlingen utelämnar många viktiga arbeten om hit hörande ting, inte minst Gunnar Sjöbloms avhandling från 1968 om partistrategier i mångpartisystem.

Detta nya arbete liknar doktorsavhandlingen. Det ger en ingående beskrivning av en viktig debatt om statsvetenskapliga kärnproblem; i den meningen har det ett bestående värde. Det ska tilläggas att det empiriska arbetet även nu förefaller gediget och genomtänkt. I vetenskaplig mening förblir studien dock, då den saknar teoretisk referensram och förklarande perspektiv, ganska torftig och innehållslös. En uppsats i en festskrift kompletterar boken.

Sex år senare var Algotsson färdig med ännu en omfattande bok, kallad Lagrådet, rättsstaten och demokratin under 1900-talet, 1993 (411 s). Här undersöker författaren de ståndpunkter Lagrådet i Sverige intagit i politiskt kontroversiella frågor, de argument som Lagrådet härvid använt, och de politiska effekter som följt av Lagrådets ställningstaganden. Nedslag i materialet görs för fem år, spridda över en lång tid, och de spörsmål som tas in i analysen väljs med utgångspunkt i en referensram som tecknar sam-

spel och motsättningar mellan demokrati, rättsstat och effektivitet. Ett anslutet syfte är att undersöka den debatt som förts om lagrådets roll och ställning som institution. Undersökningen får ett särskilt värde av att forskningen kring Lagrådet är av föga omfattning.

Även om det är frågan om Algotssons vetenskapligt tyngst vägande verk finns stora brister. I allt väsentligt är det deskriptivt och återknytningsfrån empiriska genomgångar till den inledande referensramen blir flyktig, antydande och inte tillräckligt problematiserad. Försöken att empiriskt bedöma Lagrådets effektivitet genomförs dåligt. Arbetet representerar inte heller någon breddning av Algotssons metodarsenal.

Algotsson har publicerat ännu en omfattande debattanalys: Ord och handling i svensk miljöpolitik, 1996 (376 s). Syftet är att granska partiers och organisationers ställningstagande till miljöpolitik och några speciella miljöpolitiska frågor. Denna undersökning är mer fokuserad och strukturerad än hans tidigare debattanalyser. Sålunda konstrueras en utarbetad analysram. I syfte att undersöka i vad mån det föreligger samstämmighet mellan ord och handling granskas ställningstaganden på olika analysnivåer. De är också ordnade efter fyra åsiktsdimensioner.

Ambitionen är god, men utfallet blandat: när Algotsson nu arbetar med en begreppsram blir han ganska snärig. Ett huvudresultat av den empiriska genomgången är att bandet mellan nivåer är tunt – vad aktörerna gör på en nivå (ord), är inte i samklang med vad de gör på en annan nivå (handling). Detta är föga sensationellt, och man noterar att Algotsson än en gång gör halt inför den centrala uppgiften att systematiskt förklara den variation han upptäcker. Algotsson känner tydligen inte till Ralf Helenius' doktorsavhandling *The Profile of Party Ideologies* (1969) som med en mer elaborerad analysram behandlar precis det som intresserar Algotsson: differensen mellan en manifest och latent partiideologi.

Ytterligare har Algotsson lämnat in ett ofärdigt manuskript som omfattar två kapitel och delar av ett tredje. Det ska bli en bok om svensk författningspolitik, egentligen en grundlagskommentar, som beaktar Sveriges anslutning till Europeiska unionen. Av vad som föreligger tycks denna övning bli mycket lik de andra: den

behandlar ståndpunkter och argument, den är deskriptiv i ton och uppläggning, referensramen handlar om samspel och motsättningar mellan konstitutionalism, demokrati och effektivitet. Någon förnyelse kommer arbetet inte att representera.

Algotssons samtliga arbeten är stöpta i samma starkt deskriptiva form. Överhuvudtaget visar han föga intresse för metodologiska problem och det är anmärkningsvärt i vilken utsträckning han på alla plan – utom möjligen den konkreta textens – väljer den enklaste vägen. Det ska också framhållas att allt vad Algotsson skrivit är på svenska. Det bör finnas anledning för honom att skriva åtminstone några uppsatser för internationell publicering. Samtidigt framstår det klart att han är synnerligen seriös på den nivå han arbetar, och han ger oss också pålitlig kunskap om de konkreta problem han studerar.

Peter Esaiasson
född 1957

Fil dr 1990, docent i statsvetenskap vid Göteborgs universitet 1991.

Timarvoderad undervisning och handledning på grundutbildningen 1984-91, forskarassistent 1992-96, t.f. professor 1994 (6 mån), universitetslektor 1996-, allt vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Sammanlagt utgör detta cirka 700 timmars undervisning i grundutbildningen och 500 i forskarutbildningen.

Genomfört olika kurser i forskarutbildningen. Handledare för fem doktorander varav en har disputerat.

Tillsammans med två kollegor nominerad av Statsvetenskapliga institutionen till Göteborgs universitets pedagogiska lagpris (för insatser på C-nivån).

Tilldelad tidskriften *Forskning och framstegs* pris för bästa populärvetenskapliga artikel inom samhällsvetenskap och humaniora 1991.

Fakultetsopponent vid ett tillfälle.

Esaiasson har på kort tid åstadkommit en omfattande vetenskaplig produktion med två böcker som ensam författare, två böcker tillsammans med en medförfattare, en bok tillsammans med fyra medförfattare samt redaktörskap för en bok.

Till detta kommer femtio publicerade vetenskapliga uppsatser och viktigare konferenspaper samt ett antal anmälningar och rapporter. Allt som allt är det frågan om 71 nummer.

Esaiassons första större arbete är licentiatavhandlingen *Partiledarna inför väljarna 1985* (201 s) som söker klarlägga sambandet mellan partiledarnas popularitet och valresultat. Författaren lyckas följa fenomenet från 1940-talet även om materialet ibland är bräckligt. Något klart svar på avhandlingens fråga kan han inte ge men demonstrerar en fin känsla för de metodiska svårigheter som föreligger för en analys av denna typ. Det är en väl genomförd undersökning av en ung forskare.

Tillsammans med Sören Holmberg har han skrivit *De folkvalda*. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige, 1988 (296 s) och *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*, 1996 (360 s). Den senare boken kan uppfattas som en förbättrad och aktualiserad version av den förra och ska fortsättningsvis kommenteras.

Representation from Above är disponerad i tre stora avsnitt: *representing the people*, *persuading the people* och *deciding for the people*. Den representerar en stor idériakedom med en anmärkningsvärd förmåga att finna material som kan belysa de många problemen. Boken bygger på ett mycket omfattande material som författarna till stor del varit med om att ta fram. Esaiasson svarar ensam för cirka 150 sidor. Det är ett mycket viktigt arbete i sin genre och förmår väl mäta sig med sina internationella motsvarigheter.

Det för honom själv mest meriterande arbetet i hans produktion är nog ändå fortfarande doktorsavhandlingen *Svenska valkampanjer 1866-1988*, 1990 (493 s). Han undersöker i denna de 42 valkampanjer som genomförts sedan representationsreformen. Utifrån ett enkelt analyschema för kommunikation mellan partier och väljare sorterar han upp det synnerligen omfattande materialet, som för övrigt är av mycket skiftande kvalitet för olika kampanjer.

Efter en inledande metodologisk diskussion följer tre stora delar: historien (som är en kronologisk genomgång av de olika perioder som han

särskiljer), trenderna (som tar upp tre temata för hela perioden) och överblicken som är en sammanfattande analys med slutsatser. Resultatet blir en brett syntetiserande framställning. Författarens förmåga att finna och arbeta med olika typer av material är imponerande och hans uppslagsrikedom är betydande.

Han har valt att placera en stor del av framställningen i fotnoter och det kan ifrågasättas om det är så klokt. Risken kan vara att fotnoterna lämnas därhän vilket vore en klar förlust för läsaren. Sammanfattande är det ändå en lättläst och t.o.m. underhållande analys.

Ett av hans aktuella och snart färdigställda projekt är redigerandet (tillsammans med Knut Heidar) av antologin *Beyond Westminster and Congress – The Nordic Experience*. I fyra stora avsnitt presenteras den nordiska valforskningens resultat i sammanlagt 17 kapitel. Esaiasson svarar själv för kapitlet "Interesting Interests – Nordic MPs Define their Task" (cirka 30 s) och tillsammans med Heidar för introduktionen och (småningom) konklusionen.

Esaiassons eget kapitel tar upp frågan om analys av av parlamentsledamöter ska företas individualistiskt eller parti-kollektivistiskt. Han hävdar att det kollektivistiska synsättet tappar bort viktiga aspekter även vid analys av parlament med sammanhållna partier. En central faktor är nämligen det sätt på vilket ledamöterna definierar sina uppgifter. Genom att fråga nordiska parlamentsledamöter hur de uppfattar sina uppgifter kan han visa att de i stor utsträckning definierar dem i termer av att befördra specifika intressen. Detta läggs till grund för att visa på likheter och skillnader mellan de nordiska parlamentena och för att söka förklara dessa.

Det är naturligtvis av stort värde att ett arbete av detta slag överhuvudtaget kommer till stånd och tillförs den internationella diskussionen och redaktörerna bör tillskrivas en stor del av förtjänsten här för.

Fyra uppsatser och en litteraturanmälan har lämnats in för bedömning.

"Mark Twain och idéanalysen" i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol 96, 1993 (17 s) är en produkt av hans uppdrag som fakultetsopponent. Han framträder här som en skarp polemiker och tar åtskilliga poänger. Det är intressant att se hur

Esaiassons metodiska intresse tar sig uttryck också på ett område – innehållsanalys – där han ännu inte bedrivit egen forskning.

I vad mån använder partierna valbudskapen till att skryta, attackera och bortförklara? är frågeställningen i "Käbblar politikerna? Om skryt, attacker och bortförklaringar i partiernas valbudskap" i Bo Rothstein & Bo Särilvik (red.): *Vetenskapen om politik*, 1996 (15 s). Genom innehållsanalyser av valdebatter 1948-1994 kan han påvisa frekvensen av dessa tre företeelser över tiden med intressanta reflexioner över problematiken.

Uppsatsen "Dåliga förlorare" finns i Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.): *Ett knappt ja till EU*, 1996 (19 s) – en bok som i förordet karakteriseras som ett lagarbete. Esaiasson frågar här hur medborgarna ser på kampanjen för EU-folkomröstningen och hur förlorarna hanterar sin förlust. Genom att jämföra data som samlats in med anledning av EU-omröstningen med annat material (norska data, kärnkraftsomröstningen) ger han framställningen perspektiv.

I uppsatsen "Mona Sahlins förlorade popularitet" i Mikael Gilljam & Lennart Weibull (red.): *Mitt i 90-talet*, 1996 (20 s) försöker Esaiasson klarlägga vad som låg bakom den kraftiga minskningen av popularitetssiffrorna för Mona Sahlin i samband med kontokortsaffärerna. Han vill undersöka vad som låg bakom aktörernas (mediernas, partiaktivisternas och väljarnas) ståndpunktstaganden och väljer att se på om det var Mona Sahlins person, politik eller kön som orsakade popularitetsminskningen. Med stor fyndighet vänder och vrider han på olika möjligheter och kommer fram till "en del politik, mycket kön och mycket, mycket person". Huruvida den gjorda distinktionen mellan avsändarbestämda och mottagarbestämda reaktioner är rimlig kan ifrågasättas. I vilket fall som helst är avsändaren snarare massmedierna än Mona Sahlin.

Ett av Esaiassons senaste arbeten är uppsatsen "Not All Politics is Local – The Geographical Dimension of Policy Representation", 1997 (cirka 40 s) som ska publiceras som ett kapitel i kommande bok med författare från flera nationer. Han tar här åter upp representationsproblemen, nu i ett brett komparativt perspektiv med

USA, Frankrike, Tyskland och Sverige. Frågan är vilken roll policylänkar mellan lokala väljare och representanter spelar och han jämför med partikollektiva förklaringar. Resultatet blir att den lokala länken är svag i Europa och att den partikollektiva förklaringen är relevant även för USA. Det är en tentativ analys som illustrerar författarens goda omdöme och tekniska skicklighet.

Esaiasson är en utmärkt empiriker som i sina vetenskapliga arbeten lägger ner stor omsorg och betydande skarpsinne på att diskutera frågeställningar, metod och material. Han arbetar i nära kontakt med den internationella teori- och metodutvecklingen. Med gott omdöme och stor skicklighet argumenterar han för sina tillvägagångssätt, och han har en ovanlig förmåga att ta fram ett spännande material. Det finns också en markant personlig ton i det han skriver vilket är tilltalande. Vad man kunde önska är bredare teoretiska anknytningar och – förhoppningsvis – landvinningar. Varför inte anknyta bättre till ledarskapsteori vid analys av partiledare, till litteraturen om partistrategier vid kampanjanalysen eller till den normativa demokratiteorin vid analysen av riksdagsledamöterna och den representativa demokratin och relatera de egna resultaten till detta?

Mikael Gilljam
född 1957

Fil dr 1988, docent i statsvetenskap vid Göteborgs universitet 1990.

Forskarassistent 1989-95, t.f. professor 2 mån halvtid 1994, universitetslektor i statsvetenskap fr.o.m. 1995, allt vid statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Sammanlagt cirka 650 timmars undervisning i grundutbildningen och 950 i forskarutbildningen samt ytterligare 300 timmar utanför statsvetenskapliga institutionen.

Genomfört olika kurser i forskarutbildningen. Handledare/biträdande handledare för nio doktorander varav två har disputerat och tre avlagt licentiatexamen.

Av Statsvetenskapliga institutionen nominerad dels till Göteborgs universitets pedagogiska lagpris (för insatser på C-nivån), dels till univer-

sitetts individuella pedagogiska pris (för insatser i forskarutbildningen).

Gilljam har en omfattande vetenskaplig produktion på inemot femtio arbeten varav åtta böcker av vilka två ännu inte är publicerade. Till detta kommer ett antal rapporter, projektbeskrivningar och tidningsartiklar. De tio skrifter han sänt in till bedömning ska granskas närmare.

Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning, 1988 (267 s) är Gilljams doktorsavhandling. Den är ett fint exempel på hur en serie intervjuundersökningar från en tioårsperiod kan användas till att följa en viktig policyfråga från dess initiering till dess realisering i en klart modererad form. Analysen av intervjudata omges av analyser av massmediernas innehåll och partiernas valstrategier på sådant sätt att utvecklingen belyses på alla de nivåer som är åtkomliga för en empirisk-kvantitativ forskning – dock med begränsningen att författaren inte har givit sig i kast med frågan om vad panelundersökningar kunde säga om åsiktsbildningen på mikronivå. Det kan också hävdas att kriterierna för att löntagarfonderna har medfört forskjutningar mellan partierna är framställda så stelt att det nästan blir omöjligt att bevisa effekter av ståndpunkten på partivalet – fastän mycket talar för att denna ståndpunkt, tillsammans med ståndpunkten i kärnkraftsfrågan, dominerade svensk politik från mitten av 1970-talet och tio år framåt. Gilljams studie placerar sig närmare ”public choice”-traditionen än ”political culture”-traditionen och är dubbelt intressant genom sin konsekvent genomförda rationella tankegång på åsiktsbildning och opinionseffekter.

Tillsammans med Sören Holmberg har han publicerat Rött blått grönt. En bok om 1988 års riksdagsval, 1990 (333 s). Gilljam har skrivit kapitel 2, 11 och 12 i denna rapport om 1988 års val som innebar miljöpartiets inmarsch i riksdagen och förutsade en instabil period i svensk politik. Kapitel 2 skildrar valkampen och argumenterar för att förväntningarna om att miljöpartiet skulle komma över spärrgränsen i sig hade en positiv effekt på röstandet på partiet. Kapitel 11 analyserar svarspersonernas egna värderingar om orsaken till partivalet och finner dem ganska hållbara som förklaringsfaktorer. De pekar, precis

som de strukturella analyserna, på att åsiktsröstningen ökar medan klassröstning och traditionell partitillhörighet avtar bland svenska väljare. Kapitel 12 jämför de olika typerna av förklaringar till partivalet och konkluderar försiktigt att såväl frågorna som personfaktorerna har ökat i betydelse

Andra arbeten tillsammans med Sören Holmberg är *Väljarna inför 90-talet*, 1993 (254 s) och *Väljarnas val*, 1995 (206 s). Dessa båda böcker är uppbyggda på samma sätt, nämligen med ett stort antal kapitel som redogör för ett avgränsat ämne i samband med respektive 1991 och 1994 års val. Gilljam har skrivit omkring två tredjedelar av den första boken och hälften av den andra. Precis som deras föregångare vittnar böckerna om den höga standard som kännetecknar svensk valforskning. De utgör mönstergilla redovisningar av intervjuundersökningar, och deras form gör det lätt för läsaren att finna undersökningsresultaten och jämföra dem med tidigare val.

Den kortfattade och lite uppslagsbokmässiga formen medför att det ges mindre plats till de generella problem som valen reser. Valet 1991 var det mest instabila i nyare svensk historia med två nya partier, som ersatte miljöpartiet i riksdagen, och 1994 försvann ny demokrati medan miljöpartiet återvände. Samtidigt led socialdemokratin ett stort nederlag 1991, men vann en ännu större seger 1994. Dessa förskjutningar behandlas naturligtvis på många ställen i de två böckerna, men ändå kan man sakna ett sammanfattande perspektiv som valhändelserna kan underordnas.

Ytterligare ett arbete tillsammans med Sören Holmberg är *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen*, 1994 (298 s). Gilljams bidrag till denna bok består huvudsakligen av kapitel 2 och 10. Kapitel 2 omfattar en insiktsfull sammanfattning av argument för och mot folkomröstningar som följs upp av en prövning av fyra hypoteser om vilka faktorer som påverkar inställningen till dem. Dessa hypoteser testas både på 1980 års folkomröstning om kärnkraften och 1994 års folkomröstning om EU-medlemskap. Av de fyra hypoteserna förkastas "partihypotesen", som hävdar att partiets ståndpunkt övertas av de egna väljarna: nejpartiernas välja-

re var mest positiva till folkomröstningsinstitutionen. Det innebär samtidigt att "minoritetshypotesen" får stöd: nejväljarna är mer positiva än javäljarna till att det avhålls fler folkomröstningar. En tredje hypotes, "kompetenshypotesen", motiveras med att eftersom ett system med många folkomröstningar (som i Schweiz) sannolikt medför att dessa får lågt deltagande, kommer de bäst informerade väljarna att få ett oproportionerligt stort inflytande på valresultatet. Denna hypotes får emellertid inte stöd i materialet. Snarare finns ett visst stöd för "misstroendehypotesen" som säger att väljare med låg tilltro till det bestående (representativa) politiska systemet är anhängare av folkomröstningsprincipen. Här finns det skäl att diskutera om det inte istället var förväntningen om att förlora slaget som producerade misstroende för politikerna.

Kapitel 10 är en mer deskriptiv genomgång av de sociala och kulturella faktorer som var förbundna med ja eller nej till det svenska EU-medlemskapet. Den visar att arbetare, kvinnor, yngre väljare och landsortsbefolkningen var motståndare till medlemskap och – som ett intressant om än inte överraskande inslag – att anslutningen var speciellt stor bland väljare med språkkunskaper och kosmopolitiska vanor.

I Jörgen Westerståhl (red.): *Person och Parti*, 1993 har Gilljam skrivit uppsatsen "Vad är personval och vem röstar på person?" (13 s). Denna publikation har som utgångspunkt att regeringen Bildt 1991 tillsatte en kommitté för att ändra valsystemet i riktning mot ökat inslag av personval. I artikeln görs en fruktbar distinktion mellan "ökat inslag av personval" i två betydelser: 1) väljarna får större inflytande än partierna på vem som blir vald och 2) det blir en större effekt av personfaktorn i väljarnas partival. Det är tydligen det första och inte det andra alternativet som Personvalskommitténs betänkande önskar: mer av personval inom inom varje parti men inte mellan partierna. Detta kunde, som Gilljam påpekar, genomföras genom ett val i två omgångar: i den första avgörs partiernas styrka och i den andra väljs kandidaterna förutsatt att det kontrolleras att väljarna inte byter parti i den andra omgången.

I det nuvarande svenska valsystemet har personfaktorer inte någon stor "osynlig" positiv ef-

fekt på partivalet. Gilljam kan nämligen utifrån intervjumaterialet visa att partierna generellt värderas mer positivt än sina ledare. Inte heller finns det någon entydig tendens till att vissa befolkningskategorier mer än andra röstar utifrån inställning till partiledarna. Däremot finns en tendens till att vissa partiledare får mer sympati bland kvinnliga än manliga väljare, bland yngre än äldre osv. Sammanfattningsvis kan artikeln beskrivas som en slagkraftig användning av intervjumaterial på en aktuell problemställning.

Tillsammans med Donald Granberg har Gilljam skrivit sitt första internationellt publicerade arbete: "Should We Take Don't Know for an Answer?" i *Public Opinion Quarterly*, Vol. 57, 1993 (10 s). Författarna argumenterar för att intervjuforskningen har intresserat sig för problemet med "non-attitudes", dvs. slumpartade svar på intervjufrågor, men försummat att intressera sig för den motsatta problemet, nämligen åsikter som är dolda under ett "vet inte"-svar. Med material från panelundersökningen av kärnkraftsundersökningen 1990 visar författarna att personer, som svarade "vet inte" på frågan om sin ståndpunkt, ändå reagerade på efterföljande frågor på ett sådant sätt att deras senare val kunde förutsägas. Det är en liten men utmärkt artikel med ett budskap till forskare om att gå djupare vid massintervjuer.

Med Donald Granberg som medförfattare har han också skrivit "Intense Minorities and the Pattern of Public Opinion" i *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 7, 1995 (12 s). Uppsatsen ställer frågan om en fördelning av den offentliga meningen, som följs över tid, uppvisar stabilitet inte endast vad gäller fördelningen på "för" och "mot" utan också vad gäller förhållandet mellan extrema svar ("starkt" för eller mot) och moderata svar. Med material från väljarforskningen testar författarna tre hypoteser och visar bl.a. att det relativt sällan förekommer intensiva minoriteter, men oftare intensiva majoriteter, i svarmaterialet. Studien har intressanta perspektiv för demokratisk teori.

Ett annat arbete med medförfattare (Henrik Oscarsson) är "Mapping the Nordic Party Space" i *Scandinavian Political Studies*, Vol. 19, 1996 (19 s). I uppsatsen placeras partierna i de fem nordiska länderna längs en höger-vänster-

skala baserad på var intervjupersoner upplever sin placering. Det är en markant beskrivande framställning, typisk för en situation i vilken valundersökningar för alla nyare parlamentsval i Norden har blivit tillgängliga. Författarna visar att det inte finns någon entydig tendens till polarisering eller motsatsen i de fem ländernas partisystem.

"The Directional Theory Under the Magnifying Glass", i: *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 9, 1997 (6 s) är ett svenskt bidrag till den efter hand rikliga litteraturen om två rivaliserande modeller inom ämnet "issue voting". Tesen är att väljarens subjektiva placering av partierna är en mer logisk variabel än den genomsnittliga placeringen (där väljaren uppträder som bedömare av partierna) när det gäller att värdera de två teorierna och att denna subjektiva värdering ger "the promixity model" ett försteg före dess nyare rival "the directional model". Det är en intressant och kontroversiell artikel.

Gilljam är specialist på väljarbeteende och därtill knuten forskning om opinionsbildning och politiska attityder. Inom detta stora fält har han genom åren utvecklat sig från elev till mästare. Han behärskar till fulländning de mycket stora och differentierade datasamlingar som karakteriserar svensk väljarforskning. Han arbetar utifrån ett mycket strikt vetenskapligt perspektiv i vilket ingår uppställandet av alternativa hypoteser till analysen av en problemställning, den systematiska prövningen av dessa hypoteser under varierande omständigheter och den slutliga avvägningen av dem. Den "kliniska" distansen till intervjupersonerna och till resultatens politiska innehåll avbryts då och då av kontroversiella synpunkter men utan att dessa sammanblandas med empiriska fakta. Gilljams repertoar hittills kan verka något smal, men hans forskning kan utan tvivel utvecklas i en bredare komparativ-historisk riktning under påverkan av den pågående internationaliseringen av forskningsområdet.

Jörgen Hermansson
född 1954

Fil dr i statskunskap 1984, docent i statskunskap vid Uppsala universitet 1989.

Genomgått lärarhögskola 1978/79 och Samhällsvetenskapliga fakultetens i Uppsala kvalitetsgrupps handledarkurs.

Gymnasielärare 1979/80 och 1980/81, Forskarassistent 1986-1991, högskolelektor 1991-, t.f. professor (50%) 1995-1996, forskartjänst vid HSFR i politisk filosofi sedan 1997.

Omfattande erfarenhet från utbildning med handledning på C- och D-nivån. Genomfört olika kurser i forskarutbildningen sedan 1985. Handledare för elva doktorander varav fyra disputerat.

Fakultetsopponent vid fem tillfällen.

Hermanssons publikationslista upptar ett sjuttioal nummer. Ett fyrtioal av dessa är recensioner, småskrifter och populära framställningar. Av de tio insända skrifterna är tre böcker och resten utgörs av uppsatser, kapitel och artiklar. Urvalet ger på det hela taget en god bild av hans förmåga och orienteringar. Det kan med en lätt schematisering ordnas i två grupper, sådana som behandlar svensk politik och sådana som utforskar politisk teori. Indelningen följs nedan.

Doktorsavhandlingen, som är prisbelönad, heter *Kommunism på svenska* 1984 (383 s) och behandlar det svenska kommunistiska partiets idéutveckling. I en tolkande analys av ståndpunkter och argument försöker författaren fånga svängningar i partiets ideologi varvid han främst intresserar sig för föreställningar om övergången till socialism och ett socialistiskt samhälle. Han befattar sig härvid huvudsakligen med två frågor. Dels vill han utreda i vilken mån ideologin under olika tider varit självständig i relation till Sovjet – han vill, för att anspela på bokens titel, finna ut om partiet förespråkade en kommunism på ryska eller svenska. Det resultat han når fram till är att partiet kontinuerligt har strävat att finna en formel för en nationell kommunism – allt vad han säger och pekar på i avhandlingen är nog inte ägnat att underbygga denna slutsats. Vidare vill Hermansson fånga ideologin i termer av spänning mellan kommunism som revolutionär teori och kommunism som morallära – hans analys är på denna punkt inte alldeles lättillgänglig. Arbetet utgör tveklöst en viktig merit: ämnet är centralt, arbetsinsatsen är stor, den idéanalytiska skickligheten är utvecklad och känslig, distinktioner klargör och rensar. Med

sin avhandling har Hermansson på ett viktigt sätt berikat den svenska partilitteraturen.

I en i flera avseenden stor bok, kallad *Politik som intressekamp* 1993 (516 s), ger sig Hermansson i kast med ett såväl abstrakt som konkret empiriskt studium av flera av demokratins kärnproblem, Boken fokuserar på intresseorganisationernas ställning i svensk politik, men perspektivet är vidare och bredare. Den konkreta analysen av ett antal politiska sakområden förankras nämligen i utarbetade teoretiska och metodiska föreställningar om vad ett styrelseskick egentligen är och om hur ett sådant ska studeras. Tre olika statsvetenskapliga perspektiv identifieras och diskuteras: ett konstitutionellt, ett pluralistiskt, ett korporativistiskt. Mot dessa avstämmer, med olika metoder och på olika sätt, det svenska statsskicket sådant det framstår i de grundliga empiriska beskrivningar författaren tillhandahåller. Han studerar drygt ett hundratal beslutsprocesser, fördelade över tolv politikområden och åtta årtionden och består kraftprovet med glans. Anmärkningar kan ändå göras mot bokens uppläggning och innehåll. Den är sålunda alldeles för lång och tung och även om den har en teoretisk struktur är denna så lös att den inte ger framställningen tillräcklig spänst och skärpa. Vidare: den spelteoretiska ansats som Hermansson nämner och signalerar i bokens introduktion blir aldrig mer än en ansats. Detta är förvånande, eftersom Hermansson är en driven spelteoretiker och hade haft goda för att inte säga utmärkta förutsättningar att tillämpa teorier av detta slag. Och ännu: den princip som väglett valet av politiska sakområden kunde ha formulerats klarare. Anmärkningarna förtar en del av bokens värde, men väldigt mycket blir dock över. Boken är en i många avseenden imponerande forskningsprodukt.

Sina arbeten om partiliv och politiskt liv i Sverige kompletterar Hermansson med god och resultatrik insats i utforskandet av politik teori. Insatsen har olika förgreningar – en fångar huvudsakligen in spelteori, en annan demokratiteori och en tredje politisk filosofi och idéhistoria. Tyngst väger boken *Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik*, 1990 (380 s). Den är delvis en lärobok men den har samtidigt den vetenskapliga undersökningens kvaliteter. Dels

presenteras ett antal rationalistiska teorier på ett översiktligt och pedagogiskt sätt, men härtill kommer fortgående problematiseringar och tillämpningar av dessa teorier som för författaren över bryggan från referat till teoriforskning. Hermansson avslutar boken med noteringarna att modern rationalistisk teoribildning gör klassiska frågeställningar inom politisk filosofi tillgängliga för mer precisa analyser.

Även om det demokratiteoretiska inslaget finns i nästan allt Hermansson skrivit framträder det med särskild pregnans i några arbeten av mindre omfång. Med behållning läser man ett bokkapitel med förgreningar in på den politiska filosofins område: "Hur kan demokratin rättfärdigas?" 1994 (35 s). Det är fullt av lärdom, mycket välskrivet och mycket intressant. Författaren lever väl upp till en princip som han formulerar i kapitlets introduktion och som innebär att argument mot demokratin ska tas på allvar och bemötas av demokraten, inte viftas bort. Hermansson har i allmänhet benägenhet för en viss mångordighet; benägenheten slår igenom även här, men är nu mer disciplinerad och i det komplicerade sammanhanget även ganska motiverad. Av samma allmänna karaktär är ett längre kapitel – "Demokratisk reformism och dess kritiker", 1996 (44 s) – i en annan antologi. Kapitlet formar sig till en intelligent och kunnig litteraturgenomgång i vilken Hermansson försöker bemöta argument som betvivlar möjligheten av att bedriva en politik på upplysningens grund. Framställningen knyter an till mycket annat som Hermansson skrivit, bl.a. om spelteori och Rousseau, och lägger väl inte mycket nytt till bilden av honom som forskare. Den befäster intrycket av en spörjande, kritisk, och i litteraturen väl bevandrad kännare av demokratins stora frågor och fundament.

Hermansson har lämnat in två närmast idéhistoriska uppsatser om Rousseau; de är utmärkta. Den ena heter "Rousseau on Justice: In Search of an Argument", 1992 (23 s) och har tryckts i en festskrift. Han går här i en inte alltid försynt närkamp med ambitionen hos Rousseau att, som han uttrycker det, harmonisera "justice as mutual advantage" och "justice as impartiality". Enligt Hermansson har ambitionen "indeed contributed to our confusion about the notice of justice".

Den andra uppsatsen är "The Majority as a Guarantee for the General Will", 1988 (31 s). Kinkiga tolkningsfrågor kläs här i en enkel men träffsäker spelteoretisk dräkt, och framställningen vittnar om såväl idérikedom som god förståelse för Rousseaus sätt att tänka och formulera sig. Noterna och litteraturförteckningarna vittnar om god förtrogenhet med den massiva Rousseaulitteraturen.

I Hermanssons produktion finns förvisso även mindre fullödiga alster. Framför allt gäller det en offentlig utredning kallad Om möjligheten att demokratiskt rättfärdiga den montära unionen, 1966 (43 s) som är föga intressant och ger ett tunt och konventionellt intryck.

Jörgen Hermanssons vetenskapliga meritering är tvivelsutan stark. Han har skrivit tre ordentliga och självständiga böcker, av vilka två är monografier. Dessa arbeten infångar och inringar olika tematiska områden, samtidigt som de är olika även i termer av metod och metodologi. Hans områdestäckning är i och med detta bred och gedigen, och han framstår som en välutrustad statsvetare. Hans allmänna beläsenhet är mycket god, och hans orädda beredskap att ta itu med statskunskapens och demokratin kärnfrågor imponerar. Det ska också sägas att Hermansson har ett föredömligt självständigt grepp i sin forskning. Han har väl ännu inte givit djupt originella bidrag till sin disciplin, men han har potential till detta, inte minst i kraft av sin obestriddliga analytiska förmåga. Han har ett skrivsätt som kan irritera: han kan vara omständlig, onödigt detaljerad, ibland rentav lite långsam. Man kan förstås säga att detta är ett uttryck för en utvecklad känsla för sakers komplexitet, men ibland efterlyser man nog en vassare stringens, en raskare beredskap att komma till skott.

Slutsatser – Anckar

Det är ofrånkomligt att Karl-Göran Algotsson i en rangordning av de sökande måste stå tillbaka för sina tre konkurrenter. Det är i själva verket tveksamt om Algotsson innehar kompetens för den tjänst han sökt. Han har skrivit flera stora monografier, men ingen av dem kan anses vara märklig eller originell, och hans teoretiska och

metodiska beredskap är tämligen ofärdig och grund. Han representerar i själva verket en statskunskap som var på modet för ganska länge sedan. Det är mig bekant att olyckliga trender i svensk högskole- och universitetspolitik i en nära framtid kommer att överskölja det vetenskapliga samfundet med fempennisprofessorer; Algotsson är säkert huvudet högre än många i denna skara. Jag vågar dock förutsätta att de etablerade lärosätena inte vill kännas vid politiskt betingade kvalitetsänkningar och önskar upprätthålla stränga måttstockar; när en sådan appliceras på Algotssons produktion är det som sagt tveksamt om produktionen är i kvalitativ mening tillräcklig. Sedan jag noga genomtänkt frågan blir min konklusion att Karl-Göran Algotsson ej ännu innehar full kompetens för en professur i statsvetenskap. Han borde, innan behörighet för honom kan utskrivas, åstadkomma åtminstone något enskilt arbete eller någon större uppsats som placerar sig i närheten av den internationella forskningsfronten.

Beräffande de övriga sökande, är det min mening att Jörgen Hermansson innehar god kompetens för en professur i statsvetenskap, medan Peter Esaiasson och Mikael Gilljam har styrkt tillräcklig kompetens. Såsom formuleringen av denna bedömning antyder, är det min mening att Hermansson skall ställas före Esaiasson och Gilljam. Hermansson har i min bedömning en tyngre, djupare och framför allt mer mångsidig produktion, i vilken han ådagalägger teoretisk likväl som empirisk och metodologisk likväl som metodisk kompetens. Hans framtoning är gedigen, övertygande och i sin bredd egentligen ganska ovanlig; den är professionell likväl som professoriell. Det komparativa och internationella inslaget får han i sina fortsatta forskningar gärna beflita sig mer om; det skall dock noteras att han fortgående förankrat sina studier av Sverige och svensk politik i allmänna referensramar och teoretiska föreställningar. Forskningen har på intet sätt varit provinsiell.

Frågan vem som skall tilldelas andra förslagsrum är kinkig och besvärlig. Esaiasson och Gilljam framstår som utomordentligt jämnstarka. De kan båda åberopa goda doktorsavhandlingar, som är tematiska pionjärarbeten och starka meriter; i övrigt uppvisar de tämligen likartade och,

får man säga, ganska ensidiga forskarprofiler. Deras produktion är i själva verket inte ännu väldigt omfattande—även om boktitlarna är många, handlar det för det mesta om kapitel i böcker snarare än om böcker, och överlappningarna är frekventa. Deras professorskompetens är tydlig, men ännu ganska knapp. Esaiasson och Gilljam är utmärkta och hängivna forskare, och de besitter en obestridlig metodisk skicklighet. Möjligen är Esaiasson något mer innovativ och fyndig; möjligen är Gilljam något mer stringent och systematisk, samtidigt mer mekanisk. Att välja mellan dem är, som sagt, att välja mellan två jämgoda alternativ. Sedan jag en stund stått som åsnan mellan två hötappar, ställer jag, avkrävd ett omdöme, Gilljam något framom Esaiasson. Gilljams större beredskap att knyta an till internationell diskurs faller här utslaget.

Åberopande vad jag ovan sagt och anfört, tilldelar jag de sökande förslagsrum enligt följande:

1. Docenten Jörgen Hermansson;
2. Docenten Mikael Gilljam;
3. Docenten Peter Esaiasson

Konklusion ved Ole Borre

Prioriteringen af fire ansøgere, der alle hver på sit felt demonstrerer betydelige evner til politisk-videnskabelig forskning, og som desuden alle har et rigt mål af pædagogisk erfaring, forekommer mig langtfra at være nogen enkel opgave.

Når et valg skal foretages, forekommer Hermansson mig at udvise en mere udtalt evne og dristighed i håndteringen af komplicerede teoretiske problemstillinger, end jeg finder hos de øvrige ansøgere. Hermansson bygger på smukkeste måde videre på en svensk tradition for demokratisk teori, som Tingsten er den mest kendte repræsentant for, og man finder hos Hermansson originale perspektiver på gammelkendte problemer kombineret med en beherskelse af moderne analysemetoder såsom spilteori. Jeg har derfor placeret ham på førstepladsen.

Gilljam og Esaiasson er på lidt forskellige områder fremragende empirikere, begge omhyggeligt skolet gennem lang tids arbejde indenfor

svensk valgforskning, der har sit centrum i Gøteborg. Esaiassons seneste bog, *Representation from Above*, kan forudses at blive et hovedværk inden for sit felt og vil antagelig gøre hans navn internationalt kendt, selv om han deler æren med en medforfatter. Gilljam har igennem en serie yderst solide valgundersøgelser placeret sig mere og mere centralt på dette område. Der kan være et element af professionel rutine i hans kapitler herom, men andre af hans arbejder vidner om en evne til at tage nye og uventede problemstillinger op. Helst ville jeg placere dem sideordnet, men jeg har valgt at tildele Gilljam et lille plus under indtryk af hans sikre beherskelse af det meget righoldige og internationalt kendte svenske kildemateriale til forskning i massepolitiske holdninger.

Med hensyn til Algotsson mener jeg at hans produktion, trods dens omfang og betydelige kvalitet, ikke rummer den samme teoretiske dybde og skarphed som de tre øvrige ansøgers produktion. Der findes hos Algotsson en betydelig interesse for, og evne til, at tage politisk-historiske 'cases' under behandling, men også visse mangler i retning af at diskutere og anvende alternative teoretiske synsvinkler på materialet.

Dette fører mig til at placere ansøgerne i følgende orden:

1. Jørgen Hermansson
2. Mikael Gilljam
3. Peter Esaiasson
4. Karl-Göran Algotsson

Slutsatser – Lundquist

Vi en jämförelse mellan våra fyra sökande vill jag placera Algotsson efter de övriga. Hans vetenskapliga produktion uppvisar alltför liten metodologisk diskussion – om problem, teori

och metod – och han väljer oftast den enklaste vägen. Där han ser och diskuterar komplikation, nämligen på nivån för den konkreta textens innehåll, har han däremot klara förtjänster.

Av de övriga tre menar jag att Hermansson har ett tydligt försteg. Det gäller både undervisning och forskning. Han har ett bredare forskningsfält och ser med stor skärpa alla problem och diskuterar dem också. Inte minst ägnar han betydande intresse åt teori.

Esaiasson och Gilljam har en undervisningserfarenhet som visserligen inte är omfattande, men kvalitativt bra och utan tvekan fullt tillfredsställande.

Ett problem när man ska bedöma yngre forskare som skriver samman med framstående forskare, som i det konkreta fallet Sören Holmberg, är hur självständiga de egentligen är även i de fall där de ensamma ansvarar för texten. Såvitt jag kan se har både Esaiasson och Gilljam spelat en självständig roll i detta samarbete. De svarar båda för en kvalificerad forskningsinsats.

Sammanfattande menar jag att Esaiasson och Gilljam är pedagogiskt och vetenskapligt kompetenta att inneha en professur i statsvetenskap.

Att rangordna dem är emellertid mycket svårt. Pedagogiskt väger det jämnt – kanske något lite till Gilljams fördel. Den vetenskapliga kvaliteten på deras respektive arbeten är ungefär densamma. Möjligen tycker jag att Esaiasson har en något större bredd när det gäller valet av problem och en lite större metodisk repertoar. Med stor tvekan vill jag därför placera honom före Gilljam.

Därmed har jag följande rangordning till professuren i statskunskap vid Uppsala universitet:

1. Jørgen Hermansson
2. Peter Esaiasson
3. Mikael Gilljam

Litteraturgranskningar

ANN-MARIE EKENGREN: *Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995*. Nerenius & Santéus förlag/ Överstyrelsen för civil beredskap (Göteborg Studies in Politics 63), Stockholm 1999.

1. Inledning

Syftet med Ann Marie Ekengrens avhandling är "att undersöka i vilken utsträckning svenska utrikespolitiska beslutsfattare visar folkrättsliga hänsyn, i officiella och inofficiella resonemang, i situationer då de uppfattar att Sveriges utrikespolitiska mål hotas. Syftet innefattar att empiriskt pröva hållbarheten i realismens och idealismens antaganden om i vilken utsträckning stater visar folkrätten hänsyn." (s. 29). Syftet ger således uttryck dels för en specifikt beskrivande och undersökande ambition vad gäller svenska folkrättsliga hänsynstaganden, dels en teoriprovande ambition inriktad på att nå fram till mera generellt inriktade iakttagelser som ytterst har bäring på de båda breda teorikomplexens prediktionskraft. För att leva upp till syftet har Ekengren valt att analysera svenskt agerande i fråga om erkännande av nya stater. Hon gör en särgranskning av tre fall där svenska erkännandepolitiska ställningstaganden aktualiserats. Konkret rör detta sig om icke-erkännandet av Nordvietnam 1954-1969, erkännandet av Nordvietnam 1969 samt icke-erkännandet av Östtyskland 1955-1972.

I avhandlingens första kapitel anges de allmänna utgångspunkterna, forskningsproblems generella karaktär och avhandlingens uppläggning i stort. Därvid anger hon tonen med att konstatera att de tre folkrättsliga kriterier, som under perioden 1945-1990 regelmässigt var uppfyllda vid svenska erkännanden av nya stater, dvs en befolkning, ett territorium samt en

maktorganisation som utövar kontroll över detta territorium, på senare tid mist sin utslagsgivande relevans. Hon pekar därvid på erkännandena av de baltiska och de post-jugoslaviska staterna 1991 respektive 1992. Hon har med detta introducerat den övergripande problematiken, och hon anger vidare att Sverige som litet och relativt svagt land borde ha ett egenintresse av att följa folkrättens principer. Hon menar också att svenska politiska företrädare under efterkrigstiden utåt ofta hållit en hög profil till värn och understöd av folkrätten. Därför, menar hon, är Sverige ett kritiskt fall. Om det visar sig att Sverige inte styrts av folkrättsliga överväganden i sin politik, är det inte särskilt troligt att andra stater gjort det heller.

I kapitel 2, avhandlingens principiellt viktigaste, anges de teoretiska utgångspunkterna. Här ges en allmän beskrivning av de båda teorikolor som dominerat inom forskningen kring internationell politik under 1900-talet. Ekengren väljer alltså att benämna dem idealism och realism. Författaren ger en hårt stiliserad karakteristik av de båda skolorna, varvid hon bl a nämner att det enligt realismen är staterna som är de alltigenom dominerande aktörerna, att det är maktpolitiska överväganden och säkerhet som sätts i främsta rummet, att den internationella politiken alltid bedrivs under förhållanden av anarki där en överordnad maktapparat saknas, att staterna i detta självhjälpsystem tvingas förlita sig på egen kraft och bevaka sin relativa position i systemet. Staterna är inriktade på relativa vinster, inte på absoluta. Vidare är, menar hon, status och prestige viktiga. Hållbara överenskommelser är på allt detta svåra att nå, och kortsiktiga nationella intressen sätts ofta före långsiktiga vinster för alla. Följaktligen tillskrivs folkrätten en svag position, framför allt när andra värden står på spel. Idealismen, å andra sidan, har enligt Ekengren en ljus människosyn. Enligt idealismen är det möjligt att tygla den

internationella anarkin genom bindande avtals och normers kraft. Det ökade samarbetet och ömsesidiga beroendet mellan stater, interdependensen, gagnar samarbetet dem emellan och det blir allt lättare att uppnå hållbara överenskommelser. Detta befrämjas också av att staternas dominans på världsarenan allt mera utmanas av andra aktörer, som transnationella företag och organisationer, folkopinioner som sträcker sig över statsgränser, etc. Kan man bara nedbringa riskerna för fusk, kommer staterna att vara inriktade på absoluta vinster, på allas vinster, snarare än på att bevaka sin egen position i systemet. Internationell fred, snarare än den enskilda statens makt och säkerhet, blir det allt överskuggande målet, åtminstone för de stater som omfattas av en demokratisk idétradition. Detta gör att folkrätten av idealismen tillskrivs en stark position i det internationella umgänget, även när andra värden samtidigt står på spel.

I kapitel 2 anger Ekengren också sina metodologiska utgångspunkter. Hon skisserar fallstudiemetodiken, och anger att Sverige alltså ses som ett kritiskt fall för att testa de båda idétraditionernas förklarande kraft. Hon redogör också för det material som hon använt för avhandlingen. Framst rör det sig om material hämtat från Utrikesdepartementets arkiv i form av promemorior, arbetspapper och intern korrespondens, men också om bl a riksdagsprotokoll, partimaterial och offentligt tryck.

I kapitel 2 introducerar hon även sina resonemang kring utrikespolitiska målsättningar och gör en schematisk översikt över de båda teoriskolornas förutsägelser av hur stater kan förväntas agera i erkännande frågor, beroende på om hotsituation föreligger mot utrikespolitiska målsättningar eller ej och på om de tre folkrättsliga kriterierna är uppfyllda eller ej av den stat som skall erkännas eller icke erkännas. De utrikespolitiska målsättningar som hon räknar med avser säkerhet, ekonomi, opinion och ideologi. Hon konstaterar att de båda teoriskolornas förutsägelser inte skiljer sig åt när de utrikespolitiska målsättningarna inte är hotade. I de fallen, menar hon, antar såväl realismen som idealismen att staterna kommer att hålla sig till de folkrättsliga kriterierna och handla i enlighet därmed. De intressanta fallen föreligger alltså när de utrikes-

politiska målsättningarna är hotade, och här finns det fyra olika utfallsrum. Dessa är närmare bestämt att de folkrättsliga kriterierna är uppfyllda och att erkännande sker; att kriterierna är uppfyllda men att erkännande ändå inte sker; att kriterierna inte är uppfyllda men att erkännande ändå sker; samt att kriterierna inte är uppfyllda och erkännande inte sker. Det första och det fjärde utfallsrummet står i samklang med idealismens förutsägelser, det andra och det tredje med realismens.

I kapitel 3 gör författaren en kortfattad genomgång av internationell erkännandepaxis, främst under 1900-talet. Hon beskriver därvid den internationella hanteringen av erkännanden, icke-erkännanden samt de jure- och de facto-erkännanden. I kapitel 4 gör hon en inventering av de svenska erkännanden som gjorts under åren 1945-1995. På grundval av den kategorisering hon presenterat i kapitel 2 rörande de båda teoritraditionernas prediktioner av utfallet, konstaterar hon att ingendera av teoritraditionerna entydigt får mera stöd än den andra, även om idealismen synes ha ett visst försteg. Emellertid understryker hon att man måste vara försiktig med slutsatserna här, eftersom en mängd andra faktorer och överväganden också kan spela in. I kapitel 4 redovisar hon även urvalet av de fall, i vilka hon närmare ska pröva de båda teoritraditionernas prediktions- och förklaringskraft. Hon landar därvid på tre fall, vilket gör att två av de fyra principiellt intressanta utfallsrummen där de båda teoriskolorna kan tänkas göra skilda förutsägelser täcks in. Fallen är som nämnts icke-erkännandet av Nordvietnam 1954-1969, erkännandet av Nordvietnam 1969 samt icke-erkännandet av Östtyskland 1955-1972.

I kapitlen 5-7 följer den empiriska genomgången av fallen och analysen av de svenska övervägandena i samband med dessa. I samtliga tre fall görs en analys av såväl officiella som inofficiella överväganden. Genomgången av de officiella uttalandena indikerar överlag ett starkt hänsynstagande till de folkrättsliga kriterierna och antyder alltså ett empiriskt stöd åt idealismen. När analysen vidgas till att omfatta inofficiellt material, blir bilden emellertid en annan. Här är det istället realpolitiska överväganden som väger tyngst, såsom att undvika att missha-

ga en stormakt eller viktig handelspartner (främst USA respektive Västtyskland) eller driva en politik som kan ge prestigepoäng på världsarenan.

Ekengrens slutsats är därför att de svenska motiveringar som offentligen givits angående folkrättsliga övervägandens vikt vid bedömningen av kontroversiella erkännandefrågor inte stått i samklang med de överväganden som beslutsfattarna i realiteten gjort i dessa frågor. Retorik och praktisk politik har gått isär. Detta är en slutsats som implicit andas kritik mot den svenska regeringens deklamationer riktade till allmänheten. Det är även en slutsats som gör att teori-prövningen utfaller till realismens fördel. Detta är också vad som framförs i kapitel 8, där avhandlingens konklusioner presenteras.

2. Teoritraditionerna

Man kan inledningsvis ifrågasätta etiketterna på de båda teoriskolor som Ekengren avser att pröva. Samlingsnamnen har blivit "realism" och "idealism", vilket i många avseenden leder tankarna till den tidiga efterkrigstidens vetenskapliga diskussion och den argumentation som då fördes i fråga om motsättningen mellan makt och rätt. Realism och neorealism sammanförs här snabbt och lätt under en och samma rubrik, liksom exempelvis Wilson-inspirerad idealism och dagens neoliberala institutionalism. På detta förfaringsätt kan man ha många synpunkter. Ekengren är själv medveten om att hon här vidtar dramatiska förenklingar (s. 40, 45). Medvetenheten är klädsam, men eftersom hon ändå gjort valen, räddar det henne inte undan kritik.

Undersökningen har alltså primärt teori-prövande ambitioner. Detta försvåras av att Ekengren använder sig av så förgrovade karakteriseringar av de båda teoritraditionerna. Därigenom får hon förstås lättare att jämföra dem, men frågan är alltså om de beskrivningar som finns kvar till slut efter hennes destillering är rättvisande mot de båda teoritraditionerna. Man frågar sig om det är idealtyper som författaren konstruerat, och tillfrågad huruvida så var fallet, svarade Ekengren vid disputationstillfället jakande på detta. Detta är problematiskt, då det omöjligt att

empiriskt testa idealtyper. De är och förblir rent analytiska konstruktioner, framtagna för heuristiska ändamål. Så åtminstone är det en meningslös övning att försöka testa dem.

Det enda som egentligen finns kvar på teoriskeletonen efter Ekengrens hårdhanta renodling och som kan vägleda henne i analysen av empirin är att realismen tenderar att tillskriva folkrätten en undanskymd roll i hotsituationer, medan idealismen ser ett egenvärde i att skydda och befämja folkrätten även i hotsituationer. Av Ekengrens framställning står det klart att hon anser att denna motsättning väl återspeglar också dagens diskussion mellan de båda traditionerna. Härigenom tillskriver Ekengren diskussionen om folkrättens roll en alltför central position i den allmänna diskussionen mellan teoritraditionerna, åtminstone i den tappning den har haft under den senaste 20 åren. Morgenthau ägnar förvisso folkrätten ett kapitel i sin klassiska *Politics Among Nations* (1948:209-242), men det var ju mer än 50 år sedan den skrevs. I sin *Theory of International Politics* ignorerar Waltz problemet fullständigt, även om han vid ett par enstaka tillfällen talar om normer och normers (ringa) betydelse (1979:52, 75-76). Går man till index i den av Ekengren använda samlingsvolymen av Baldwin (1993), *Neorealism and Neoliberalism*, finner man att termen "international law" förekommer 7 gånger på 375 sidor (lite mer än en gång var 50:e sida), vilket knappast heller vittnar om någon centralposition. Och faktum är att Ekengren, när hon använder sig av Baldwin för att introducera ämnets centralitet för debatten mellan realism och idealism, anger att denne utpekat de skilda synsätten på folkrätt och moral som en av sex stora diskussionspunkter teoritraditionerna emellan. Tyvärr återger hon här Baldwin på ett felaktigt sätt. Vad han talar om är synen på internationella "institutions and regimes" (Baldwin 1993:8). Dessa termer är kanske inte helt lätta att översätta till svenska, men helt klart är att de inte kan översättas med "folkrätt och moral" som Ekengren gör (s. 44).

Hade Ekengren verkligen talat om regimer och om normer, hade beskrivningen av åsiktskillnaderna mellan de båda teoriskolorna varit mera rättvisande. Litteraturen kring normer hänvisar hon i viss mån till, även om den inte

riktigt används för att strukturera framställningen och någon klar definition av vad hon avser med normer aldrig riktigt ges. Men tyvärr har hon inte alls beaktat regimlitteraturen, trots den centrala roll den haft för den teoritradition som Ekengren betecknar idealism, och trots att regimer efter Krasners (1983:2) bekanta definition (med dess fel och brister): ”sets of implicit or explicit principles, norms, rules, and decision-making procedures around which actors’ expectations converge in a given area of international relations” har tydlig relevans för avhandlingens tema. Detta hade kanske inte ändrat avhandlingens analys eller resultat, men det hade givit en mera rättvisande och mindre streckgubbelik bild av teoritraditionens läge idag. Den teoretiska grunden hade tveklöst blivit mera solid.

Nåväl, låt oss nu utgå ifrån de grundpostulat som Ekengren extraherar från de båda teoritraditionerna: att realismen tenderar att tillskriva folkrätten en undanskymd roll i hotsituationer, medan idealismen ser ett egenvärde i att skydda och befrämja folkrätten även i hotsituationer. Men så hårt stilerade teoriskelett ger alltså föga ledning för analysen av empirin, och Ekengren tenderar att gottskriva realismen allt som gagnar aktörernas egennyttan. Hon talar t ex om realpolitiska överväganden som ”ovilja att stöta sig med stormakterna, rädsla att förlora anseende och möjlighet att vinna ekonomiska fördelar” och tydligt är att hon här menar att förekomsten av dylika överväganden talar till förmån för realismen (s. 14). Detta är ett exempel på hur missvisande det kan bli då man begagnar sig av denna typ av streckgubbesbeskrivningar, ty den neoliberal institutionalismen är också fullt på det klara med att aktörernas egoism är en stark drivkraft. Man är fjärran från den omedelbara efterkrigstidens altruism. ”Idealismen har en ljus människosyn”, skriver Ekengren (s. 47). Jag är inte så säker på att det nödvändigtvis är så. Centralt i 1990-talets debatt mellan de båda teoritraditionerna (om vi fortfarande kan räkna dem som två) är som nämnts synen på absoluta respektive relativa vinster. Här menar ju neoliberalerna att om man bara kan nedbringa risken för fusk, kommer internationellt samarbete att ha goda förutsättningar även under betingelser av anarki, eftersom aktörerna av ren egennyttan

kommer att se till de absoluta vinster som alla kan göra till följd av internationellt samarbete. Det är alltså snarare den egna absoluta vinsten än det förbättrade gemensamma utgångsläget i sig som är drivkraften. Här är då som framgått neoliberalisterna mindre optimistiska. Men med altruism har alltså den av liberalerna påstådda samarbetsviljan föga att göra. Det handlar i hög grad om egoistiska motiv. Måhända har Ekengren här förväxlat distinktionen mellan relativa och absoluta vinster med den mellan *self-help* och *other-help*, men det finns alltså inte på något sätt någon total överlappning mellan de båda begreppsparen.

Det finns ett annat exempel på att de båda teoritraditionerna blivit så stilerade i Ekengrens tappning att en teoriprövning ter sig föga fruktbar. Ekengren anger vid ett antal tillfällen att status, prestige och anseende är viktiga tillgångar för stater enligt realismen. Det är inte nödvändigtvis så. Waltz (1979) behandlar exempelvis inte frågan alls i sin *Theory of International Politics*. Morgenthau ägnar dock ett kapitel åt prestigepolitik i sin *Politics Among Nations* (1948: 50-60), vilket ytterligare understryker min tidigare poäng att Ekengren ger en skev bild av den något nyare diskussionen, och att hennes framställning bättre återspeglar skiljelinjerna så som de tedde sig under den första efterkrigstiden. Hur som helst är det i Ekengrens resonemang underförstått att status, prestige och anseende spelar mindre roll inom idealismen. Men är det inte också inom idealismen så att vinnande av anseende hos andra aktörer är en viktig bevekelsegrund? Jo visst är det så. Det är enligt neoliberalerna en central förutsättning för att spel av Fångarnas dilemma-typen (FD) skall kunna genomföras på ett Pareto-optimalt vis. Vid upprepade FD-spel anses möjligheterna för en optimal utgång vara bättre, bl a till följd av att spelarna känner varandra bättre. Ordhållighet och förmåga att löna lika med lika, liksom rykte om att avstå från att fuska ökar förutsättningarna för framgångsrika FD-spel. Detta har i högsta grad med status, prestige och anseende att göra. Ekengren skriver själv (s. 89) att stater enligt idealismen gärna föregår med gott exempel. Gränslinjen förefaller alltså även i hennes behandling, vara härfin. Detta kan också illustreras

med hjälp av ett exempel hämtat från avhandlingens empiri. Mera specifikt tänker jag då på de av Ekengren beskrivna svenska hänsynen till Sveriges förmedlingsverksamhet i samband med icke-erkännandet av Nordvietnam. Denna politik skulle främja en fredlig lösning och anges därför av Ekengren tala för idealismens postulat, men sanningen är ju också den att en framgångsrik förmedlingsverksamhet förvisso skulle givit Sverige status och prestige – och därför enligt hennes kategoriseringar tala för realismen. Men den slutsatsen drar hon inte (s. 218).

Streckgubbestrategin går igen även på andra håll. Ett exempel till får räcka. Ekengren hävdar (s. 56) att ett ökande antal stater enligt idealismen gör att normsystemet utvecklas, eftersom betydelsen av kommunikation och samarbete blir mera uppenbar för aktörerna. I en inflytelse-rik artikel återgiven i Baldwins bok menar dock Axelrod och Keohane (1993:94-98), precis som realisterna, att ett ökat antal spelare försvårar kommunikationen dem emellan och ökar möjligheterna att fuska. Så vari ligger då skillnaden? (s. 56). Och vem är realist och vem är idealist enligt Ekengrens beteckningar?

3. Valet av fall

För att pröva de båda breda teoritraditionernas förklaringskraft vad beträffar graden av folkrättsliga hänsynstaganden i samband med erkännandeärenden använder Ekengren sig av fallstudiemetoden. George och McKeown (1985:50) gör observationen att fallstudiemetoden ofta är mindre välägnad för att på avgörande vis testa en teori inom samhällsvetenskaperna, eftersom dylika teorier inte formulerats med tillräcklig klarhet eller detaljeringsgrad för att tillåta en rigorös testning. Istället, menar de, är metodiken mera lämplig om man vill bygga, finslipa eller utveckla en teori. Att de båda hårt stiliserade teoritraditionerna i Ekengrens tappning knappast är lämpliga för avgörande test får nog anses fullständigt klart. Det torde ha framgått av det ovan sagda.

Nåväl, fallstudiemetoden är nu en gång vald. Den fråga som då infinner sig är: Vad är det som är fallet här? Är det Sverige? Eller är det de tre

empiriska exemplen som utgör fall av Sveriges hantering av erkännandefrågor? Eller är det både och? Har vi alltså att göra med tre fall av ett fall? D v s underenheter, eller det som Yin (1984:41-54) benämner *single-case study* med *embedded design*? Detta borde ha utretts, och överhuvudtaget måste man säga att Ekengrens diskussion kring fallstudiemetodikens förtjänster och problem är mager, för att inte säga obefintlig.

Småningom får man dock klart för sig att det är det senare som gäller, d v s fallet som valts är Sverige, och inom fallet görs tre observationer. Logiken bakom valet av Sverige som fall är då – som författaren ju påpekar – att landet utgör ett kritiskt fall. Jag skulle dock vilja hävda att det är tveksamt om det är klokt att vidga relevansen av att studera Sverige till att detta skulle vara relevant för studiet av andra stater i största allmänhet. Särdragen är många, och forskningsdesignen innehåller element som förefaller vara anpassade till en specifikt svensk kontext (se nedan). Klart är i vilket fall att det finns en spänning mellan Ekengrens generaliserande ambitioner å ena sidan och hennes strävan att mera idiografiskt teckna en bild av och öka förståelsen för det specifikt svenska agerandet i erkännandefrågor under efterkrigstiden. Över huvudtaget vill jag mena att avhandlingens stora värde inte ligger i dess teoriprovande inslag, i det test som görs av huruvida stater i allmänhet styrs av realpolitiska eller folkrättsliga hänsyn. Istället ligger värdet i den ökade förståelse av handlingen bibringar för det unikt svenska fallet, och för de överväganden som på svensk sida gjordes i samband med några känsliga erkännandeärenden under 1960-talet och det tidiga 1970-talet.

När det gäller urvalet av fall inom fallet Sverige, finns här ett problem av annat slag. Det visar sig här att materialtillgången i stor utsträckning varit styrande för valet av fall, främst är det UD-materialets hemligstämpel på material nyare än 30 år som satt begränsningar för författaren. Att välja bort fallen från det ovan nämnda tredje utfallsrummet (erkännande under hotsituation och utan uppfyllande av folkrättsliga kriterier) är betänkligt – även om det praktiska kriteriet med bristande tillgång till arkivmaterial beaktas. I inomvetenskapligt hänseende klingar det föga

övertygande när praktiska kriterier åberopas. Det skulle nog finnas möjligheter att delvis gå runt materialproblemet – genom intervjuer inte minst, och i alla händelser borde en sådan strategi ha prövats innan den förkastades. Det tredje utfallsrummet är ju kanske det principiellt allra mest intressanta med tanke på avhandlingens övergripande frågeställning. Genom att förbigå detta utfallsrum missar man ju därtill hela den i inledningen omtalade omsvängningen bort från de folkrättsliga kriteriernas centralitet. Detta gör också att avhandlingens titel blir en smula missvisande och att den tyvärr lovar betydligt mer än den håller. Istället för en studie som på djupet analyserar perioden 1945-1995, får man en avhandling med djupanalys av tre fall som alla tilldrog sig under det kalla krigets tid.

4. Material och analysnivåer

Ekengren studerar såväl utsagor på officiell nivå som resonemang på inofficiell nivå för att på så sätt utvärdera vilken vikt folkrättsliga överväganden har haft i de beslutsprocesser som lett fram till erkännanden respektive icke-erkännanden. Detta är något att applådera – att man använder sig av olika informationskällor för att spåra och kartlägga ett fenomen. Tankarna leds av nivåindelningen till Lundquists (1993:108-113) indelning i ett utsagoplan, ett informationsplan och ett verklighetsplan. Detta är också en indelning som Ekengren (dock med åberopande av annan upphovsperson) delvis bekantat sig med (fn 82, s. 80). På verklighetsplanet återfinns alltså verkligheten och aktörernas verkliga motiv, på informationsplanet återfinns aktörernas medvetna perceptioner av verkligheten och av sina egna motiv samt på utsagoplanen återfinns presentationen utåt av skeendet och av de motiv som varit styrande.

Verklighetsplanet kan vi lämna därhän, rent filosofiskt kan vi inte ens vara säkra på att det existerar. Men vad jag vill ifrågasätta här är om Ekengren via sitt materialval verkligen lyckats borra sig ned till den inofficiella nivån annat än i en väldigt vid mening. UD-dokument, som går ned till arkivering, tillkommer inte på stundens ingivelse. Den enskilde tjänstemannen är väl

medveten om vad som förväntas av honom eller henne och är väl medveten om vad man bör skriva i olika sammanhang. Något spontant uttryckande av att ”detta är vad jag verkligen tycker”, är det sällan tal om. Oftast är det nog ändå vad som kan benämnas ”departementets syn” som fästs på papper. Kanske är det heller inte inofficiellt = privat eller inofficiellt = *off the record* som Ekengren avser att komma åt. Ofta är det dock oklart vad inofficiella resonemang är för henne och hur de är i relation till privata (s. 51, 56, 189, 195, 197). Viss vägledning ges emellertid, då hon skriver att det rör sig om ”icke öppet redovisade ställningstaganden, eller med andra ord interna ställningstaganden” (s. 18). Kanske är det alltså bara inofficiellt = icke offentligt som Ekengren menar.

Även detta är dock problematiskt. Det finns då en klar risk att Ekengren fastnar på utsagoplanen Ekengren verkar (fn. 82, s. 80, s. 72-73) också vara på det klara med att även beslutsfattarens agerande på den inofficiella nivån är av denna karaktär. Vari ligger då problemet med detta? Jo, då hon presenterar sin förklaringsmodell (fig. 2, s. 69) framgår det att det är beslutsfattarnas verklighetsbild hon vill åt, ty det är den som styr agerandet i erkännandefrågor. I en central mening skriver hon: ”Det är således hur de svenska beslutsfattarna *uppfattar* andra aktörers agerande som påverkar hänsynstagandena till folkrätten” (s. 69, min kurs.). Om hon inte kommer åt beslutsfattarnas informationsplan har hon därmed egentligen invaliderat hela sin forskningsdesign. Antingen har vi alltså fallet att Ekengren tror sig komma åt beslutsfattarnas verklighetsbilder genom sitt material och sina operationaliseringar, vilket jag alltså vill ifrågasätta om hon gör. Eller också är hon medveten om att hon inte kommer åt dessa verklighetsbilder, men genomför analysen i alla fall som om hon kom åt dem. Vilketdera fallet som än är sant finns här problem.

Jag vill inte helt släppa detta med officiellt och icke-officiellt. Nivåindelningen till trots förs ingen egentlig diskussion om vilken inverkan retoriska överväganden och andra instrumentella skäl kan ha på det uttalade. Men det är förstås en betydande komplikation vad avser den officiella nivån. Viss oklarhet råder vidare i fråga om

vad hon anser vara officiella resonemang. Vid ett tillfälle refererar hon till uttalanden av Utrikesutskottets dåvarande ordförande Stig Alemyr som officiella (s 268-269, 273). Men inte var han väl ändå att betrakta som officiell företrädare för Sverige? Vad beträffar valet av material till avhandlingen finns några synpunkter att framföra, vilket direkt relaterar till värderingen av Alemyrs uttalande som officiellt eller icke-officiellt. Avhandlingen igenom gör man reflektionen att Ekengren antar att tjänstemän + politiker = staten. Hur förklarar man annars att partimaterial medtagits i översikten över för avhandlingen använt material (fig. 3, s. 73)? Här finns en störande sammanblandning av stat och parti.

När Ekengren tar sig an aktörsfrågan uttrycker hon sig på följande vis: "De aktörer som studien avgränsas till är de tjänstemän och politiker som bereder, handlägger och implementerar ett erkännandeärende" (s. 72). Hon landar därvid på utrikesministern, kabinettsekreteraren, chefen för den politiska avdelningen samt den enskilde departementssekreteraren. Enda gången hon tar med någon regeringsaktör utom utrikesministern är i samband med icke-erkännandet av Nordvietnam, då dåvarande ecklesiastikministern Olof Palme behandlas i texten. Men hur hanteras statsministern Olof Palme i fråga om erkännandet av Nordvietnam? Han tas inte med alls. Med tanke på den höga profil som Olof Palme höll i Vietnamfrågan förefaller det oklokt att inte inkludera honom i detta fall. Notabelt är vidare att det sällan är utrikesministern, kabinettsekreteraren eller chefen för den politiska avdelningen som beaktas i analysen av den inofficiella nivån. Här handlar det ofta om den enskilde departementssekreteraren. Det finns alltså inte bara en nivåskillnad mellan officiellt och inofficiellt här, utan ofta också en ganska vådlig skillnad i nivå mellan befattningshavarna på de båda textnivåerna. Detta skulle mycket väl kunna tänkas förklara den diskrepans i argumentation som förekommer mellan de båda nivåerna. Men det finns även ett annat problem i fråga om vilka aktörer som studerats – och detta problem hänför sig direkt till forskningsdesignen som sådan.

5. Beslutsprocessen

Låt oss här återvända till avhandlingens grundfrågeställning, formulerad i följande syftesformulering (s. 29): "Avhandlingen syftar till att undersöka i vilken utsträckning svenska utrikespolitiska beslutsfattare visar folkrättsliga hänsyn, i officiella och inofficiella resonemang, i situationer då de uppfattar att Sveriges utrikespolitiska mål hotas. Syftet innefattar att empiriskt pröva hållbarheten i realismens och idealismens antaganden om i vilken utsträckning stater visar folkrätten hänsyn." Lusläser man detta och ställer det mot avgränsningen av de aktörer som studien behandlar, ser man dock att medan syftet hänför sig till själva beslutssituationen, är de aktörer som studeras således de som "bereder, handlägger och implementerar ett erkännandeärende." Aktörerna verkar alltså inte vara de som fattar själva beslutet. Detta fattas ju av regeringen, och den gjorda avgränsningen kan förklara varför inte statsministern tagits med i det ovan nämnda exemplet. Men i så fall finns det en diskrepans mellan syftesformuleringen och forskningsstrategin.

En annan fråga som här genast infinner sig är hur Ekengren vet i vilken utsträckning beslutsfattare tar hänsyn till det internationella normsystemet. Mätproblemet aktualiseras här. Ekengren förutskickar med sin formulering att hon ska studera viktning i beslutsprocessen. Att detta är problematiskt visar hon insikt om, och hon skriver själv att det inte finns några givna mått (s. 74). Kanske är inte heller detta med i vilken utsträckning hänsyn tas ändå det största problemet. Värre är det mera grundläggande, *hur man öht vet* att "beslutsfattare visar folkrättsliga hänsyn"? Ekengren konstaterar: "Folkrättsliga hänsyn avser alltså både i vilken utsträckning beslutsfattarna argumenterar med hjälp av folkrätten och i vilken utsträckning man säger att man lägger vikt vid dessa argument" (s. 70). Detta känns otillfredsställande. Är detta hur Ekengren får reda på beslutsalkylens beskaffenhet? Här går hon i så fall enbart på officiell nivå, på ett rent utsagoplan.

Det som man i ett sådant här fall måste göra är att komma beslutsprocessen nära för att se hur argumentationen verkligen går. Vi har ett be-

grepp för detta inom statsvetenskapen: *Process tracing*. Det innebär att man söker bevis för de förmodade kausalitetsförhållandena i en beslutsprocess genom att rikta fokus på mellanliggande steg i beslutsprocessen, eller med King, Keohane och Verbas ord (1994:226-227), konstruera nya beroende variabler. Istället för att koncentrera sig på det slutliga beslutet ser man på stadier som föregick det. Dessa mellanliggande steg kan vara av olika slag, som delbeslut eller aktörers uppfattningar av andra aktörers handlingar och intentioner. Enligt George och McKeown (1985:35), som är förgrundsgestalterna på detta område, försöker man därigenom avslöja a) vilka stimuli aktörerna har uppmärksammat, b) hur dessa stimuli beaktas i den beslutsprocess som leder fram till beslut, c) det beteende som därav blir följden, d) hur skilda institutionella arrangemang påverkar uppmärksamhet, beslutsprocess och beteende. Detta tror jag också att Ekengren har gjort, åtminstone beträffande de första tre punkterna, även om hon kanske inte varit medveten om det själv.

Ägnar man sig åt *process tracing*, måste man alltså komma *beslutsprocessen* så nära som möjligt. Idealet är förstås att själv vara med och observera (fast det för forskaren medför andra problem om han/hon är med som aktör). Kan man inte det, återstår att komma *aktörerna* så nära som möjligt. Och då frågar man sig, har Ekengren gjort det, har hon kommit dem så nära hon kan? Har hon kommit beslutsmekanismerna så nära hon kan? Här är frånvaron av intervjuer ett stort problem, även om intervjumaterial i sig inte erbjuder någon universallösning och förvisso inte är fritt från källvärderingsproblem. Hon ställer alltså frågan vid vilka överväganden aktörerna själva lägger vikt. Men hur gör hon det utan att komma aktörerna nära i form av intervjuer eller dagböcker? Hur rekonstrueras "de svenska beslutsfattarnas hotbild" (s. 181, 189)? Hur vet hon att "beslutsfattarna trodde sig kunna vinna framtida fördelar" genom folkrättslig argumentering (s. 277)? På ett ställe (s. 281) skriver hon att "kanske menade Leifland...". Hon hade kunnat fråga honom, det hade varit enkelt.

I samband med att Ekengren uppvisar probleminsikt i fråga om värderingen av olika övervägandens genomslag i beslutsprocessen skri-

ver hon att det går att föra "rimlighetsresonemang" beträffande vilka resonemang som tillmäts vikt (s. 74). Det låter sig sägas, ad hoc-hypoteser är dock ett annat ord med lite sämre klang. Jag vill hävda att det är osäkert om Ekengren kan göra så mycket annat än att ägna sig åt begåvade gissningar beträffande "beslutsfattarnas egentliga beslutsprocess" (s. 314). Ekengren skriver att centralitet och frekvens hos de framförda argumenten varit vägledande vid rimlighetsresonemangen. Vad beträffar centraliteten anger hon att denna "bestäms av vad beslutsfattarna väljer att själva lyfta fram i sin argumentation som det mest betydelsefulla." (s. 74) Även om vi därigenom definitivt är fast på utsagoplanen, och även om det alltså är sällan som det är *beslutsfattarna* som hon studerar, är detta väl ganska tydligt angivet. Men frekvensen då? I en avhandling framlagd vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg hade man kanske kunnat förvänta sig att se mätresultaten presenterade. Men så sker icke, trots att det antyds att någon form av frekvensmätningar har skett (s. 216, 273). I metodologiskt hänseende är Ekengren njuv mot läsaren.

Slutligen är det två andra aspekter som jag skulle vilja ta upp i anslutning till resonemang om beslutsprocessen. För det första finns med Ekengrens urvalsmetoder risken att *Groupthink*-artade fenomen (jfr Janis 1972) går obemärkta förbi. Det som anses självklart är nämligen kanske så underförstått att det aldrig ens läggs upp på bordet, och därför inte heller återspeglas i de texter som författaren studerat. Det som är tabu tas inte heller upp, eftersom man vill undvika att svära i kyrkan. Jag skulle också vilja ta upp frågan om tidsfaktorns betydelse. Ett erkännandeärendes varaktighet över tid har varit ett kriterium som Ekengren medvetet använt sig av för att tillgodose att resonemangen skulle vara genomtänkta och inte resultat av "stundens ingivelse". Men varför det egentligen? Givet det faktum att hotvariabeln är av central betydelse, skulle hotets genomslagseffekt bli ännu större i ett krisläge där tid brukar vara en bristvara. Frågeställningen skulle ställas på sin spets – spelar folkrätten någon roll i en sådan situation? Och en annan fördel: utsikterna skulle vara väsentligt

större att nå ned till författarnas informationsplan.

6. Målsättningar och hot

"I en situation när de folkrättsliga hänsynen ... utsätts för prövning, i detta fallet under en hotsituation, skiljer sig de två perspektivens förväntningar på utrikesledningens benägenhet att visa folkrättsliga hänsyn", skriver Ekengren (s. 101). Det blir här en nyckelfråga hur hoten definieras och urskiljs. Detta är ett centralt problem i avhandlingen.

Följande fyra typer av målsättningar är de som Ekengren beaktar i sin analys. Det är dessa målsättningar som utsätts för hot på olika sätt, och som därmed utgör grundvalen för den teoriprovning som hon företar sig (s. 65):

1. Säkerhetsmålet: att det svenska oberoendet och territoriet hotas.

2. Ekonomimålet: att den svenska handeln eller råvarutillgången hotas.

3. Opinionsmålet: att regeringens väljarstöd eller enigheten på elitnivå hotas.

4. Ideologimålet: att trovärdigheten i den svenska utrikespolitiska ideologin hotas.

Beträffande skillnaderna mellan de båda teoritraditionerna härvidlag anger Ekengren deras utgångspunkter till följande: "Enligt ett idealistiskt perspektiv utgör de enskilda beslutsfattarnas preferenser de utrikespolitiska målsättningarna, medan realismen menar att de utrikespolitiska målen kan avgöras objektivt" (s. 64). Men i detta fall har författaren redan tagit ställning. När hon skall avgöra vilka de aktuella målsättningarna är går hon inte in på individnivå, utan utgår, som hon själv uttrycker det från "objektiva kriterier" (s. 160, 166, 181, 265). Hon avstår från att resonera i termer av hothierarkier, detta för att inte den realistiska förklaringsansatsen a priori ska gagnas. Det senare är i sig lovvärt, men uppsåtet fullföljs alltså inte fullt ut, eftersom hon i förväg uppställer målen. Idealismens synsätt att målen är kontextspecifika beaktas således inte. Trots vad Ekengren för fram blir därför inte analysen förutsättningslös i detta avseende. Analysinstrumenten är delvis slipade av realismen, kanske inte så konstigt då att realismen tycks passa in bättre än idealismen.

Vidare kan man diskutera de sk objektiva kriterierna på att hot föreligger mot de fyra typerna av målsättningar. Är de objektiva? Skulle någon annan än Ekengren urskilja ett hot just där? Hur vet vi det? Tänkte verkligen beslutsfattarna i de termerna? Ekengren visar insikt om risken att "en aktör orättvist tillskrivs medvetenhet om ett visst fenomen. Ett antagande görs vid kartläggningen om att beslutsfattaren uppfattar och är medveten om ett hot givet att vissa förutsättningar är uppfyllda" (s. 103). Men vilka förutsättningar? Det är en knäckfråga som läsaren aldrig ges svar på i texten. Dessutom är det tydligt att Ekengren betraktar de utrikespolitiska målsättningarna som konstanta. Det tycks mig här som om indelningen är för stel och inflexibel. När Ekengren talar om "frånvaro av hot mot de utrikespolitiska målsättningarna" (s. 306), är det ett uttalande som är ganska löst i köttet. Beslutsfattarna kan mycket väl ha urskilt hot mot utrikespolitiska målsättningar, men de behöver alltså inte vara dem som författaren "objektivt" urskiljer.

Vidare behandlas de fyra målsättningarna som jämförbara i analysen. Nog får man väl ändå utgå ifrån att det finns hothierarkier här, att hot av första och andra slaget är bra mycket allvarligare än hot av det tredje eller fjärde. Alla mål är inte lika viktiga. En utgångspunkt härvidlag skulle exempelvis Kalevi Holstis (1977:145-159) bekanta kategorisering av utrikespolitiska mål (*core values and interests, middle range objectives, long range goals*) kunna vara. Nog är t ex en förestående invasion av svenskt territorium ett större hot än partipolitiskt käbbel om utrikespolitiken i Sveriges riksdag? Här framkommer det dessutom åter att det i Ekengrens analys sätts likhetstecken mellan stat och parti, eller åtminstone mellan stat och regering.

Påpekas bör även att hotet mot den första målsättningen, säkerhetsmålet, i analysen får ett väsentligt mycket mera vidgat tillämpningsområde än i formuleringen ovan. Här ryms även tämligen indirekta återverkningar på världsfreden, vilket torde avse allt som kan ge storpolitiska komplikationer. På ett ställe i avhandlingen (s. 104) står det att hot mot det svenska oberoendet finns när "frågan utgör ett inslag i en konflikt mellan stormakterna eller mellan länder i Sveri-

ges närområde". Det är i jämförelse med den kärnfulla formuleringen ovan en betydligt mycket vidare tolkning och en förläckning som nästan förtar värdet av avgränsningen. "Stor-maktens missnöje" blir exempelvis till indikatorer på säkerhetshot (s. 126). Likaså blir "anklagelser om bristande neutralitet" till sådana indikatorer (s. 215, 258).

Ekengren har som nämnts ambitionen att avhandlingen skall kunna betraktas som en fallstudie av en stats hänsynstaganden till folkrätten. Det skall alltså kunna gå att dra generella slutsatser av det svenska fallet. Det är lovvärt, men det diskvalificerar i stor utsträckning bruket av opinionshotet. Detta torde vara ett kriterium med i hög grad specifika svenska förtecken, åtminstone gällde detta under det kalla krigets tid. Sedan kan man förstås fråga sig, givet det inrikespolitiska klimat som då rådde, om inte neutralitetspolitiken med fördel kunde ha plockats med som ett mål i sig. Då hade dock den generaliserande ambitionen måst släppas.

Ekengren ställer sig naturligt nog också frågan "Vem hotar?". Till en del sägs då de egna medborgarna kunna hota de utrikespolitiska målen, både som väljare och som organiserade i partier. Detta är återigen tecken på en sammanblandning av stat och parti, vilket är betänkligt eftersom huvudfrågeställningen efterlyser i vilken utsträckning *stater* tar hänsyn till folkrätten i erkännandefrågor. Erkännandeobjektet kan hota enligt Ekengren. Det ter sig alldeles rimligt, likaså att andra enskilda stater eller grupper av stater kan hota. Men hot från väljare och konkurrerande partier borde falla utanför undersökningens ramar, så som dessa har definierats. Den centrala frågan vem hoten riktas mot besvaras tyvärr inte explicit av Ekengren. Hon verkar dock förutsätta att det är staten som utsätts för dem, men hon gör alltså här ofta sammanblandningen med det styrande partiet. Här finns i alla händelser ett annat nivåproblem: är det staten eller de enskilda beslutsfattarna/byråkraterna som hotas? Ekengren sätter som sagt likhetstecken däremellan (s. 69). Det hjälper inte att hon visar probleminsikt, det är bekymmersamt i alla fall (s. 71, 231).

7. Icke-erkännande

I fråga om ett erkännande har vi en renodlad beslutssituation. Men ett icke-erkännande kan också bestå i att ett erkännande aldrig kommer upp på agendan, t ex Tjetjenien eller Quebec. Vet vi att vi utan vidare kan jämföra dessa beslutssituationer? Det finns en teoritradition kring icke-beslutsfattande som gärna hade kunnat konsulteras i detta fall (Bachrach – Baratz 1962, Lukes 1974). Den har sina fel och brister och frågan kan det ha sina sidor att operationalisera vad som är ett icke-beslut, (Svärd 1982), men den fäster i alla händelser uppmärksamheten på att det finns mera till ett icke-beslut än vad det i förstone kan tyckas. Vävs maktaspekter in, vilket vanligen görs i samband med teoribildningen kring icke-beslut, blir definitionen av vad ett icke-beslut är tämligen vid. Häri ingår åtgärder och strukturella karakteristika vilka gör att krav och önskemål ö h t aldrig formuleras. Vidare inefattas åtgärder och strukturella drag som förhindrar att krav och önskemål förs fram på ett organiserat sätt, liksom åtgärder ägnade att döda förslag som redan kommit in i beslutsprocessen. Det senare kan innefatta såväl avslag som hänskjutningar till avogt inställda kommittéer o d (Ramstedt-Sillén).

Det är alltså inte alldeles givet att man kan definiera och urskilja "ett ställningstagande om icke-erkännande" (s. 198). En härmed sammanhängande fråga är att det finns ett empiriskt gränsdragningsproblem i avhandlingen: När förvandlas egentligen ett icke-erkännande till ett erkännande? Var går gränsen för vad som är vad? Ekengrens kapitel 5 bär titeln "Nordvietnam: icke-erkännandet 1954-1969" och hennes kapitel 6 heter "Nordvietnam: erkännandet 1969", så denna lilla fråga hade kanske bort redas ut.

8. Erkännandet av Nordvietnam

Översikten av de svenska erkännandena under efterkrigstiden samt analysen av de enskilda fallstudierna är tvivelsutan avhandlingens starkaste avsnitt. Dock finns det en fallstudie som vittnar om analysramens brister, nämligen den kortare text som rör erkännandet av Nordviet-

nam. För det första löses inte den ovan nämnda frågan om hur långt i förväg ett fall av icke-erkännande rätteligen bör övergå till att bli betraktat som ett fall av erkännande, men det är en mindre komplikation i sammanhanget. Mera problematiskt är då att Ekengren i kapitlet dessförinnan på ett övertygande vis argumenterat för att realismen har störst förklaringskraft för att förklara det svenska icke-erkännandet av Nordvietnam 1954-1969. Främsta anledningen var hänsynen till USA och önskan att undvika för Sverige kännbara ekonomiska och politiska följdverkningar till följd av en negativ amerikansk reaktion. Argumentationen för varför detta plötsligt skulle vara en mindre restriktion är emellertid inte tillnärmelsevis lika övertygande i erkännandefallet. Visserligen sker hänvisningar till att USA och Nordvietnam nu satt vid samma förhandlingsbord och att de amerikanska bombningarna inställts, men ändå framgår det att amerikanska kommentarer förutskickat en negativ amerikansk reaktion i händelse av ett erkännande. Hänvisningar görs till de svenska taktiska övertagandena att skiftet från Johnson- till Nixonadministrationen skulle kunna medföra att den svenska markeringen så att säga kom bort och gavs mindre uppmärksamhet. Vidare framhåller Ekengren att den svenska strävan efter ett ökat anseende bland de progressiva staterna i Tredje världen skulle ha blivit en drivkraft för det svenska agerandet, och att detta till stor del skulle tala för realismen.

Här är bevisföringen svag. Som jag framhållit ovan är det inte invändningsfritt att hävda att strävan efter anseende, status och prestige enbart skulle vara utmärkande för realismen. Att Ekengren når fram till den slutsats som hon gör är bortsett från detta ganska märkligt, med tanke på den alldeles utslagsgivande vikt som den förväntade amerikanska reaktionen tillmättes bara några månader dessförinnan. Här visar Ekengrens tendenser till ad hoc-resonemang på sina begränsningar. Mot bakgrund av hennes effektiva argumentation i det föregående kapitlet måste man konstatera att den svenska politikomläggningen skedde *trots* realismens förutsägelser, och det är anmärkningsvärt att Ekengren inte drar den slutsatsen. Därmed inte sagt att idealismens postulat såsom de destillerats fram av

Ekengren fungerar bättre. Den rimliga slutsatsen här är nog att ingendera av de teoristommar som Ekengren använder sig av fungerar något vidare i sammanhanget. Här skulle det nog till någon annan typ av förklaring för att kasta ljus över varför Sverige, tunga realpolitiska övertaganden till trots, valde att ändra sin linje i erkännande frågan. Här hade man kunnat tänka sig att använda en teoritradition som Ekengren inledningsvis avfärdar, nämligen konstruktivistiskt inspirerad teoribildning om stater strävan att få en önskad identitet bekräftad av viktiga internationella aktörer (t ex Ringmar 1996, Bukovansky 1997). Här handlar det också om erkännande, men i en annan bemärkelse än den som avhandlingen berör. Det viktigaste för statens företrädare är att staten blir erkänd och accepterad på det sätt som de vill att den skall bli. I detta fall skulle man kunna tänka sig att det för ledande svenska regeringsföreträdare var viktigt att Sverige blev erkänt som en viktig aktör med särskild profil på världsarenan. Det handlar mycket om symbolik här, det handlar också om prestige och status, men inte enligt den realistiska tolkningsram som Ekengren försöker skissera.

9. Slutord

Ekengren riktar i sin avhandling uppmärksamheten på spörsmål som är centrala och relevanta för bedömningen av svensk utrikespolitik under det kalla kriget. De är frågor av största intresse även idag. Författaren behandlar ett område i skärningspunkten mellan juridik och politik, och det problem hon undersöker har inte tidigare analyserats av svenska statsvetare. I det avseendet fyller hennes avhandling en kunskapsmässig lucka. Det teoretiska anslaget är emellertid föga djärvt. De reservationer jag har anfört gäller också framför allt den teoretiska ramen för analysen. Jag menar alltså att teoriprövningen i princip landar i intet, eftersom realismen och idealismen är så hårt karikerade att de närmast framstår som icke testbara idealtyper. Jag har också anfört kritik i fråga om materialval och analysnivå samt beträffande operationaliseringar av centrala begrepp som folkrättsliga hänsyn, målsättningar och hot. Allt detta rör avhandling-

ens validitet, och här finns enligt mitt förmenande vissa brister.

Avhandlingens förtjänster ligger som jag tidigare nämnt på ett annat plan. Författaren har till att börja med gjort en viktig insats genom att bearbeta för forskare tidigare icke tillgängligt material. Bakom avhandlingen ligger förvisso en imponerande arbetsinsats. Detta gäller även delar som inte blivit så framträdande i avhandlingen. Text har ledare och debattartiklar i tre svenska dagstidningar under åren 1960-1995 systematiskt gått igenom och kodats med avseende på erkännandefrågorna kring Nordvietnam, Sydvietnams provisoriska revolutionära regering (PRR), Östtyskland, Baltikum och de postjugoslaviska staterna. Om jag har räknat rätt rör det sig om sammanlagt 271 artiklar, och totalt har detta givit utslag i kanske 3 sidor text i avhandlingen. Forskarens lott är inte alltid tacksam.

I särklass viktigast med avhandlingen är dock det kunskapstillskott det ger. Den omsorgsfulla inventeringen av svenska erkännandefrågor under efterkrigstiden är kompetent gjord, och ger en god grund för den fortsatta fallanalysen. Den därpå följande grundliga empiriska genomgången och analysen av de tre fallen utgör det starkaste momentet i avhandlingen. Den ger insikt i en viktig aspekt av svensk utrikespolitik under efterkrigstiden och ökar förståelsen för de svåra överväganden som kontroversiella erkännandefrågor innebär. Den belyser på ett välkommet vis viktiga betingelser och restriktioner som den svenska utrikespolitiken bedrivits under. Framställningen är pedagogisk och lätt att följa. De empiriska resultaten och påvisandet av diskrepansen mellan det som offentligen sagts och de överväganden som mera internt synes ha gjorts inom utrikesförvaltningen är beaktansvärda och intressanta. Avhandlingen kommer säkert att uppmärksammas i debatten och det med all rätt.

Bo Petersson

Anmälan är baserad på författarens inlägg som fakultetsopponent vid disputationen i Göteborg den 11 juni 1999.

Referenser

- Axelrod, R—Keohane, R O, 1993. Achieving Cooperation Under Anarchy: Strategies and Institutions, s. 85-115 i Baldwin, D A (red) 1993, *Neorealism and Neoliberalism. The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- Bachrach, P—Baratz, M S, 1962. Two Faces of Power, *American Political Science Review*, 56, 947-952.
- Baldwin, D A, 1993. Neoliberalism, Neorealism, and World Politics, s. 3-25 i Baldwin, D A (red) 1993, *Neorealism and Neoliberalism. The Contemporary Debate*. New York: Columbia University Press.
- Bukovansky, M, 1997. American Identity and Neutral Rights from Independence to the War of 1812, *International Organization*, 51, 209-243.
- George, A L—McKeown, T J, 1985. Case Studies and Theories of Organizational Decision Making, *Advances in Information Processing in Organizations* 2, 21-58.
- Holsti, K J, 1977. *International Politics. A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice/Hall International, (3rd edition).
- Janis, I L, 1972. *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*. Boston: Houghton Mifflin.
- King, G, Keohane, R O, Verba, S, 1994. *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press.
- Lukes, S, 1974. *Power: A Radical View*. London: Macmillan.
- Lundquist, L, 1993. *Det vetenskapliga studiet av politik*. Lund: Studentlitteratur.
- Morgenthau, H J, 1948. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Ramstedt-Sillén, V, 1982. Bortbeslut och partistrategi. En fallstudie, s. 79-102 i Anckar, D, Damgaard E, Valen H (red): 1982, *Partier, ideologier, väljare. En antologi*. Åbo: Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut nr 77.
- Ringmar, E, 1996. *Identity, Interest and Action. A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svärd, S-E, 1982. *Icke-beslut — maktens andra ansikte. En analys av begrepp, metod och empiriska tillämpningar*. Stockholm: P A Norstedt & Söners förlag.
- Waltz, K N, 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Yin, R K, 1984. *Case Study Research. Design and Methods*. Beverly Hills: Sage.

Replik

Inledning

Att svara på en fakultetsopponents anmälan av avhandlingen är alltid ett risktagande. Eftersom opponenter får sista ordet riskerar respondenten att trots ett genmäle dra det kortaste strået. Trots den risken vill jag inte, av skäl som kommer att framgå, låta Bo Peterssons anmälan av min avhandling *Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995* stå oemotsagd.

Låt mig börja med en allmän reflektion kring Peterssons anmälan. Jag menar att Petersson kritik influeras för mycket av hur den perfekta, eller *bästa men omöjliga*, avhandlingen borde se ut och för lite av hur den *bästa möjliga* avhandlingen borde se ut. Ett exempel på det är att Petersson kritiserar titeln på avhandlingen som han menar är missvisande. "Detta gör också att avhandlingens titel blir en smula missvisande och att den tyvärr lovar betydligt mer än den håller. *Istället för en studie som på djupet analyserar perioden 1945-1995*, får man en avhandling med djupanalys av tre fall som alla tilldrog sig under det kalla krigets tid" (Petersson 1999:79f, min kursivering). Den kartläggning som jag gör i kapitel 4 behandlar alla fall av svenska erkännanden under efterkrigstiden, även om det inte är någon "djupanalys". Men är det möjligt om man har över 150 fall?

Det räcker inte heller, enligt Petersson, att visa klädsam medvetenhet om olika problem för att undgå kritik. Så kanske det är, men om opponenter formulerar kritik mot avhandlingen så måste han också visa att respondentens val får negativa konsekvenser för avhandlingen eller peka på alternativa tillvägagångssätt som skulle ha varit mer lämpliga. I mitt genmäle avser jag att kommentera hur väl Petersson lyckas med det. Jag har valt att dela in Peterssons kritik i tre kategorier: 1. Kritik utan poänger, 2. Kritik på felaktiga grunder och 3. Kritik med viss substans.

Kritik utan poänger

Till den första kategorin kritik hör kritiska påståenden som Petersson, efter att ha presenterat

Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr1

dem, väljer att själv avfärda. Ett tydligt exempel på sådan kritik är att Petersson menar att jag inte beaktat regimlitteraturen i tillräckligt stor utsträckning. Peterssons slutsats av detta är dock att även om den teoretiska grunden blivit mer solid, så hade avhandlingens analys eller resultat inte ändrats (Petersson 1999:77).

En annan kritik som faller in inom samma kategori är Peterssons påstående att det är oklart vilket som är avhandlingens fall. Senare i anmälan skriver Petersson att "Småningom får man dock klart för sig att det är det senare som gäller, d v s fallet som valts är Sverige, och inom fallet görs tre observationer" (Petersson 1999:79). Det förefaller som att "småningom" syftar på att presentationen av fallet och tänkandet bakom Sverige som ett kritiskt fall borde ha kommit tidigare i avhandlingen än vad som nu är fallet (s 28). Men om Petersson faktiskt tycker att man får helt klart för sig vilket som är fallet redan i kapitel 1 förstår jag inte att det är värt att ifrågasätta tydligheten i vad som är 'fallet'. Inte heller vid disputationstillfället förmådde Petersson övertyga om att det fanns några oklarheter i diskussionen kring valet av fall.

En tredje kritik utan poäng är Peterssons ifrågasättande av varför jag inte redovisar statsminister Olof Palmes resonemang i samband med erkännandet av Nordvietnam. "Enda gången hon tar med någon regeringsaktör utom utrikesministern är i samband med icke-erkännandet av Nordvietnam, då dåvarande ecklesiastikminister Olof Palme behandlas i texten. Men hur hanteras statsministern Olof Palme i fråga om erkännandet av Nordvietnam? Han tas inte med alls" (Petersson 1999:81). Svaret på frågan varför statsminister Olof Palme inte finns med i texten är mycket enkelt. Olof Palme var inte statsminister när Sverige erkände Nordvietnam i januari 1969. Palme blev statsminister i oktober senare samma år. Därför är han bara med i egenkap av ecklesiastikminister.

Kritik på felaktig grund

Låt mig så övergå till att kommentera de delar av Peterssons kritik där han har missuppfattat eller blandat ihop olika begrepp och syften. Peterssons kritik av min beskrivning av idealismen

bygger i stora delar på en felaktig bild av teori-genomgången. Till exempel vill Petersson få det att framstå som att jag menar att det enda som definierar idealismen är den ljusa människosynen: "Man är fjärran från den omedelbara efterkrigstidens altruism. 'Idealismen har en ljus människosyn' skriver Ekengren (s. 47). Jag är inte så säker på att det nödvändigtvis är så" (Petersson 1999:78).

Peterssons beskrivning av hur jag förhåller mig till idealismen är orättvis i så måtto att den inte tar hänsyn till mer än den första raden i teori-genomgången (Ekengren 1999:47). Om man fortsätter att läsa i teori-genomgången så ser man att läroprocesser, skapandet av institutioner, interdependens och folkrätt är andra centrala begrepp inom idealismen (Ekengren 1999:47-51). Eftersom jag har valt att pröva hur väl idealismen respektive realismen förmår beskriva graden av folkrättsliga hänsyn under olika svenska erkännandebeslutsprocesser är det ganska naturligt att teori-genomgången därefter koncentreras kring folkrätten (Ekengren 1999:51-63, 83-97).

Ett annat exempel på kritik på felaktig grund hittar vi under rubriken *Målsättningar och hot*. Där diskuterar Petersson hur man skall avgränsa och operationalisera utrikespolitiska målsättningar. Även här anser jag att Petersson har missuppfattat centrala delar av mina resonemang. Petersson har dock rätt i att det är en viktig fråga för det fortsatta analysarbetet hur jag hanterar dessa frågor. Skälet till det är att förekomsten av hot är en förutsättning för att teorierna skall kunna ställas mot empirin i ett rimligt test. Förekomsten av hot är också den viktigaste faktorn när det gäller val av fall (och inte som Petersson skriver materialtillgång) (Ekengren 1999:166).

Petersson har rätt i att jag urskiljer fyra typer av målsättningar som kan hotas. I kapitel 4, där kartläggningen av alla svenska erkännandefall 1945-1995 genomförs, menar jag att om vissa förutsättningar är uppfyllda så borde beslutsfattarna vara medvetna om ett hot. Vilka indikatorer jag har använt för att konstatera att förutsättningarna för ett upplevt hot är uppfyllda diskuteras på sidorna 104-110. Genom att välja ut de fyra generella utrikespolitiska målsättningar

som vanligtvis brukar diskuteras inom utrikespolitiskt beslutsfattande och inte resonera i termer av hothierarkier menar jag att jag kan undvika att på förhand ge någon av teorierna mer stöd. Petersson menar att man nog får utgå från att det finns hothierarkier. (Petersson 1999:83). Men en sådan utgångspunkt hade definitivt inneburit att man riggade analysen på realismens villkor.

"När Ekengren talar om 'frånvaro av hot mot de utrikespolitiska målsättningarna' (s. 306) är det ett uttalande som är ganska löst i köttet. Beslutsfattarna kan mycket väl ha urskilt hot mot utrikespolitiska målsättningar, men de behöver alltså inte vara dem som författaren 'objektivt' urskiljer" (Petersson 1999:83). Petersson har både rätt och fel. Han har rätt i så måtto att jag i kartläggningen i kapitel 4 använder mig av "objektiva" indikatorer på om beslutsfattarna uppfattar ett hot mot en särskild målsättning. Petersson har fel i ett annat avseende, eftersom jag i fallstudierna har ett aktörsperspektiv. Där studerar jag beslutsfattarnas resonemang inför de olika erkännandefrågorna för att på så sätt klargöra deras hotuppfattningar (Ekengren 1999:190-199, 253-268). Beslutsfattarnas resonemang avgör således om och i så fall vilka säkerhetspolitiska, ekonomiska, ideologiska eller opinionsmässiga mål som hotas. De delar av Peterssons kritik som kvarstår i så fall är att: "Ekengren betraktar de utrikespolitiska målsättningarna som konstanta. Det tycks mig här som att indelningen är för stel och inflexibel" (Petersson 1999:83). Det är måhända sant, men jag ställer mig undrande inför hur en helt förutsättningslös analys skulle se ut.

Ytterligare en kritikpunkt som vilar på felaktig grund gäller vem jag studerar på inofficiell nivå, det vill säga vilka interna uttalanden eller icke öppet redovisade ställningstaganden som beaktas. Petersson skriver: "Notabelt är vidare att det sällan är utrikesministern, kabinettssekreteraren [sic] eller chefen för den politiska avdelningen som beaktas i analysen av den inofficiella nivån. Här handlar det ofta om den enskilda departementssekreteraren. Det finns alltså inte bara en nivåskillnad mellan officiellt och inofficiellt här, utan ofta också en ganska vådlig skillnad i

nivå mellan befattningshavarna på de båda textnivåerna” (Petersson 1999:81).

Om man studerar redogörelsen av inofficiella resonemang i kapitel 5 (s. 206-214) finner man att i fallet icke-erkännandet av Nordvietnam förs den mest omfattande diskussionen mellan dåvarande ambassadören i Kina, Lennart Petri, och chefen för den politiska avdelningen, Sverker Åström. Utrikesministerns sekreterare Jean-Christophe Öberg, departementssekreterare Leif Leifland, utrikesminister Torsten Nilsson, kabinettsekreterare Leif Belfrage, chefen för den politiska avdelningen Richard Hichens-Bergström samt den svenske representanten i Saigon och Bangkok, Åke Sjölin, är övriga deltagare i diskussionen. Alltså inte någon övervikt för departementssekreteraren.

I kapitel 6 (s 231-239) visar en motsvarande kontroll att dåvarande ambassadören i Kina, Lennart Petri, utrikesminister Torsten Nilsson, samt utrikesministerns sekreterare Jean-Christophe Öberg är de tre personer som oftast uttalar sig i den nordvietnamesiska erkännandefrågan. Övriga deltagare i debatten är departementssekreterare Leif Leifland, chefen för den politiska avdelningen Richard Hichens-Bergström, samt ambassadör Hubert de Besches. Jag kan inte heller i det andra fallet finna någon övervikt för departementssekreteraren.

Till sist har vi det östtyska icke-erkännandet (s 273-289). I det fallet deltar generalkonsuln i Östberlin Åke Sjölin, departementssekreteraren Leif Leifland, utrikesminister Östen Undén, UD:s folkrättsjurist Hans Blix, och kanslirådet Rune Nyström i diskussionen. Peterssons påstående att utrikesministern har en tillbakadragen roll stämmer bättre in på den östtyska frågan än de övriga. Men att därav dra slutsatsen att det ”ofta” är den enskilde departementssekreteraren som förekommer i de inofficiella diskussionerna och att skillnaden mellan de olika nivåerna är ”vådlig” är väl långtgående.

Jag vill avsluta diskussionen om Peterssons mindre välgrundade kritik med ett exempel från kritiken mot bevisföringen i fallet erkännandet av Nordvietnam 1969. Petersson menar att: ”Den rimliga slutsatsen här är nog att ingendera av de teoristommar som Ekengren använder sig av fungerar något vidare i sammanhanget. Här

skulle det nog till någon annan typ av förklaring för att kasta ljus över varför Sverige, tunga realpolitiska överväganden till trots, valde att ändra sin linje i erkännandefrågan. Här hade man kunnat tänka sig att använda en teoritradition som Ekengren inledningsvis avfärdar, nämligen konstruktivistiskt inspirerad teoribildning om staters strävan att få en önskad identitet bekräftad av viktiga internationella aktörer” (Petersson 1999:85).

Men vad är skälet till att jag avfärdar den konstruktivistiska teoribildningen? Anledningen är att den inte har särskilt mycket att bidra med när det gäller förväntat utfall i avhandlingens beroende variabel: ”graden av folkrättsliga hänsynstaganden”. Det är klart att om man som Petersson börjar prata om en helt annan forskningsfråga – att förklara varför stater erkänner vissa stater, men inte andra – har den konstruktivistiska teoribildningen något att tillföra, vilket jag också konstaterar i kapitel 1 (Ekengren 1999:30). Jag har dock valt en annan forskningsfråga: att pröva i vilken utsträckning realismens och idealismens utsagor om graden av folkrättsliga hänsyn får empiriskt stöd.

Kritik med viss substans

Till sist vill jag övergå till den kritik som jag finner mest värd att diskutera och där jag tycker att Petersson har vissa poänger. Det gäller bland annat kritiken mot avhandlingens teoriprovande ambitioner. Jag skulle dock vilja bemöta den kritiken, eftersom Peterssons anmälan i allt för liten utsträckning tar hänsyn till de operationaliseringar av teorierna som presenteras. Petersson slutsats av min teorigenomgång är att jag ger ”streckgubbesbeskrivningar” av de båda teorierna idealism och realism. På motsvarande sätt menar jag att Peterssons kritik innebär en streckgubbesbeskrivning av den teoriprovning som jag genomför.

För det första är jag oenig med Petersson om huruvida förenkling (snarare än streckgubbesbeskrivning) med nödvändighet är något negativt. Teorier i sig är ju förenklingar av verkligheten och måste också vara det om de skall kunna fylla någon analytisk funktion. Om teorier inte

formuleras med klarhet och tillräcklig detaljeringsgrad så finns inga möjligheter att testa dem. Jag menar att jag ägnar stora delar av kapitel 2 och 3 åt att just skapa den klarhet och detaljeringsgrad som är nödvändig för att pröva teorierna. Visst skalas mycket av på vägen, men en prövbar kärna återstår.

För det andra är jag osäker på om Peterssons kommentarer innebär att han tror att det inte är möjligt att pröva teorier överhuvudtaget eller om han menar att det inte är nödvändigt att genomföra en ibland hårdhänt renodling. Teorier måste ju operationaliseras för att kunna prövas.

För det tredje menar jag att frågan om huruvida folkrätten har någon betydelse för staters agerande visst är central i dagens diskussion mellan det realistiska respektive det idealistiska perspektivet. Även om Morgenthau skrev sin klassiker för över 50 år sedan skall man inte underskatta den genomslagskraft den har haft, och ännu har, för tänkandet inom ämnet. Inte oväntat har kritiken mot neorealismen utmynnat i ståndpunkten att det är dags att föra tillbaka realismen till en mer ursprunglig realism. När det gäller idealismen har motsvarande utveckling tillbaka till en mer ursprunglig idealism skett. Charles W. Kegley skriver i sin översiktliga antologi *Controversies in International Relations Theory* att: "Many scholars are already actively engaged in research that tests propositions derived from the Wilsonian liberal vision. Indeed, as the essays in this book reflect, the questions and puzzles that now dominate the research and theorizing read like they were lifted from the Wilson's Fourteen Points speech to the U.S. Senate on January 22, 1917" (Kegley 1995:10). En av de forskningsområden som fått mer uppmärksamhet som ett resultat av detta är just folkrätten (Kegley 1995:13).

En fjärde kritik som är värd att diskutera gäller frånvaron av intervjuer i avhandlingen. Petersson skriver: "Här är frånvaron av intervjuer ett stort problem, även om intervjumaterial i sig inte erbjuder någon universallösning och förvisso inte är fritt från källvärderingsproblem". Senare återger Petersson en diskussion i avhandlingen som handlar om hur man skall tolka ett uttalande av Leif Leifland under icke-erkännandet av Östtyskland. Petersson avslutar diskussionen ge-

nom att konstatera "Hon hade kunna fråga honom [Leifland], det hade varit enkelt" (Petersson 1999:82). Men hade det varit så enkelt som Petersson skriver? Hur skulle jag förhålla det Leifland har att säga idag om det han sade för 31 år sedan? Och vad hände med de källvärderingsproblem Petersson själv skriver om? Ett ytterligare problem är att flera personer som figurerar i mina fall inte längre är i livet. Hur skall man väga det nu levande personer säger vid en intervju (upp till 45 år efter det hände) mot det nu döda personer har sagt i till exempel olika dokument? Svaren är inte lika enkla som Petersson tycks tro.

Slutord

Låt mig så avge ett slutomdöme om Bo Peterssons insats som opponent och anmälare av min avhandling. Som jag inledningsvis nämnde menar jag att Petersson i sin kritik i alltför hög utsträckning har utgått från en jämförelse med den bästa men omöjliga avhandlingen. Han har i alltför liten utsträckning uppskattat försöken att fatta de bästa möjliga valen vid varje vägskäl under forskningsprocessen.

Jag har i genmålet gett exempel på begränsningar jag funnit i Peterssons argumentation vad avser konsekvensbeskrivningar och utgångspunkter som vilat på felaktig grund. Eftersom disputationen inte bara är slutpunkten på ett mångårigt forskningsarbete, utan också inledningen på nya arbeten hade jag önskat att Peterssons kritik förmått vara än mer konstruktiv och framåtpekande.

Bristerna skall dock inte skymma det faktum att Bo Petersson har tagit sin opponentroll på fullaste allvar och lagt ner en god arbetsinsats. Jag är övertygad om att jag kommer ha stor nytta av flera av Peterssons kommentarer i kommande arbeten. Kanske mest som en påminnelse om att allt alltid kan bli bättre, men aldrig perfekt.

Ann-Marie Ekengren

Slutreplik

Det vetenskapliga samtalet bygger i mångt och mycket på att dess deltagare i olika frågor är oense och inte tycker samma sak. Det är bra, så skall det vara. Egentligen är det den allra viktigaste förutsättningen för att vi skall kunna nå fram till nya rön och insikter. Det innebär dock inte att jag tycker det är särskilt roligt att författa en slutreplik som svar på Ann-Marie Ekengrens genmäle. Det ligger i opponentens roll att vara kritisk vid disputationsakten och att bland annat peka på brister i analysramen och logiska tillkortakommanden i avhandlingen. Jag hade gärna låtit min insats stanna vid det, då det ju som sagt är en ofrånkomlig del av jobbet. För att tala med gamle Brasken är jag nu emellertid nödd och tvungen att åter uppehålla mig vid några punkter som Ekengren tar upp i sin text.

Ekengren har valt att dela in vissa av de moment jag tagit upp i min anmälan under rubrikerna ”kritik utan poänger”, ”kritik på felaktig grund” och ”kritik med viss substans”. Det låter ju anslående, men jag noterar med intresse att hon – möjligen förståndigt nog – väljer att inte bemöta min kritik rörande flera centrala moment i avhandlingen. Det gäller bl a den torftiga redogörelsen för metodologin; hennes benägenhet att via vad hon kallar ”rimlighetsresonemang” hemfalla åt mer eller mindre lösliga ad hoc-hypoteser; det grundläggande problemet hur hon ö h t kan göra anspråk på att nå fram till ”beslutsfattarens verklighetsbild” med hjälp av det material hon använder; det lika grundläggande problem som är förknippat med hur hon skall värdera de folkrättsliga övervägandenas faktiska genomslag i beslutsprocessen; bedömningen av vad som är officiell respektive icke-officiell nivå och vad dessa nivåer egentligen innebär; diskrepansen mellan syftet som talar om beslutsfattare och forskningsstrategin som endast i ett fåtal fall beaktar beslutsfattare; samt den olyckliga sammanblandningen av stat och parti. På dessa punkter väljer hon alltså att tåga, och egentligen hade min slutreplik kunnat stanna där, eftersom redan denna katalog tydligt vittnar om att avhandlingen på en hel rad punkter hade kunnat förbättras ytterligare.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr1

En slutreplik skall inte vara alltför lång. Jag skall därför begränsa mig till att ta upp de mest centrala punkterna, oberoende av om Ekengren finner dem ”värd[a] att diskutera” eller ej. Av utrymmesskal kommer jag inte heller annat än i undantagsfall ta upp exempel på att Ekengren slarvigt eller väl selektivt tagit del av min anmälan. En observation måste jag dock göra: När Ekengren grupperar mina kritikpunkter i de tre ovan nämnda kategorierna med ”kritik med viss substans” som den mest erkännssamma, är det ju givetvis på sitt sätt ganska kul. Greppet leder tankarna till styrmannen som för att hämnas på sin överordnade, för att denne dagen innan gjort en loggnotering om att han varit berusad ombord, för sin del skrev in i loggen att ”Kapten var nykter idag”. I samma anda vill jag gärna framföra att jag på *en* punkt ger Ekengren rätt: Olof Palme var naturligtvis inte statsminister i januari 1969, då erkännandebeslutet beträffande Nordvietnam togs. Det var förstås slarvigt av mig att inte uppmärksamma detta. Men låt oss nu gå vidare.

De teoretiska utgångspunkterna

Som jag påpekade i min anmälan är avhandlingen i teoretiskt hänseende föga djärv, och sanningen att säga utgår den ifrån en idé som kanske skulle varit betydligt lämpligare för en uppsats på kandidat- eller magisternivån. Därtill vill jag mena att de teoretiska utgångspunkterna i hög grad är ofruktbara i den utformning de har fått. När Ekengren försöker påvisa att min karakteristik av hennes teoribeskrivning är ”orättvis” övertygar hon föga. Den feltolkning som hon försöker beslå mig med i fråga om hennes teoripresentation bygger nog i sin tur på en feltolkning. Jag har givetvis aldrig påstått att den ljusa människosynen enligt Ekengren skulle vara ”det enda som definierar idealismen”. Istället torde det vid varje läsning av min anmälan framgå att jag angivit detta som ett i en lång rad exempel på att hon bygger sin teoripresentation på alltför långtgående förenklingar. Anledningen till att jag vid disputationsakten och i min anmälan dröjt så länge vid detta, och så noggrant exemplifierat denna kritik, är att förenklingarna

och stiliseringarna blir så omfattande att de omöjliggör en meningsfull teoriprovning. Och att man inte empiriskt kan testa idealtyper, det borde inte vara någon nyhet för Ekengren.

När Ekengren vidare skall argumentera för folkrättens centrala position i diskussionen mellan realister och idealister, stöder hon sig enbart på Kegley (1995). Det är symptomatiskt, och jag menar att Ekengrens beläsenhet på det teoretiska området i flera fall borde ha varit bättre. Av Ekengrens resonemang kring mitt förslag att behandla den konstruktivistiska teoritraditionen något mindre styvmoderligt framgår det tydligt att det är empirin som varit hennes utgångspunkt då hon formulerat sitt forskningsproblem. Det är förvisso både legitimt och respektabelt att göra så, men ofta blir konsekvensen att de teoretiska ramverk som valts för att kasta ljus över den i förväg utvalda empirin vid återgivandet känns föga spänstiga, tämligen fyrkantiga och ganska påklistrade. Ekengrens avhandling bär här tydligt syn för sägen.

folkrättsliga kriterierna inte varit uppfyllda – ha beaktats, dels skulle avhandlingen härigenom fått ett innehåll som bättre svarat mot dess titel. Och det är dessa beklagligtvis bortvalda fall som mer än något annat understryker hur värdefullt det skulle ha varit att ändå beakta intervjumaterial. Här rör det sig som bekant inte om ”upp till 45 år” som förflutit, här talar vi ju om något mera än 7 år. Fast den främsta underlåtenhetssynden i denna fråga är inte att Ekengren valt att inte använda intervjuer, utan att hon inte argumenterar varför hon gjort ett sådant val. Det går inte att komma ifrån att detta är en betydande lakun.

Detta var vad jag ville tillägga. Jag ser fram emot att fortsätta diskussionen med Ann-Marie Ekengren när vi råkas hämstå, och vill än en gång understryka att jag fann att hennes avhandling hade åtskilliga förtjänster. Tyvärr är det oundvikligt att de kommer i skymundan i ett replikskifte som detta.

Bo Petersson

Valet av fall

När det gäller valet av fall kvarstår problemet att Ekengren avhandlingen igenom likt Prästens lilla kråka slinter än hit, än dit mellan avhandlingens generaliserande ambitioner och dess ambition att idiografiskt teckna en klarare bild av det svenska fallet. Eftersom forskningsdesignen som jag påtalat innehåller element som är anpassade till en specifikt svensk kontext, ter det sig svårt att utan vidare generalisera från fallet Sverige. Så även om Ekengren inte slinter ner i diket just här, är jag inte övertygad om att hon gjort sitt strategiska vägval fullt ut.

Ekengren försäkrar i sitt genmäle att förekomsten av hot och inte materialtillgången varit ”den viktigaste faktorn när det gäller val av fall”. Om det är så, kan inte undertecknad annat än i sitt stilla sinne undra varför inte Kroatien eller Bosnien-Hercegovina valts ut för djupstudium. Hot mot de av Ekengren uppställda utrikespolitiska målsättningarna fanns ju förvisso i båda fallen. Här skulle hon dessutom ha haft åtskilligt att vinna: dels skulle det kanske principiellt viktigaste utfallsrummet – erkännande trots att de

PATRIK HALL: *The Social Construction of Nationalism: Sweden as an Example*. Lund 1998: Lund University Press.

Sammanfattning av avhandlingen

Patrik Hall's avhandling, *The Social Construction of Nationalism: The Example of Sweden*, har tre syften. Hall vill besvara 1) den empiriska frågan: 'how is the autonomous Swedish national identity politically and intellectually constructed?'; 2) den teoretiska frågan: 'in what way is nationalism linked to concrete social organisation?'; och 3) den meta-teoretiska frågan: 'why are intellectual discourses and practices central to politics in general as well as nationalism specifically?' Den första frågan är som jag uppfattar det deskriptiv. Hall vill beskriva den svenska nationella identiteten och hur den har utvecklats under historien (s. 2). Det är först inte självklart hur detta syfte hänger ihop med syften 2 och 3, men om man accepterar hans teoretiska utgångspunkter om ett samband mellan social

organisation, vetenskap och politik så går kopplingen att motivera. Beskrivningen av den nationella identiteten måste, säger Hall, lokaliseras i nätverk av faktiska personer för att få konkret form. Ett typiskt sådant nätverk består av akademiker; ett annat består av statsmän och politiker; och relationen mellan den sociala organisationen av dessa två nätverk är därför viktigt att studera.

För att besvara vetenskapliga frågor måste man ha någon typ av analytiska redskap och Hall argumenterar för en diskursanalys. Vad han vill studera är inte ett faktiskt existerande objekt. Varken 'nation' eller 'nationalism' är, säger han, någonting som existerar av sig själva. De är istället någonting som *skapas* genom människors sätt att tala om det. Det är inte världen vi ska studera utan ett visst språkbruk, en viss diskurs. Men nation och nationalism är inte bara en fråga om ord, de tar också konkret form i människors sätt att relatera till varandra – nationer och nationalism instantieras i *practices* eller praktiker – och i det sätt på vilket dessa praktiker tar institutionella former. Den viktigaste institutionella formen här är, menar Hall, den som gäller mellan kunskapen och makten, mellan de intellektuella och politiker. Här tar Hall hjälp av Michel Foucault, hans begrepp *pouvoir/savoir*, och diskussioner om hur moderna individuella subjekt skapas genom social disciplin.

Om man vill tala om nationers uppkomst och nationalism måste man naturligtvis förhålla sig till den stora litteratur som på sistone behandlat ämnet. Hall diskuterar olika teorier, men ingen av dem tillfredsställer honom. Idealistiska föreställningar om hur nationer har 'slumrat' under sekler för att 'vaka upp' under 1800-talet kan inte förklara någonting eftersom de tar nationen för given. Moderniseringsteorier och marxism, enligt vilka nationer uppkommer i ett visst läge i kapitalismens historia, är alltför funktionalistiska och förbiser att nationalism också kan orsaka konflikter. Dessutom, påpekar Hall, finns nationalism också i icke industrialiserade samhällen. Elitteorier, som ser nationer som skapade av ledande politiska och ekonomiska aktörer, är alltför individcentrerade och konspiratoriska. Naturalistiska teorier, som ser nationer som naturliga biologiska eller kulturella enheter, missar

att nationer är skapade och därför inte kan tas för givna.

Som ett exempel på diskurser plockar Hall ut texter som alla beskriver den svenska nationen – författare som Johannes Magnus, Olaus Rudbeck, Jacob Wilde, Olof von Dalin, Erik Gustaf Geijer, tidiga 1900-tals författare, och samtida historiker. Det finns likheter mellan en del av författarna under åren, men skillnaderna är också slående. Frågan är vad som kan sägas om dessa texter från ett teoretiskt informerat perspektiv. Den moderna svenska nationella identiteten är, säger Hall, 'constructed out of the relationship between the epistemological principle of *historicity* and the modern ontology of the *individual*' (s. 89). Han refererar till Geijer och sammanfattar:

the Swedish people is personified by the king, the identity between king and people is a historical one, conceivable by certain individuals whom history works within and who take the people with them because of this quality (s. 89).

Vad som händer är att historien kom att ses som progressiv – ständigt framåtblickande – och individer kom att ses som historiens motor. Kopplingen mellan historien och individen knyts genom nationen; det är bara i nationen som individen kan förstå sitt eget väsen och uppnå sin högsta potential. Det är individer som skapar nationen – detta är den nationella historien – och det är individuella nationer som i sin tur skapar världshistoria. Historicitet är den princip som styr detta sätt att tänka: 'everything has an individual history and is explainable according to its own singular development in a sequence of past, present and future' (s. 97). Både individen och staten ses som 'sovereign and limited': den ena är en förutsättning och en konsekvens av den andra; och nationalism kan därför förstås som en 'collective individualism which is abstractly projected in time and space' (s. 100).

Hall återkommer så till de intellektuellas roll. Han diskuterar vad han kallar 'Fichtes paradox' enligt vilken de intellektuella å ena sidan ska vara fria att utöva sin forskning efter eget skön och å andra sidan bidra till nationsbygget och vara nyttiga. Foucaults begrepp *pouvoir/savoir*

kan användas för att förstå relationerna mellan de intellektuella och staten. Hall diskuterar Foucaults idéer om disciplinär makt och hur de disciplinära institutionerna skapar *subjects*, individuella subjekt, inom institutioner som fängelser och mentalsjukhus. Halls förhoppning är att en liknande teori skulle kunna förklara tillkomsten både av det individuella och det nationella subjektet.

Dags så att visa att utvecklingen av svensk nationalism kan förstås med hjälp av dessa teoretiska verktyg. Halls undersökning tar formen av tre långa idéhistoriska essäer fokuserade på individuella biografier av Olaus Rudbeck, Erik Gustaf Geijer, Rudolf Kjellén och Gustav Sundbärg. Han ger en inblick i personliga rivaliteter och gamla akademiska fighter och presenterar en detaljerad beskrivning av de nätverk som bundit samman kunskapens män och maktens. Hall beskriver 1600-talets försök att skapa genealogier som kunde sammankoppla den svenska staten med en ärorik, och därmed legitimerande, storhetstid; 1800-talets försök att förena en franskinspirerad individualism med en tyskinspirerad kollektivism; och det tidiga 1900-talets program för att integrera arbetarklassen i den svenska nationen och förhindra att den 'svenska folkstammen' försvagades av emigration.

På den empiriska frågan, 'how is the autonomous Swedish national identity politically and intellectually constructed?', blir svaret: kring tre ontologiska konstruktioner—genealogisk nationalism under 1600-talet, individualistisk nationalism under 1800-talet, och integrerande nationalism under 1900-talets första år. På den teoretiska frågan, 'in what way is nationalism linked to concrete social organisation?', blir svaret: genom nära kopplingar mellan kunskapen och makten. Och på den meta-teoretiska frågan, 'why are intellectual discourses and practices central to politics in general as well as nationalism specifically?', är svaret, om jag fattat rätt: därför att de ger kontroll över hur statens väsen förstås och uttolkas och ger därmed legitimitet både till politiker och akademiker. Diskurser och praktiker definierar staten både som objekt och subjekt och gör därmed politik möjlig.

Kommentarer

Det bästa med Halls avhandling är de mycket intressanta och välskrivna beskrivningarna av tre intellektuella miljöer under tre epoker. Eller kanske snarare: de tre beskrivningarna av Uppsalas universitets intellektuella liv—eller bristen därpå—och porträtten av tre av Uppsalas mer beryktade professorer: Rudbeckius under slutet av 1600-talet, Geijer under början av 1800-talet, och Kjellén under början på 1900-talet. De personliga och institutionella kopplingarna som Hall beskriver, mellan Uppsalas akademiska och Stockholms politiska elit, är ofta förödmjukande för Sveriges äldsta universitet. Avhandlingen passar sålunda väl in i en Lundatradition av kritik både av det intellektuella livet i Uppsala och av makten i Stockholm. Dessa idéhistoriska essäer är mycket roliga att läsa. Hall ger suveräna beskrivningar av ofta komplicerade idévärldar och enigmatiska personer. Det är speciellt roligt att ha detta tillgängligt på engelska. Svenska historiker och statsvetare skriver fortfarande alltför ofta bara på modersmålet.

Samtidigt erbjuder de idéhistoriska essäerna i princip ingenting nytt. Halls studie bygger i huvudsak på sekundärkällor och han ger ingen redovisning av nya fakta. Detta är i och för sig inte ett problem. Avhandlingar måste inte hitta nya fakta, men vad de i så fall måste göra är att presentera gamla fakta i en ny tolkning eller ge en ny förklaring till det som redan är välkänt. Alltså: Halls avhandling ska inte bedömas utifrån de suveräna idéhistoriska essäerna utan från den tolkning han ger materialet. De minst lyckade delarna av avhandlingen har alla att göra just med just tolkning: Halls övertro på 'diskursanalys,' den oklara definitionen av 'praktiker' och den Foucaultianska sammanblandningen av kunskap och makt.

Nationalism är till att börja med inte endast ett visst sätt att tala: nationalism kan *förklaras*, inte bara beskrivas. För att förklara nationalism kan man inte, som Hall, bortse från icke-diskursiva faktorer. Vi behöver till exempel förstå hur internationell politik skapade en värld där stater kom att ses som aktörer i ständig konflikt med varandra; vi måste också försöka förstå de sociala och ekonomiska förändringar som ledde till framväxten av en svensk stormaktsstat under

1600-talet och till en svensk arbetarklass under 1900-talet. Vi behöver, kort sagt, politik, inte bara ord. Nationalism är, inte ens i Sverige, ett program som drömts fram av några ledande intellektuella, utan istället något som människor, från olika samhällsklasser, kämpat om i mycket verkliga konfrontationer mellan motsatta politiska program. Det råder knappast någon tvekan om att det stundtals funnits intima, och korrumpierande, kopplingarna mellan den intellektuella makten i Uppsala och den politiska makten i Stockholm, men så länge nationalism bara förstås som diskurs har vi ingen möjlighet att förstå *konsekvenserna* av dessa kopplingar. Vad Hall presenterar är knappast mer än en konspirations-teori.

I motsats till Hall tror jag att det mest intressanta med svensk nationalism är att den inte existerar. Alla diskussioner om Sverige har refererat till *staten*, inte till nationen; svenskar har varit patrioter, men knappast nationalist. Även idag har svenskar mycket svårt att förstå skillnaden mellan dessa begrepp. Det finns neologismer, men inga traditionella termer för, till exempel, 'civil society' eller 'public sphere.' 'The public' översätts med 'det allmänna,' och det allmänna med 'stat och kommun, myndigheter-na.' I Sverige letar man i stort sett förgäves efter motsvarigheter till sjuttonhundratalets engelska coffee houses med dess tidningsläsande, och politikdiskuterande, allmänhet; och förgäves också efter Frankrikes revolutionära klubbar och frimurarordnar. Den nationella identiteten har i Sverige, som alla goda gåvor, alltid givits av staten. 'Sveriges historia är dess konungars,' brukade det heta, och även om ingen längre omfattar just den formuleringen, har de flesta svenskar svårt att förstå att Sveriges historia skulle kunna vara någonting annat än den svenska statens. Denna statsfixering är antagligen det mest karaktäristiska draget i svensk politisk kultur, men eftersom Hall inte gör någon skillnad mellan stat och nation är detta något han inte har förmåga att analysera.

Erik Ringmar

JAN LIONEL SELLBERG, *Hur är samhället möjligt? Om den tidigmoderna naturrättens språkfilosofiska grunder. Brännpunkt: Samuel Pufendorf*. Stockholms universitet, Statsvetenskapliga institutionen 1998.

I sin bok *Ach Europa!* skriver Hans-Magnus Enzensberger om det svenska samhällsbegreppet:

Sie glauben nicht nur im Namen ihrer eigenen Institution, sondern im Namen auch der ganzen Gesellschaft sprechen und handeln zu können. In ihren Äußerungen kehren immer wieder bezeichnende Sätze wieder: 'Hier muß die Gesellschaft eingreifen'. 'Das kann die Gesellschaft nicht zulassen.' 'Darum muß sich die Gesellschaft kümmern'. Wenn man solche Sätze genauer untersucht, wird man feststellen, daß das Wort *samhället* in ihnen gleichbedeutend ist mit 'der Institution die ich vertrete'. (s. 24).

När Jan Sellbergs avhandling uttryckligen heter *Hur är samhället möjligt?*, kan jag inte låta bli att citera ovanstående Enzensberger-sats. Sedan jag i Berlin 1981 läste Hannah Arendts *Vita activa*, har jag räknat mig till de "samhällsfientliga krafterna". D.v.s.. med Weber, Arendt, Sartre, Oakeshott o.a. undviker jag det totaliserande och avpolitiserande begreppet "samhälle" och dess motsvarigheter i andra språk. Med hänvisning till Webers tes, att anarkisten, som förkastar staten, kan vara en utmärkt statsteoretiker, tror jag att min begreppshistoriska analys av samhällsbegreppet är bättre än "samhällsanhängarnas", som inte tematiserar det specifikt svenska sättet att använda begreppet samhälle.

Jag vill inledningsvis hävda, att Sellbergs arbete som sådant, liksom dess av Georg Simmel utlånade titel, bygger på en rad outtalade förutsättningar. För det första utgår han ifrån en oproblematiserad identifiering av *samhället* och *die Gesellschaft*. Ändå finns i det svenska begreppet såväl specifika metaforer och etymologiska spår som ideologiska legitimationsmönster av en slag, som idag ger begreppet dess särprägel och som Enzensberger gör parodi av. För det andra har Simmels *Wechselwirkung-begrepp av Gesellschaft* en annan referens än Pufendorfs naturrättsligt-fördragsteoretiska be-

grepp. Det är ju en välkänd begreppshistorisk skillnad mellan det klassiska begreppet *societas civilis sive politica* och det nyare 'socioekonomiska' begrepp av *society* som infördes av skotska moralfilosoferna på 1700-talet. Därför föredrar jag själv att tala om civilisationsfördraget istället för samhällsfördraget. Men man kunde å andra sidan tänka sig, att Pufendorf med sitt begrepp *socialitas* markerar en övergång mellan det kontraktteoretiska och det socioekonomiska begreppet – tyvärr går författaren inte in i denna begreppshistoriska problematik.

Sellbergs doktorsavhandling är ett ambitiöst projekt. Han behandlar en tidsperiod i det politiska tänkandet – inklusive dess språkbruk – som är främmande för de flesta politologer. Han uppvisar sina grundliga kunskaper i ett flertal europeiska språk. Framför allt är han istånd att analysera originaltexter på latin, det språk Pufendorf skrev sina naturrättsliga verk på. I stora drag behärskar han tidens politiska och intellektuella kontext och har läst Pufendorf-litteraturen så gott som i sin helhet.

Studien behandlar den naturrättsliga kontraktualismens politiska teori med Samuel Pufendorf i "brännpunkten". Som författaren säger bildar "ordningstemat" utgångspunkten för kontraktsteorin. Sellbergs avsikt är att analysera den Pufendorfska ordningskonstruktionens "politiskt semantiska dimension" (s. 5). Hans centrala tes gäller parallelliteten mellan språklig och politisk ordning, som han som klarast uttrycker på s. 241.

Denna tes markerar differensen mellan Pufendorf och andra naturrättsteoretiker, som å la Hobbes betonade enbart självbevarelsedriften (s. 224). Den teoretiska och begreppshistoriska diskussionen av parallelliteten mellan Pufendorfs kontraktsteori och hans språksteori utgör huvudpoängen i Sellbergs arbete. Civilisationstillståndet – "samhället" – blir möjligt genom en radikal förenkling av språket, som gör det möjligt för parterna att – i form av ett språkligt kontrakt – acceptera civilisationstillståndet. Det är den naturrättsliga kontraktsteorin språkliga förutsättning, som knappast finns utformad i den existerande litteraturen – åtminstone inte lika tydligt formulerad som hos Sellberg.

Det strikta kravet på ett enhetligt och normerat språk var något som också Pufendorf själv erkände. I praktiken mjukade han dock själv upp detta krav: för furstar och deras rådgivare tillerkänner han ett politiskt tolkningsspelrum. Detta spelrum gällde främst relationerna mellan stormakterna efter 1648. Pufendorf var i själva verket en av de första som teoretiserade det uppstående stormaktssystem, det europeiska *pluriversum*. På detta blir också den specifika kombination av kontraktualismen och *Staatsräson*, som kännetecknar Pufendorfs verk, bättre förståelig.

På sidan 152 börjar författaren diskussionen om "naturrättens språkfilosofiska grunder", som det heter i bokens undertitel. Denna titel antyder en *foundationalism* – i Rortys mening – i förhållandet mellan språksteori och politisk teori. Men senare i boken talar författaren om parallelliteten mellan språksteori och politisk teori, vilket exakt träffar arbetets poäng. Sellbergs analys av bl.a. Comenius' och Bechers bidrag hjälper honom att bättre förstå kontraktualismens krav på enhetsspråket som en variant av de samtida strävandena att skapa ett artificiellt språk. Där emot behandlar han inte alls den retoriska språksteorin, som ett samtida alternativ i den språksteoretiska diskussionen. Ändå är det endast mot den bakgrund som man kan förstå såväl kontraktualismens språksteori och dess politiska poäng: försöket att ersätta retorik en naturvetenskapligt inspirerad "lingvistik" är ett led kontraktualisternas försök att avpolitisera politiken (jfr. diskussionen om kontraktstankens paradox hos Pufendorf s. 199).

Det kanske viktigaste verket i den nyare vågen av rehabilitering av den retoriska språksteorin är för Quentin Skinners *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes* (1996). Skinner behandlar där framför allt Hobbes' retoriska strategier mot bakgrunden av den klassiska retorikens republikanska och pluralistiska världsbild. När man ställer Sellbergs bok i detta perspektiv, förefaller det som om det som Skinner säger om Hobbes, i allt väsentligt också skulle gälla för Pufendorf.

Kontraktparadigmet förutsätter inte bara en konsensus bland dem som ingår kontraktet utan också en normativ språkordning, som inte lämnar rum för tolkningsstridigheter eller begrepps-

omvandlingar. Dessa hör däremot till saken i den retoriska språkteori. Den är enligt Skinner karakteriserad av en argumentation *in utramque partem* och av en retorisk redeskription – schemat som dåtida retorikerna kallade med den grekiska ordet *paradiastole* – som möjliggör omvandlingar av begreppens normativa konnotation och historisk vikt i den rådande historiska situationen. Civilisationstillståndet blir möjligt genom att man avskaffar den språkliga rikedom, som ingår både i det vardagliga språkbruket och i den retoriska traditionens syn på språkets möjligheter. Denna rikedom skall ersättas med ett normerat enhetsspråk, som inte bara gäller fixering av benämningar och betydelse men också en normering av språkets användningssituationer (detta är klarast uttryckt på s. 246).

Kontraktet kräver också enligt Pufendorf ”ett konfliktfritt samhälle baserat på ett enhetligt värdesystem” (s. 216). Men det intressanta är, att Pufendorf tar några viktiga steg som i själva verket relativiserar såväl enhetsspråket som det totala konsensuskravet. På s. 235-236 hänvisar Sellberg till ”latinets värtalighetsideal” och erkänner att ”(n)ågot av denna problematik tycks återfinnas också hos Pufendorf” och på s. 198 nämner han att Pufendorf anknyter till Ciceros – retorikern *par excellence* – syn på ”språkets kreativa förmåga” när det gäller att benämna nya ting. Att Pufendorf anser namngivningen vara ”arbiträr i motsats till naturlig” (s. 220) och att det finns ”oklarheter” hos Pufendorf (t.ex. s. 200, 222) pekar också på tolkningsmöjligheter, som en klok fursterådgivare kan taktiskt använda sig av. Pufendorfs karriär uppvisar en tydlig anknytning till *Fürstenspiegel*-traditionen. I språk- och interpretationskapitlarna i Tullys engelska edition av Pufendorfs *De officio* antyder han, att det finns olika typer mångtydigheter i språket, vilka lämnar politiskt spelrum för rådgivarna. Det ”semantiska herreväldet” hos Pufendorf bildar länken mellan den strikt formalistiska och enhetliga kontraktualismen och *Staatsräson*-traditionen. Retoriken har m.a.o. avskaffats för undersåtarna, men inte för furstens rådgivare.

Vad som skiljer Pufendorf från de tidigare naturrättsteoretikerna är diskussionen av relationerna mellan stormakterna i ett *pluriversum*, ett tillstånd som blev erkänt genom Westfalenfre-

den. Hans speciella problem är att det tyska ”riket” förblev, i förhållandena till de nationella ”staterna”, en anakronism, som han försöker att binda till det europeiska statssystemet. Sellberg problematiserar förhållandet mellan det naturrättsliga och *Staatsräson*-komponent hos Pufendorf genom två sorter av *utilitas*, de kort- och långsiktiga, och de senare är enligt Pufendorf förenliga med rättssynpunkter. På det mellanstatliga nivån betyder *pluriversum* inte ett återfall till naturtillståndet, utan en legitim ram för politik och diplomatik i namn av olika *Staatsräson*, som skall balanseras mot varandra.

I metodavsnittet gör författaren en dålig karikatyr av Quentin Skinner samtidigt som han bekänner att Michail Bachtins syn på texttolkning står som förebild för hans egna analyser. Sellbergs tes och begreppshistoriska poäng låter sig emellertid klargöras med hjälp av den skinnerska frågeställningen – analysen av den lingvistiska handlingen hos Pufendorf och andra kontraktualisterna. Det Bachtin-inspirerade studiet av ”effekterna” förefaller däremot leda till mindre inspirerande resultat. Av Skinner kunde författaren också ha lärt sig ett mera kritiskt förhållande till läroboksvisdomen: den ”weberska byråkratiteorin” (s. 95) är ett verk av läroboksförfattarna i sociologi och förvaltningslära; anknytningen till den moderna lingvistikens legitimationsberättelse får författaren att missa hela den retoriska språkteorin.

Sellbergs avhandling behandlar centrala frågor i begrepps- och idéhistoria. Genom att poängtera parallelliteten mellan kontraktteorin och språkteorin fäster avhandlingen uppmärksamhet på det språkliga enhetlighetskravet i kontraktualismen, och dess uppmjukning med element ur den retoriska språkteorin. Det förefaller uppenbart att retorikens element för Pufendorf lika litet som för Hobbes utgjorde ett steg i riktning mot en republikansk politisk teori. Denna element hänger snarare samman med *Staatsräson* och fursterådgivningstraditionen.

I detta perspektiv kunde man också ha diskuterat implikationerna till den nutida politiska teorin. I viss mån har vi under de senaste decennierna ju upplevt en renässans av kontraktteorierna, framför allt i John Rawls’ men också i Jürgen

Habermas' verk, även om dessa inte längre kan räknas som naturrättsteoretiker.

Jag har ovan ställt det vad Sellberg säger om den Pufendorfska språk- och kontraktteorin i förhållandet till den retoriska språkuppfattningen och dess politiska implikationer och förutsättningar. Det intressanta är att beträffande de politiska begreppens omstriddhet och förvandlingstendenser upprätthåller också dessa nutida kontraktualisterna ett språkligt uniformitetsideal.

Mot detta ideal kan man också idag ställa den retoriska språkteorin, med dess teoretiska pluralism och begreppslig flexibilitet, som med rätta har aktualiserats i den nutida debatten, inte minst av Quentin Skinner och Reinhart Koselleck. Det är dags att sluta upp med att söka den goda ordningen och istället fortsätta på den weberska vägen att göra ordningen mera förståelig och potentiellt acceptabel.

Kari Palonen

MARIA SÖNNE: *Administrative Reforms and the Quest for Foreign Investment in China: The Case of Shenzhen*. Lunds Universitet.

Hovedtrekk i avhandlingen

Avhandlingens tema er offentlige reformer i Kina, konkretisert gjennom en studie av lokale reformer i Shenzhen i perioden 1980-97. Shenzhen er en kunstig by som ble opprettet på bondelandet i Sør-Kina, nær grensen til Hong Kong, som en spesiell økonomisk sone for å tiltrekke seg utenlandske investorer.

Avhandlingen innledes med en oversikt over tre institusjonelle utfordringene utenlandske investorer sto og står overfor i Kina: mangler ved det juridiske systemet, herunder stabile og kodifiserte regler, problemer i forhold til kultur og appropriate atferd, og problemer i forhold til et politisert og ineffektivt byråkrati som investorene er avhengige av. Kina forsøker å svare på dis-

Statsvetenskaplig Tidsskrift 1999, årg 102 nr1

se utfordringene på ulike måter og avhandlingen fokuserer på en av disse forholdene, nemlig administrative reformer. Dette leder frem til avhandlingens hovedspørsmål: Om administrative reformer i Kina har blitt spesielt iverksatt for å forbedre betingelsene for utenlandske investorer, i så fall under hvilke betingelser og med hvilke effekter. Det er særlig spørsmålet om hvordan omgivelsene har påvirket reformene som skal være det sentrale i avhandlingen.

Avhandlingens teoretiske rammeverk tar utgangspunkt i en diskusjon av organisasjonsbegrepet og det påpekes at Shenzhen vil bli analysert som et åpent system (rasjonelt eller naturlig preget) som er plassert i og avhengig av dets bredere omgivelser. Videre diskuteres hvordan man kan forstå en organisasjons omgivelser, og skillet mellom tekniske og institusjonelle omgivelser er her sentralt. Dette leder over i en drøfting av de to hovedteoriene som brukes, ressursavhengighetsteori og ny-institusjonell teori, som har hovedfokus på hver av de to typer omgivelser. Perspektivene drøftes så opp mot hverandre. Likheter mellom dem, som det legges mest vekt på, er behovet for overlevelse og ressurstilførsel fra omgivelsene, og at de begge er en kombinasjon av sosial-realisme og sosial-konstruktivisme. Ulikheter er at ny-institusjonell teori er mer deterministisk, mens ressursavhengighetsteori åpner mer for selvstendige og aktive valg overfor omgivelsene. Ulike svar på krav fra omgivelsene, i form av aksept, avvising eller endring, drøftes også.

Avhandlingen inneholder også innledningsvis en rekke metodiske overlegninger. Det gis en bred begrunnelse, empirisk og teoretisk, for hvorfor tema og hovedfokus er valgt. I forlengelsen av dette argumenteres det for case-formen og hvorfor administrative reformer over en 18-årsperiode i Shenzhen er valgt, og i denne forbindelse diskuteres generaliseringsmulighetene. Hvilke type empirisk materiale som er samlet inn skisseres, hvilke overlegninger som er gjort i den forbindelse og ikke minst hvilke problemer som oppsto i datainnsamlingen. Hovedelementene i materialet er diverse offentlige dokumenter samt ca. 80 intervju med investorer, offentlig ansatte, akademikere og andre.

Avhandlingen inneholder fire empiriske kapitler, hvorav det første er et bakgrunnskapittel og de neste tre dekker hovedproblemstillingens ulike deler; forekomsten av administrative reformer over tid, effektene av reformene og omgivelsenes påvirkning på reformene. Bakgrunnskapittelet omhandler for det første de lange historiske linjer i oppbyggingen av det offentlige apparat i Kina, herunder meget tidlige trekk av et Weber-lignende forvaltningssystem. Deretter omtales utviklingen fra 1949 med forbildeheiting fra Sovjet og utviklingen av en parallell styringsstruktur (parti og stat) på alle nivå. Organiseringen av forvaltningsapparatet beskrives så nærmere, det samme gjelder personellsystemet. Så beskrives administrative reformer siden 1949, fulgt av en beskrivelse av opprettelsen av fire spesielle, økonomiske soner i 1978/79, hvorav Shenzhen var en av dem. Hensikten med disse sonene blir diskutert, det samme gjelder hvilken autonomi Shenzhen hadde fra sentral styring.

Første del av problemstillingen omhandler hvilke lokale, administrative reformer som skjedde i Shenzhen i perioden 1980-97, på bakgrunn av en tilpasning til utfordringer i omgivelsene. Det beskrives hvordan fem reformforsøk i perioden forsøker å skape et strømlinjeformet og effektivt byråkrati, uten egentlig å lykkes. Resultatet var at det lokale apparatet vokste og ble stadig mer kompleks, og det påpekes hvordan målsettingen om forenkling ble gradvis forlatt. Fokus ble satt på en reform av personellsystemet lokalt, gjennom en formalisering av dette og forsøk på å øke kvaliteten på de administrativt ansatte. På begynnelsen av 90-tallet fikk Shenzhen lov til å etablere sin egen lokale folkedepartement og konsultative konferanse, noe som hadde betydning for den lokale, lovgivende makt.

Shenzhen etablerte i løpet av 80-tallet stadig nye organisasjonsenheter som skulle være kontaktledd til utenlandske investorer, men saksbehandlingen ble ikke forenklet gjennom dette. Først rundt midten av 90-tallet lykkes man med en formell og fysisk koordinering som forenklet søknadsbehandlingen for investorene.

Den andre delen av problemstillingen i avhandlingen omhandler resultatet av reformene i

Shenzhen og om de har forbedret situasjonen for investorene. Innledningsvis vises det til at Shenzhen har foretatt flere reformer og mer kontinuerlig endring enn tilsvarende soner andre steder i Kina. Det foretas så en generell vurdering av effektene. Det blir påpekt at man har lyktes klart på et område i Shenzhen, nemlig å øke utdanningsnivået blant byråkratene betraktelig gjennom reformene, noe som også har vært viktig. Når det gjelder de strukturelle endringene og de stadige omorganiseringene er konklusjonene mer delt. På den ene side har Shenzhen over tid en mindre kompleks administrative struktur enn andre byer, på tross av betydelig vekst og økning i kompleksitet fra tidlig 80-tall og ti år fremover. På den annen side er en hovedkonklusjon at oppfatningene fra ulike aktører av denne strukturen var at den allikevel var for komplisert og ineffektiv overfor investorene, og at lokale byråkrater var for opptatt av å sikre sine egne posisjoner.

Det diskuteres så hvorfor man fikk denne lokale ekspansjonen av organisasjonen på tross av en målsetting om et mindre og effektivt byråkrati. En instrumentell forklaring er at økte behov, nye oppgaver og funksjoner, krevde ekspansjon, en annen at lokal maktkamp og konkurranse lagde en mer kompleks struktur, en tredje at fravær av en systematisk forvaltningspolitikk gjorde det vanskelig å vite hva man skulle gjøre og lettere stadig å legge til nye enheter. Eksterne krav var også mange og motsetningsfylte. Shenzhen fikk lov av sentralregjeringen å eksperimentere, men måtte samtidig ha en struktur som passet til høyere nivå og den måtte tenke lokal selskaping. Det blir også diskutert relevansen av at det lokale apparatet i Shenzhen blir bygget opp fra grunnen av. Ulike kulturer møtes og skaper dynamikk, men også spenninger, kompleksitet og korrupsjon. Det blir også påvist hvordan Shenzhen mangler et juridisk rammeverk for å hankses med investorer, noe som åpner for korrupsjon, og når det etter hvert får det, så skapes det red tape og ineffektivitet.

På bakgrunn av spørsmålet om de lokale reformene skaper forbedrede tjenester for investorene, påpekes det at endringen i 1993 med en form for one-stop shop og etableringen av et servicecenter for investorene i 1995, som innebærer

både formell og fysisk koordinering, er et avgjørende gjennombrudd, som gir enklere og bedre service og en markert økning i investeringene. Det blir påpekt at etableringen av senteret og effektene av dette både har en instrumentell side og en symbolsk side, dvs. det skal vise villighet og service-innstilling. Det spørres så om hvorfor senteret ikke ble etablert før, på tross av at det ble foreslått en lignende type organisasjon på midten av 80-tallet, og det gis i hovedsak interne forklaringer på dette.

Det siste hovedspørsmålet i studien omhandler hvordan omgivelsene til Shenzhen har endret seg på 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet og hvordan Shenzhen har reagert på dette. Først beskrives komponentene i den preferanse-politikken som ble ført overfor Shenzhen på 80-tallet og hvordan Shenzhen får en sterk vekst i investeringene, herunder de utenlandske, særlig fra 1983/84. Deretter skisseres den kritikken som ble fremført mot sonene, av ideologisk og materiell karakter, men også den fortsatte støtten til sonene fra det politiske topplederskapet.

På 80-tallet utbygges det stadig flere spesielle økonomiske soner og dette øker konkurransen for Shenzhen, særlig fra de store byene som Shanghai. Shenzhen blir som følge av dette anbefalt, også fra sentralt hold, å reformere sin egen administrative struktur, men gjør ikke dette, fordi insentivene til dette er få og investeringene blomstrer. Dette på tross av at Shenzhen gradvis måtte føre over mer penger til sentralregjeringen, det var nedkjølingstendenser i økonomien og anti-liberale trekk på gang. Shenzhen svar på dette var et ønske om en styrking av preferential policies istedenfor lokale reformer.

I 1992 kom en ny bølge av etablering av spesielle økonomiske soner. Dette var etter en periode hvor Shenzhen hadde sterk absolutt vekst i investeringer, men en klar relativ tilbakegang. Igjen reagerte Shenzhen på økt konkurranse med fornyede krav om spesiell behandling, men laget også et stort investeringsprogram for infrastruktur. I 1994 var det en generell nedgang i utenlandske investeringer i Kina, men den relative tilbakegangen er enda sterkere i Shenzhen, som følge av endel særlig problematiske lokale betingelser. Særlig prosessindustri forlot Shenzhen, fordi byen ville ha en profil med turisme,

finans og handel. Som følge av denne utviklingen bestemte Shenzhen seg endelig for indre administrative reformer og initierte one-stop shop i 1993 og et servicesenter i 1995, fordi den innså at man ikke lenger bare kunne basere seg på preferential treatment.

Avslutningsvis skisseres og diskuteres avhandlingens hovedfunn og de teoretiske implikasjoner belyses. De teoretiske implikasjonene av studien sies å være følgende: studien er en tilbakevending til fokus på tekniske omgivelser til organisasjoner, men da for en offentlig organisasjon som må skaffe seg egne inntekter i form av avgifter og skatter, det man vel nå vil kalle en konkurranseutsatt organisasjon. Slike organisasjoner blir, som endel private, vurdert på sin output og ikke organisasjonsstruktur som sådan og spørsmålet er om hvordan en slik organisasjon endres i konkurransen om investorer. Avhandlingen kombinerer også to typer teori, ressursavhengighetsteori, med fokus på ressurser og tekniske omgivelser, og ny-institusjonell teori med fokus på legitimitet gjennom forbildehenting og institusjonelle omgivelser, noe som fremstilles som et fruktbart rammeverk. Avslutningsvis påpekes det at studien fokuserer hvordan intra-organisatoriske forhold påvirker andre organisasjoner (ikke omvendt som ofte er typisk i organisasjonsteorien), dvs. hvordan investorenes transaksjonskostander minsker gjennom lokal omorganisering. Det påpekes også at studien tar organisasjonsteori basert på vestlige private organisasjoner og bruker det på offentlige organisasjoner i et autoritært regime, dvs. altså en annen kontekst.

Formkrav til avhandlingen

Det er to formmessige forhold ved måten avhandlingen er skrevet på som kan diskuteres. For det første har hverken avhandlingen et analyseskjema eller ett sett av forventninger og hypoteser i slutten av teorikapittelet. Selv om teorien gir et generelt rammeverk presser ikke dette sterk nok i retning av en aktiv bruk av teorien på det empiriske materialet. Man savner en sterkere forbindelse mellom teori og empiri, dvs. en operasjonalisering av teorien til mer spesifikke sam-

menhenger og variable. Dette problemet forsterkes ved at de ikke gjøres klart i fremstillingen når det beskrives og når det analyseres.

For det andre kan man diskutere om disposisjonen i fremstillingen er klar og følges opp. Det kan hevdes at avhandlingen ville stått seg på å ha en analyse av omgivelsenes betydning for de lokale reformene før analysen av reformenes effekter. Den disposisjonen som legges opp følges heller ikke konsekvent. I kapitlet som skal diskutere effektene av reformene, diskuteres også tre andre forhold: interne strukturelle og kulturelle grunner til at reformene fikk det forløp de fikk, og omgivelsenes betydning for reformene, som egentlig skal komme i neste kapittel, samt en drøfting ut fra noen interne faktorer av hvorfor gjennombruddet med en one-stop shop organisasjon på 90-tallet ikke kom før. Dette innebærer også at diskusjonen av effektene får en mer begrenset posisjon i avhandlingen.

Fremstillingen og drøftingen av teorien

Begrepe ne institusjon, institusjonelle forhold og institusjonelle omgivelser nevnes ofte i avhandlingen. Men det er som kjent mange ulike måter å fortolke denne teoritradisjonen på og det presiseres ikke klart hva som legges i institusjonell teori. Avhandlingen synes å bevege seg mellom en mer snever ny-institusjonell fortolkning av teorien og en bredere fortolkning, hvor det er elementer både av begrenset rasjonalitet, kultur og myter.

Det kan også synes noe forvirrende at det presiseres at det er de tekniske omgivelsene som skal fokuseres, noe som er typisk for ressursavhengighetsteori, mens avhandlingen både i teorien fremstiller ny-institusjonell teori og empirisk tar for seg de institusjonelle omgivelser.

Når ressursavhengighetsteori og ny-institusjonell teori sammenlignes, så fremstilles de med distinkte trekk, men også med avgjørende likhetstrekk, noe som kanskje er for mye vektlagt. Det er imidlertid ikke helt klart hva syntesen eller kopling av disse blir og hvorfor det er nødvendig å ha med ressursavhengighetsteori, siden ny-institusjonell teori synes å ivareta også det meste ressursavhengighetsteorien ønsker å

si. Dette ville vært enda mer synlig hvis avhandlingen sterkere hadde knyttet seg til den instrumentelle delen av ny-institusjonell teori, som Brunsson (1989) og ikke minst Røvik (1998) representerer. Brunsson diskuterer systematisk bevisst bruk av double-talk og "hykleri" i organisasjoner som er sterkt preget av institusjonelle omgivelser, og Røvik er opptatt av at institusjonelle omgivelser kan differensieres i organisasjonsfelt og at institusjoner mer bevisst imiterer og setter sammen institusjonelle standarder enn passivt aksepterer brede myter. I det hele tatt er ny-institusjonell teori relativt snevert behandlet i avhandlingen.

Supplerende teori

Det kan synes som avhandlingen har noe problem med å ta teorien i bruk i analysen. Det kan skyldes flere forhold, men et kan være at teorien ikke helt "passer" til empirien, dvs. at supplerende teori skulle vært tatt i bruk. To typer teori savnes i så måte. Den første type er teoritradisjonen fra Herbert Simon (1957). Begrenset rasjonalitet, som et strukturelt-instrumentelt perspektiv kunne gitt sterkere innsikt i de intra-organisatoriske forholdene som studeres. Som avhandlingen understreker så er det vanskelig å trenge inn i disse forholdene i Kina, men fremstillingen inneholder mye empiri om dem, særlig intra-administrative forhold og endringer i den formelle strukturen over tid i Shenzhen. Man savner i denne sammenheng også en nærmere diskusjon av ulike prinsipp for spesialisering og koordinering i lokalforvaltningen, slik man finner hos Gulick (1937), og hvordan disse endres over tid.

Avhandlingen kunne også med fordel tatt mer eksplisitt i bruk Selznicks (1957) kultur-teori. Tradisjon og kultur nevnes fra tid til annen i teoridelen, men får ingen systematisk oppmerksomhet der. En sterkere bruk av kulturteori kunne belyst flere av de empiriske forhold som beskrives: På hvilken måte og i hvor sterk grad historiske tradisjoner og kulturelle forhold mer allment har betydning for hvordan Shenzhen møter kravet om omstilling og fleksibilitet overfor utenlandske investorer. Om det er det sentrale politiske lederskapet som henger fast i gamle

sentralistiske tradisjoner og hindrer omstilling, eller om det er regionalt og lokal politisk lederskap som holder igjen. Videre om det er administrative kulturer i Shenzhen som gjør det vanskelig å få til endring. Betydning av at Shenzhen blir en møteplass for ulike aktører som er bærere av ulike tradisjoner, som følge av ulike politisk bakgrunn, ulik geografisk bakgrunn, ulik utdanningsbakgrunn osv. kunne også vært mer belyst.

I forlengelsen av dette kunne spørsmålet om kulturell kompatibilitet og hva som legges i begrepet appropriateness vært drøftet. Avhandlingen er litt mye preget av det synspunktet at det er vanskelig å forandre et byråkratisk system, uten å se på hvilke type reformer som kan passe med byråkratiets verdigrunnlag eller ikke (jfr. Wærness 1990).

Diskusjon av de empirisk observasjonene og konklusjonene i avhandlingen

Det kan synes som om avhandlingen har en normativ og fortolkningsmessig slagside, som fremkommer allerede i tidlig, i og med at det bestående system fremstår som bakstrevversk og gammel-dags (jfr. punktet om kulturell teori), mens investorene og markedstenkningen fremstilles mer positivt, dvs. uten å bli satt i tilsvarende kritisk lys. Det kunne imidlertid vært mer diskutert om ikke enhver organisasjon med så store omstillingsmessige utfordringer kan ha problemer og at det er vanskelig å vente en total omstilling på kort sikt. Institusjonelle tradisjoner og intra-organisatoriske forhold kan trekke i retning av modererte reformer, slik jo empirien viser, og at dette kan være vel så gode løsninger som de mest radikale reformer. Det kunne vært diskutert mer om det ikke er slik at næringslivet generelt klager over offentlig byråkrati og reguleringer, uansett land, og om Kina er "verre" i sin respons på dette enn andre land, eventuelt hva som er typisk kinesisk i reaksjonen.

Det er noen tilsynelatende paradokser i de viktigste empiriske observasjonene og konklusjonene. En er at Shenzhen fremstilles på 80-tallet som en by med sterk vekst i lokal forvaltning, økende kompleksitet og stadig økende red tape

og problemer for utenlandske investorer, som opplever en svært komplisert og ressurskrevende prosess for å få ulike tillatelser for etablering. Denne situasjonen blir ikke bedre før samordningen og forenklingen skjer i lokal forvaltning i 1993 og særlig fra 1995. Men samtidig beskrives den økonomiske veksten i Shenzhen i størstedelen av det samme tidsrom som svært sterk. Det er snakk om etter hvert at 1/7 av alle utenlandske investeringer kommer til Shenzhen. Hvordan passer disse to observasjonene sammen, dvs. hvordan kan Shenzhen med slike administrative betingelser tiltrekke seg investorer? Er svaret at investeringene et resultat av at Shenzhen var av de første sonene og at den uansett ville tiltrekke seg investorer? Eller er poenget at veksten skjer på tross av lokale byråkratiske problemer, og at den kanskje ville vært enda større med bedre betingelser? Eller skal dette være en bakgrunn for å forklare at Shenzhen etter hvert fikk problemer i forhold til andre spesielle økonomiske soner?

Det blir hevdet at Shenzhen ikke hadde insentiver for å forbedre lokal forvaltning og prosedyrer på grunn av at de gikk økonomisk godt. Men hvordan går dette sammen med det at andre betingelser peker i retning av reelle endringer: presset på Shenzhen og andre soner økte, pga. mer diskusjon om deres privilegerte rolle, det foregikk mer overføring av penger til sentralnivået, forsøk ble gjort på å kjøle ned den raske økonomiske veksten, det ble mindre utenlandske investeringer pga. Tiananmen-tragedien osv.? Er det ut fra dette egentlig forklart godt nok hvorfor ikke Shenzhen valgte mer radikale reformer tidligere?

Empiriske forhold man savner drøftet

Omgivelsene har en sentral plass i beskrivelsen og analysen av reformene. Men omgivelsene blir mest det sentrale nivå og andre økonomiske soner, og i mindre grad investment environment og de utenlandske investorene. Hvorfor får vi ikke vite mer om disse, enda de er mottakere av effektene av reformene, dvs. avhengig av lokale betingelser for investeringer? I avhandlingen fremstilles disse som en relativt homogen mas-

se, men har ikke disse også ulike tradisjoner, interesser og behov? Hvilken betydning hadde dette egentlig?

Et annet forhold som kunne vært drøftet mer er hvilke andre hensyn enn de til investorene som de lokale myndigheter i Shenzhen måtte ta. Var det lokale forhold som kan forklare at den delen som omhandlet internasjonale investorer ble behandlet på spesielle måter? Er det mulig å si noe mer om spenninger, uenighet og koalisjonsdannelser blant og mellom lokale politikere og byråkrater?

Generalisering og implikasjoner

Avhandlingen berører innledningsvis spørsmål om generaliseringspotensialet, men dette nevnes lite senere. Den kunne drøftet mer i hvor sterk grad og hvordan vi kan generalisere ut fra Shenzhen. Hva er likhetstrekkene mellom dette området og de andre spesielle, økonomiske sonene og hva er det som egentlig er spesielt med Shenzhen?

Avslutningskapittelet er da også knapt mht. til de empiriske implikasjonene av hovedfunnene i avhandlingen. Hva kan den lære oss i en større sammenheng? At endring er vanskelig i et stort, tradisjonelt og komplisert system? Eller at endring er mulig under slike forhold, som følge av eksternt press og konkurranse, eller indre endringer?

Likeledes er de teoretiske implikasjonene relativt knapt behandlet. Hva viser egentlig studien mht. relevansen av teorien når den er tatt såvidt lite aktivt i bruk? Er dette en studie som egentlig dreier seg om de tekniske omgivelser og teorien rundt ressursavhengighetsteori, eller er det tvert imot en studie av institusjonelle omgivelser, eller en kombinasjon av disse?

Oppsummering av avhandlingens sterke og svake sider

Avhandlingen har sin avgjorte styrke i det empiriske. Datainnsamlingen har vært langvarig og intens, og en rekke ulike kilder nyttes. Den store innsatsen med å samle inn data avhandlingen

et veldig solid empirisk fundament, på et empirisk område som ikke er enkelt. Avhandlingen er svært bevisst mht. bruk av kilder og metodiske overlegninger. Det empiriske materialet fremstilles også på en svært klar måte, dvs. at hovedfunnene i hovedsak er klart fremstilt og underbygget. Dette gir betydelig empirisk innsikt på et relativt lukket område i empirisk statsvitenskap, noe som er en av hensiktene med avhandlingen.

Avhandlingen viser også god beherskelse av et avgrenset utvalg av organisasjonsteorier, ressursavhengighetsteori og ny-institusjonell teori. Selv om avhandlingen ønsker å utvikle og integrere disse teoriene, kan man ikke si at avhandlingen fullt ut lykkes med dette, og teoriene tas for lite i bruk i analysen av det empiriske materialet. Alternative teorier, som det empiriske materialet synes å åpne for, diskuteres heller ikke i særlig grad systematisk. Her tenkes det f.eks. på teorien om begrenset rasjonalitet hos Simon og Selznicks kulturteori. Samlet vurdert må det imidlertid understrekes at avhandlingen, på tross av disse innvendingene, fremstår som et på mange måter imponerende stykke arbeid.

Tom Christensen

Litteratur

- Brunsson, N. (1989). *The Organization of Hypocrisy. Talk, Decisions and Actions in organization*. New York: Wiley.
- Gulick, L. (1937) Notes on the theory of organizations. With special reference to government. In L. Gulick and L. Urwick (eds.) *Papers on the science of administration*. Chicago: A. M. Kelley.
- Røvik, K.A. (1998). *Moderne Organisasjoner. Trender i organisasjonstenkningen ved tusenårsskiftet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Selznick, P. (1957) *Leadership in Administration*. New York: Harper and Row.
- Simon, H. A. (1957). *Administrative Behavior*. New York: Free Press.
- Wæmness, M. (1990). Treårsbudgetering som rasjonalisering. i N.Brunsson og J.P.Olsen (red.), *Makten att reformera*. Stockholm: Carlssons.

LENA WÄNGNERUD: *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. GÖTEBORG STUDIES IN POLITICS 53, 1998.

Lena Wängneruds avhandling for doktorgraden¹ handler den "andre sida" av politikken, om kvinners innmarsj i de politiske forsamlinger og den betydning dette eventuelt har for endringer i politikens innhold. Det dreier seg om en systematisk gjennomgang av spørsmålet om "vilken betydelse det har om det är kvinnliga eller manliga politiker som sitter i de folkvalda församlingarna" (11). I en konkret mening blir de to sider i politikken et spørsmål om "den politiske betydningen av kjønn" for å bruke tittelen på en avhandling av Hege Skjeie som refereres hyppig.² Mer generelt blir det et spørsmål om representative, demokratiske styringsordninger krever meningsrepresentasjon og/eller grupperrepresentasjon. Politikens "andra sida" ligger altså på to plan; dels i spørsmålet om kvinners *tilstedeværelse* og politiske *gjennomslag* i representative forsamlinger, dels i spørsmålet om det representative demokrati også krever en *sosio-demografisk speilbilde* representasjon for å virke etter hensikten. Det første gir et konkret grunnlag for å reflektere generelt over det andre. Wängnerud beskriver følgelig sin studie som "en fallstudie" der en i prinsippet også kunne fokusere på etnisitet eller andre sosiale kategorier – altså ikke nødvendigvis på kjønn (23).

Utgangspunktet for undersøkelsen er at Sverige i dag har en svært høy andel kvinner i riksdagen. Det europeiske gjennomsnittet for kvinner i parlamentene var i 1995 på 13 %. Det var 5 land med mer enn 30 % kvinnerepresentasjon, fire av disse befant seg i Norden. I Sverige har den nå (mai 1998) sittende Riksdag 41 % kvinner. Det har også foregått en meget rask økning i denne andelen: Tidlig på 1970-tallet var Sverige omtrent på dagens europeiske gjennomsnitt. Utover i 70-årene økte kvinnerepresentasjonen til et 20-talls prosent, i 80-årene til et 30-prosents nivå, og i 1994 valgte svenske politiske partier og deres velgere altså over 40 % kvinner til riksdagen.

Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr1

Nå er selvfølgelig retorikkens virkemidler avhengig av personlig gemytt, men selv vil jeg ikke nøle med å beskrive denne endringen som *oppsiktsvekkende*.

Ifølge Wängnerud er det i hovedsak to ting politikere slåss om: *Posisjoner og saker* (24). *Spørsmålet er i hvilken grad kjønn har betydning for å vinne fram på begge områder*. Framstillingen faller derfor i to hoveddeler. I den første analyseres i hvilken grad representantenes plassering i ulike komiteer bestemmes av parlamentarikerens kjønn; i den andre spørsmålet om kjønnsfordelingen i parlamentet har betydning for den politikken som vedtas. Jeg skal her først se på hennes teoretiske utgangspunkt før jeg beskriver de empiriske analyser og hennes konklusjoner.

I

Teoretisk forankrer Wängnerud sitt perspektiv i det hun kaller "närvaraons politik". På engelsk blir det "The politics of Presence" som er tittelen på Anne Phillips bok fra 1995³, og denne er et viktig utgangspunkt for avhandlingen. "Närvarons politik" innebærer en sosiologisk forankret kritikk av det tradisjonelle demokrati-syn som gjør de *ansvarlige partiene* til det sentrale bindeleddet mellom velgere og den offentlige politikk. "Ansvarlige partier" kan i beste fall skape en meningslikhet mellom velgere og valgte ved at partiene legger sine valgprogrammer fram for velgerne som så stemmer på det parti som meningsmessig ligger dem nærmest. Problemet er imidlertid at programmene ikke *kan* være detaljerte nok, og det vil oppstå nye situasjoner som krever endringer i tidligere standpunkter eller utforming av en helt ny politikk. Derfor er det ifølge nærværsteorien *ikke tilstrekkelig å kreve meningslikhet* mellom velgere og representanter for at demokratiet skal fungere. Ifølge nærværsteorien trengs det i tillegg en sosial representativitet i parlamentet slik at representantene best mulig gjenspeiler velgernes i sin sum av interesser og erfaringer. Gjør de det vil nødvendige endringer i politikken kunne ligge tettest mulig opp til velgernes ønsker – uten at en trenger å gå til nye valg hele tiden. I

korthet betyr det at kvinner må være representert i parlamentet for at *kvinnens erfaringer og interesser skal prege de politiske beslutninger som fattes*. Under dette resonnementet ligger et premiss om at det gjennom en historisk analyse kan fastslås at kjønn er en betydningsfull politisk kategori som kvalifiserer kjønn som et legitimt og relevant representasjonsgrunnlag i dagens samfunn.

Teorikapitlet inneholder også en diskusjon om årsakene til den ulike kvinnerepresentasjon i tid og rom. Wängnerud skiller her mellom en *systemorientert* og en *strategiorientert* forklaringsmodell, en dikotomi som svarer til det tradisjonelle struktur-aktør skillet i årsaksdebatten. Her er forfatteren særlig opptatt av de strategiorienterte forklaringene, og dette kommer hun tilbake til når hun skal forklare den sterke økningen i kvinnerepresentasjonen i den svenske riksdagen. Vi kan også ta med her at Wängnerud i de empiriske analysene utdyper diskusjonen av de *strategiorienterte* forklaringene ved å introduserer teoriene om såkalt "*kritiske masse*" og "*kritisk handling*". Resonnementet om den kritiske *masse* går ut på at for at kvinner (eller en annen gruppe) skal kunne bli tatt på alvor og få politisk gjennomslag i en forsamling så må de over en viss representasjonssterkel, f.eks. 30 %. Tesen om den kritiske *handling* – hentet fra Drude Dahlerup – går ut på at det ikke er noen automatikk i dette, det man trenger er aktiv handling som endrer minoritetsgruppens status, som f.eks. ved kvoteringsregler.

II

De empiriske undersøkelsene faller som nevnt i to deler: Erobring av posisjoner og makt over saker. I den *første* delen, om kvinners posisjonelle makt i riksdagen, *kartlegges hvilke komiteer kvinnene blir plassert i* og Wängnerud diskuterer hva en kan lese ut av det mønsteret som framkommer, hva gjelder *kvinnens makt*. Valget av komiteplassering som studieobjekt følger av at dette er "ett av de mest sentrale organene i riksdagsarbeidet. Det er ofta där som det egentliga beslutsfattande sker" (24).

Kapittel 2 handler om utviklingen av kvinnerepresentasjonen i riksdagen, og søker å forklare den ganske oppsiktsvekkende økningen? Er det partienes skyld eller fortjeneste? Det viser seg f. eks. at hypotesen om partimesige forskjeller slår til også i Sverige: Høyrepartier har jevnt over færre kvinnelige parlamentsrepresentanter enn venstrepartiene – Moderata Samlingspartiet har færre kvinner i sin riksdagsgruppe enn Sosialdemokratene. Kan økingen i den samlede andel av kvinner i riksdagen forklares med partivariabelen alene? Svaret er nei, selv om det er mest vanlig at kvinnerepresentasjonen for et parti øker mest når det partiet har framgang ved valgene. Noe motvillig må Wängnerud imidlertid konkludere med at *så langt* ser det ut til at "kvinnors väg til riksdagen i en viss mån är en fråga om en historisk utveckling som har sin innebyggda automatik" (37) Men denne forklaringen er ikke tilstrekkelig for forfatteren som etterlyser en studie av effekten av "särskilda satsningar" (38).

Kapittel 3 følger opp de to forklaringsperspektivene gjennom en drøfting av teorier som kan bidra til *å forklare kvinner og menns fordeling på ulike komiteer*. Det underliggende spørsmål er om kvinner forfordes når det gjelder å oppnå attraktive posisjoner i riksdagen? Mao. – har kjønn politiske konsekvenser for arbeidsdelingen innad i riksdagen? De systemorienterte fordelingsmekanismer er her bl.a. representert ved det "pessimistisk" forankrede genussystemet v/Yvonne Hirdman og de mer "optimistiske" strategiforklaringene er representert ved bl.a. Helga Hemes' statsfeministiske perspektiv. Kapittel 4 følger opp denne diskusjonen empirisk. Materiale består av statistikk over kjønnsfordelingen i riksdagens komiteer. Tidsmessig er fokus på den mest interessante perioden etter 1970, og spørsmålet er om kvinner primært befinner seg i underordnede posisjoner. Men hvilke komiteer er så "underordnet"? Er det dem evt. "*objektive*" *maktforskere* sier er underordnet? Er det de posisjoner og komiteer *kvinneforskere* sier er best egnet til å framme kvinners interesser?

Det viser seg at kvinners deltakelse i komiteene samlet bare i liten grad er mindre enn deres relative posisjon i riksdagen skulle tilsi. De er mao. "tilstede" der politikken formes. Forfatteren kategoriserer dernest komiteene etter om de særlig behandler saker som handler om *samfunnets reproduksjon* eller dets *produksjon*, dvs. komiteer der sosial velferd og økonomi/teknikk utgjør ytterpunktene. Fordeler kjønne seg ulikt etter denne dimensjonen? Svaret er et klart ja for hele perioden. Særlig stor er skjevheten på 1980- og tidlig 1990-tallet, mens den er mer begrenset i 1994-riksdagen. Dette mønsteret holder selv om en kontrollerer for parti, parlamentserfaring og andre faktorer.

I Kapittel 5 søker Wängnerud etter de *finere mekanismene* bak dette *kjønnsdelte komitemønsteret*. Som motpoler blir spørsmålet her om vi ser resultatet av en *aktiv kvinneskimming* eller om det kun reflekterer ulike kjønnsprofiler i *egne ønsker*. Det empiriske materialet i denne delen består av en intervjuserie hun våren 1994 hadde med de fleste medlemmer/medlemmer i hhv. finans- og sosialkomiteene. Intervjuene tjener til å bekrefte fruktbarheten av den systematisering av mulige årsaker til kjønnsforskjellene som forfatteren har generert ad teoretisk vei. Riksdagsmedlemmenes egne oppfatninger av årsakene til økt kvinnerepresentasjon faller inn i det todelte system/strategi perspektivet hun tidligere har argumentert for. Dessuten er det en utbredt forklaring på komitefordelingen at den reflekterer medlemmenes kunnskaper og erfaringer, dvs. at det dreier seg om en funksjonell arbeidsdeling.

Til sist i denne delen reises spørsmålet om kvinner i større grad enn menn havner i bestemte komiteer fordi disse er "tomme på makt" – slik teorien om genusystemet hevder. Alternativet er at kvinner aktivt søker til reproduksjons-komiteene fordi sakene der har større politisk interesse for kvinner – slik de mer optimistiske statsfeministene hevder. Det første spørsmålet er selvsagt vrient å avgjøre empirisk, siden det ikke finnes noen entydig bestemmelse av makt innenfor systemet. Det kan legges veien åpen for uinteressante sirkel-

resonnement av typen *fordi* kvinnene er sterkt representert i en komite må denne komiteen ha liten makt og *fordi* kvinner er sterkt representert i makt-svake komiteer så har kvinner liten makt.

Wängnerud nærmer seg spørsmålene om makt og interesser ad en mer indirekte vei. Det empiriske materialet består her av Göteborg-gruppens enquete med riksdagsmedlemmer for årene 1985, 88 og 94. Spørsmålet er i hvilken grad *personlig interesse* kan forklare det kjønnskjeve mønsteret i komiteplasseringer eller om andre forhold – som partitilhørighet, alder, riksdagserfaring eller bestemte kjønnsstereotyper – er like eller mer sentrale. Det viser seg *for det første* at kvinner og menn har ganske ulike *ønsker* om komiteplassering. Dessuten påvirkes ønskene i liten grad av forhold innefor riksdagen. Når Wängnerud *videre* ser på kjønnsforskjellen i hvilken grad medlemmene får *oppfylt sine ønsker*, så viser det seg at menn har større sjanser til det enn kvinner. Her er det likevel en klar utvikling over tid: Forskjellene er størst på 1980-tallet og de finnes ikke i det hele tatt i den riksdagen som ble valgt i 1994 (99). Det viser seg også at tessen om betydningen av kjønnsstereotyper i hovedsak *ikke* er empirisk bærekraftig (med et visst forbehold for 1988-materialet).

Hovedfunnet fra del I av avhandlingen er altså at til tross for en kraftig økning av kvinner i riksdagen, så finnes det en klar kjønnsdeling i mønsteret av komitefordeling gjennom hele perioden.

III

I den *andre* empiriske hoveddelen står sakene i fokus. Spørsmålet er om kjønn har betydning for innholdet i den politiske prosessen. I kapittel 7 drøfter Wängnerud spørsmålet om hvilke saker det i så fall skulle være som skiller *de kvinnelige sakene* fra *menn's saker*. Hun skiller her mellom tre typer av kvinnepolitiske interesser som får hvert sitt empiriske analysekapittel. Det dreier seg for det første om å *synliggjøre kvinner som gruppe*, for det andre om å *problematisere en ulik maktrelasjon mellom kjønne*; og for det tredje om å *fremme saker*

som øker kvinners autonomi i samfunnet. Dette operasjonaliseres i den videre analysen både gjennom holdnings- og atferds-variable, i hovedsak på grunnlag av data fra de tidligere nevnte Riksdagsenquetene.

Først drøftes spørsmålet om *kvinner som relevant politisk gruppe* – kjønn som relevant politisk kategori om en vil – er en del av riksdagsrepresentantenes politiske horisont og virke. Og det er de ifølge enquetene, men særlig for de kvinnelige medlemmene. *Både* når det gjelder representasjonsoppfatning og ved rapporterte kontakter med kvinneorganisasjonene så skårer kvinner i riksdagen langt høyere enn menn.

Derneft drøftes *likestillingspolitikken* som en indikator på om medlemmene problematiserer forholdet mellom kjønnene. Det empiriske materialet begrenser seg her stort sett til 1994-enqueten. Det er gjennomgående flest kvinner som vurderer positivt ulike argumenter for at kjønnene bør være likt representert i riksdagen, *selv om* støtten er jevnt over høy både blant kvinner og menn. Samtidig viser det seg at likestillingssaker *verken* blant kvinner *eller* menn er et spesielt høyt prioritert saksfelt. Det er imidlertid en liten gruppe på omkring 10 % som skårer høyt både på mening og handling. Og den alt overveiende del av disse er kvinner.

Til slutt drøftes *omsorgspolitikken* som et tegn på i hvilken grad en prioriterer et saksfelt som kan bidra til å gi kvinner større samfunnsmessige autonomi. Dette politikk-området er gjennomgående høyere prioritert blant kvinner enn blant menn, selv om forskjellen minner noe fra 1985 til 1994. I kapitlet (9) identifiseres videre to "ekstremgrupper" blant medlemmene – de som *både* mener det er viktig å føre fram kvinners interesser og som nevner en av reproduksjons-sakene blant sine særlige interessefelt versus de som *ikke* kvalifiserer langs noen av disse to dimensjonene. Resultatet viser at mens det nesten bare er kvinner i den første gruppen, er det nesten bare menn i den andre.

Mot slutten av dette kapitlet gir også Wängnerud en beskrivelse av velgernes holdninger til kvinneinteressene, for å sjekke om kvinne-

lige politikere er på linje med de kvinnelige velgerne i disse spørsmålene. Det viser seg at på velgernivået kan et skille mellom kjønnenes måte å leve sine liv lett dokumenteres – selv om det har minsket over tid. Det gjelder i arbeidsliv såvel som i familieliv. I Göteborg-gruppens mange velgerstudier viser det seg også en klar kjønnsforskjell med hensyn til velgernes politiske interesser. Kvinner prioriterer sosial- og familiepolitikk i større grad enn menn. Wängnerud kan derfor avslutte kapitlet med å slå fast at det er *et* samsvar mellom den interesse- og aktivitetsprofil som preger kvinner i riksdagen og det hun finner blant kvinnelige velgerne. Mao.: *Kvinner i riksdagen reflekterer og representerer kvinners interesser bedre enn menn gjør det.*

Konklusjonen er ifølge Wängnerud at kvinner bringer kvinners erfaringer inn i riksdagen og prioriterer deres interesser i større grad enn menn gjør det. Mao. bekreftes teorien om "närvarons politik". Forklaringen på den sterke økningen i kvinnerepresentasjon og i representasjonen av kvinners interesser finner hun primært i de strategiorienterte forklaringer. De systemorienterte er for statiske til å kunne forklare alle de endringer en har sett både i kvinne-representasjon og når det gjelder saksagendaen. Riksdagsenqueten av 1994 viser at ledamötarna selv tror det kan spores saksmessige konsekvenser av økt kvinnerepresentasjon. De peker da i særlig grad på at likestillings- og sosialpolitikken samt familiepolitikk har fått en større betydning i politikken generelt som en følge av den økte kvinnerepresentasjonen. Bokens slutter da også med å hevde at resultatene *knapt kan tolkes på noe annen måte* enn at det vil bli drevet en annen slags politikk i et parlament med *mange kvinner* enn i et parlament der det er *få eller ingen kvinner* med.

IV

For å vurdere boken skal jeg først stille noen spørsmål som er sentrale i en hvilket som helst empiriske analyse. Det første spørsmålet er *hvor langt den empiriske analysen rekker*, hva den dokumenterer og hvilke konklusjoner en

kan trekke av det framlagte materialet. Bør vi tro på påstanden om at det å rekruttere flere kvinner til parlamentene vil forandre dem? Dette er jo et kjernespørsmål, men det er selvsagt ikke noe enten eller spørsmål, spørsmålet er vel heller hvor mye forandrer de? Og hvor stor grunn har vi til å feste lit til forfatterens overbevisning om at de stratigiorienterte-forklaringene er de beste?

Det er etter min vurdering ingen grunn til å stille seg tvilende til Wängneruds beskrivelse av den konkrete utviklingen innefor riksdagen: Det *har* kommet flere kvinner med, de *har* fått plass i komiteene omtrent i forhold til deres styrke i riksdagen og det *er* en markert ulikhet når det gjelder den kjønnsmessige plassering av medlemmene i ulike komiteer. *Potensialet* for at kvinner kan utøve politisk makt i riksdagen er mao. ulikt fordelt på de ulike saksområdene. Det er heller ikke særlig tvil om at riksdagskvinnene i ikke ubetydelig grad ønsker å påvirke på vegne av det de oppfatter som kvinners interesser. Videre *er* kvinner i riksdagen i større grad enn menn opptatt av å være kvinners advokater i ord som i handling, de *har* et større engasjement i og interesse for likestillingsspørsmål, de *har* et bredere engasjement i sosial og familiepolitikken. Men det hun ikke har undersøkt er effektene av kvinners tilstedeværelse eller mangel på sådan i konkrete saker. Det som dokumenteres er potensialet, ikke realitetene. Det ville da også være for mye for langt at samme forsker skulle gi seg i kast med en nitidig granskning av konkrete saker. Her får vi ha tiltro til den kummulative forskningsprosessen, og forskningsstrategisk har Wängnerud etter min mening begynt i den riktige enden.

Forfatteren har selv store krav til skikkelig dokumentasjon og patente resonnementer. Leseren vil lett merke forfatterens strev med å finne eksterne kriterier for hva som er grunnlaget for en *demokratisk maktutøvelse* fra kvinner side i riksdagen, altså i hvilke komiteer de *bør* befinne seg for at de kan gjøre representasjonsjobben sin best mulig. Så langt jeg kan se analyserer forfatteren tre muligheter: Den *første* er en variant av objektive interesser som utledes av dikotomien reproduksjon –

produksjon. Her gir kvinner i reproduksjonskomiteene mest demokratisk maktutøvelse fordi disse behandler kvinne-interesser. Den *andre* baserer seg på representantenes statusvurdering av de ulike komiteer. Her gir kvinner i f.eks. finanskomiteen slik makt fordi medlemmene er enige om at dette er et av de mektigste komiteene i riksdagen. Den *tredje* baserer seg på en kartlegging av *velgernes liv og vurderinger*. Den gir omlag samme saksprofil for demokratisk maktutøvelse som den første, men baserer seg på en interesseprofilen generert ved en analyse av kvinnelige velgeres situasjon og holdninger. Heldigvis er det samsvar mellom første og siste. Nå baserer vel reproduksjon-produksjonsvarianten seg vel på en noe usikker kunnskap om kvinners objektive interesser som i sin grunn har et – om uttrykket passer her – paternalistisk tilsnitt. Jeg mener derfor at det er *den siste* – velgeranalysen – som må være gyldig i en analyse av demokratisk representasjon, og en kan lure på hvorfor forfatteren ikke begynte med denne, altså la de kvinnelige velgernes politiske ønsker til grunn for en generering av hva kvinne-interessene var.

Et mer teoretisk spørsmål som dukker opp under lesningen, er om "närvarons politik" er spesielt demokratisk i betydningen at befolkningens synspunkter blir organisert inn i den politiske beslutningsprosess med en vekt som svarer til deres oppslutning. Har det ikke hendt mange ganger at elitegrupper har tatt opp og politisert undertrykte gruppers interesser. Har ikke nettopp advokatrepresentasjon vært et nødvendig (i det minste) første skritt? Og er alle grupper i stand til å ivareta sine interesser? Barn, syke, innvandrere? Er det ikke da et tankekors at "närvarons politik" for noen grupper kan *svekke* muligheten for andre ved at de fortrenger de mer rendyrkede, profesjonelle advokatrepresentanter? Spørsmålet blir om ikke representantene også skal utøve lederskap – kjent nok fra den elite-demokratiske tankegangen. Dette er forfatteren også inne på, men spørsmålet blir i hvilken grad – eller om det i det hele tatt – lar seg forene med tanken om et nærvær demokrati.

En ytterligere problematisering kan gjøres i forhold til spørsmålet om de "ansvarlige partiene" ikke allerede gjennom sine nominasjonsprosesser *har* foretatt den kopling mellom programmer (som gir meningsrepresentasjon) og den sosialt baserte utvelgelsen (som gir et sosialt representativt grunnlag for å utforme nye standpunkter underveis). Nærværspolitikken har slik sett blitt intenst praktisert av norske partier gjennom årtier. Og jeg tror ikke forholdene i Sverige er så annerledes: Nominasjonene til valglisterne foran riksdagsvalg er ikke spørsmål bare om å velge ut stemmekveg og folk som skal lese opp partimanifester. Partiene velger ut folk som de vet skal drive politikk – også intern i eget parti. Sentrale kriterier i denne prosessen er yrke, bosted, kjønn, alder. Er kampen om nominasjonene kanskje nettopp et uttrykk for "nærvarons politikk"?

Et annet moment til en mulig demokratisk bekymring er at det kan følge andre politiske interesser med på lasset når stor vekt legges nettopp på bestemte sosio-demografiske kriterier. Et eksempel er en undersøkelse jeg gjorde av norske partieliter på 1980-tallet som viste at vel kom kvinnene inn i et stort antall, men med på lasset fulgte en sterk økning i andelen offentlig ansatte.⁴ Og fraværet av de privat ansatte i partiene kan oppfattes som et demokratisk problem.

I forklaringsdiskusjonen står system- v. strategi-forklaringer helt sentralt, og Wängnerud har som nevnt en klar tendens til å framheve strategiforklaringenes betydning. Det er de aktørene som handler strategisk som driver verden framover. Ikke slik at dette vektlegges ensidig, det er som vanlig i seriøst akademisk arbeid snakk om grader av betydning. Forklaringsdiskusjonen avgrenses imidlertid til forhold internt i riksdagen, noe som gir en ganske snever synsramme. For dersom en utvider denne rammen, ville det være ganske nærliggende å forklare de endringer som skjer ut fra et strukturperspektiv: Kvinner får utdanning og går ut i yrkeslivet. De suges opp i politisk virksomhet lik menn i tilsvarende posisjon. Men det tar tid for den nye bølgen å skylle inn over etablerte institusjoner. Det tar tid å få po-

litisk gjennomslag for en ny virkelighetsforståelse, for betydningen av kjønn som politisk kategori.

V

Lena Wängneruds doktoravhandling imponerer på flere områder. Den tar opp et tema som er empirisk sentralt og står solid plantet i statsvitenskaplige teorier omkring styreformer og demokrati. Tema er politisk aktuelt og kontroversielt – uten at forfatteren glir ut i pamflettens form. Problemformuleringen er enkel, men gir grunnlag for omfattende, kompliserte og krevende analyser. I de empiriske analysene gjøres bruk av ulikt materiale og ulike metoder. Her vil jeg særlig peke på en vellykket integrasjon av elite-enqueter og kvalitative intervjuer. Formålet er aldri å vise fram empiri eller teknikk for deres egen skyld, men å drive diskusjonen av problemstillingen framover. Det gir også en rekke interessante empiriske funn med relevans for akademisk såvel som for politisk debatt. Stilføring og presentasjonsformen er en tidligere journalist verdig og hennes periode som riksdagsstipendiat ser ut til å ha gitt en rimelig dose med praktisk kunnskap og innlevelse som bidrar til nyanserte tolkninger av materialet.

Wängneruds grundighet er både en styrke og en svakhet. Hun tyner materialet for hva det er verdt, men fører noen ganger til vel detaljerte beskrivelser. Jeg har heller ikke alltid sett relevansen av de ulike teoretiske diskusjonene for den empiriske analysen, f.eks. den om kritisk masse v. kritisk handling. Men interessant er det jo. Så kan en jo alltid også spørre etter supplerende studier: F.eks. om det har noen praktisk betydning med større kvinnerepresentasjon, får kvinnene faktisk politisk gjennomslag i den politikken som vedtas? Men det får være en arbeidsdeling innefor forskningen. Wängnerud har lagt et solid fundament for at andre kan forsette stafetten. Jeg skulle imidlertid gjerne sett at hun mot slutten hadde gitt seg selv noe mer anledning til å drøfte sine funn innenfor en mer generell ramme, slik hun selv legger opp til ved å gjøre studien til en fallstudie i representasjonsteori. Det ville gjort studien enda mer interessant på det gene-

relle plan, för också på det planet er politikens "andra sida" spennende.

Knut Heidar

Noter

1. Forfatteren var opponent ved Wägnerud disputas den 29. Mai 1998. Teksten følger – med endel innkortninger – den opposisjonen som ble presentert der.
2. Hege Skjeie, *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*, Oslo: Institutt for samfunnsforskning rapport 92:11, 1992.
3. Anne Phillips, *The Politics of Presence*, Oxford: Oxford University Press, 1995
4. Knut Heidar, *Partidemokrati på prøve*, Oslo: Universitetsforlaget, 1988.

PAUL A. CHILTON, MIHAIL V. ILYIN & JACOB L. MEY (EDS.): *Political Discourse in Transition in Europe 1989-1991*. Amsterdam/Philadelphia 1998: John Benjamins Publishing Company.

Boken tar sig an den utmanande uppgiften att greppa en förändrad politisk diskurs under en omvälvande period i Europas historia. Det är i första hand fenomenet i Östeuropa som analyseras: Sovjet, Ryssland, östra Tyskland, Polen, Georgien och Bosnien-Hercegovina. I några bidrag analyseras också hur förändringarna mottagits i andra delar av Europa.

I denna anmälan ska jag diskutera vissa av bidragen i antologin utifrån tre principiella krav som kan ställas på lingvistiska analyser av politiska texter och diskurser, eller på analyser av andra slags texter av relevans för det politiska.¹ Med en lingvistisk analys avser jag en som använder sig av språkvetenskapens specialverktyg, t ex hämtade från grammatikens olika grenar eller från den lingvistiska semantiken. Det första kravet går ut på att analysen verkligen ska säga något om politik, det andra handlar om att relatera texttolkningar till aktörer eller samhällsfenomen, det tredje om att de lingvistiska verk-

¹ Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr1

tygen ska tillföra texttolkningarna något utöver vad mer vardagsnära läsarter gör. För att förtydliga diskussionen om det tredje kravet kommer jag också att referera en textanalys som inte förekommer i den anmälda boken. Att anmälan struktureras kring dessa krav gör att den kanske inte blir till ett fullt rättvisande omdöme om antologin som helhet: kraven är inte rimliga bedömningsgrunder för alla bidragen och många av dem förblir okommenterade. Men jag har ansett att principdiskussionen i sig har ett intresse då den har mer allmän bäring i en metoddiskussion som gäller hur lingvistiskt inriktade textstudier kan användas i studier av politik, makt och andra för samhällsvetenskapen centrala företeelser. De tre kraven är här allmänt formulerade, men det finns en djupare och mer omfattande diskussion om liknande teman i tidskrifter som *Discourse and Society* och *Applied Linguistics*.

Före principdiskussionen några mer allmänna synpunkter på antologin.

Idén att belysa så snabba och omvälvande förändringar som dem det handlar om här, är spännande och ambitiös och var säkerligen inte helt lätt att ro i land. Samtidshistoria har sina speciella problem att skriva och bara alla översättningar mellan ryska, serbokroatiska, polska, tyska, franska och engelska bör ha varit ett stort och komplicerat arbete. Samtidigt är det ju dessa aspekter som gör projektet intressant: att studieobjektet är just dramatisk samtidshistoria och att forskare från olika länder och språkområden ger sina erfarenheter och reflexioner, baserade på andra texter än engelskspråkiga. En del av författarna har levt mitt uppe i dessa omvälvningar, en del har betraktat dem från utlandet (om utlandet som exil, som fritt val eller för att författaren ifråga råkar vara uppvuxen där vet inte en läsare).

Som framgår av principdiskussionen nedan är bidragen av varierande intresse för en samhällsvetare med siktet inställt på fenomen som politik eller makt. Trots att alla bidrag relaterar analyserna av texter eller diskurser till bestämda politiska skeenden, tycks för flertalet själva språket vara intressfokus. De flesta bidragen är inte förankrade i samhällsvetenskaplig teori. Att de skulle vara det är kanske inte ett rimligt krav utifrån bokens syfte (kommenterat nedan), men en

väsentlig iakttagelse från en samhällsvetenskaplig utgångspunkt. Den stora potentialen för politik- eller maktstudier med lingvistiska verktyg ligger i ett förenande av samhällsvetenskapligt teoriinspirerade studier av texter, förankrade i skeenden, plats och tid, med utnyttjandet av välutvecklade lingvistiska verktyg. Några av bidragen i boken är visserligen samhällsvetenskapligt teoriförankrade, men de diskuterar diskurser mer allmänt och använder inte lingvistiska metoder. Ett exempel är "The Collapse of Empire and Search for Cultural Identity" av Victor Sergejev och Nikolai Biryukov. Författarna polariserar sig mot den realistiska traditionen inom studiet av internationella relationer. Istället för maktspelen mellan stater betraktade som färdiga och enhetliga entiteter med ett "statsintresse" att driva, lyfter de fram sökandet efter och valet av kulturell identitet som av avgörande betydelse för den internationella politiken.

Något annat jag saknar är en betoning av de ekonomiska förändringarnas konsekvenser. Det ligger en ironi i att samtidigt som ekonomin allt tydligare blir en styrande faktor för samhällen, politik och vardagsliv, alltmer forskning verkar inriktas mot språk och kultur utan kopplingen till materiella förhållanden. Ett undantag är Ludmila Minaevs "From Comrades to Consumers: Interpersonal Aspects of the Lexicon" som undersöker vad den nya ryska entreprenörklassens framväxt betytt för valet av tilltalsord människor emellan.

Boken innehåller ändå åtskilligt av intresse för en läsare med fokus inställt på politik och makt, snarare än på språk i sig. Till det intressantaste hör att man får en provkarta på olika lingvistiska metoder och angreppssätt som fokuserar språk och som kan användas för att analysera politiska texter eller texter med politiska/ideologiska konsekvenser. Bl a finns bidrag som använder semiotisk analys, som analyserar metaforer, respektive texters lexikala innehåll, exempel på politisk-teoretisk begreppsanalys samt semantisk analys. Vidare är flera bidrag inriktade på att tolka hela diskurser snarare än enstaka texter eller uppsättningar av texter. Slutligen förekommer bidrag som mindre betonar språkanalys och mer språkets sociala roll. Jag ska avsluta denna

anmälan med att kommentera ett bidrag av det tredje slaget. Men först ska jag diskutera vissa av bidragen utifrån de tre krav som nämndes i inledningen.

Säger bidragen något om politik?

Från en politologisk utgångspunkt är det självklart att en analys av 'politisk diskurs' bör tillföra kunskap om politik. Ett sådant krav är förstås bara relevant för den vars intresse är politik och som vill använda text- och diskursanalyser som ett medel att öka kunskapen om politik, snarare än om språk.

Det är inte alls självklart att alla analyser av politiska texter eller texter vars spridning har politiska effekter, är analyser av politik. Vad krävs då för att en textstudie ska kunna säga något om politik? En del av svaret får man om man beaktar en väsentlig egenskap hos politikbegreppet: det är relationellt. 'Politik' kan exempelvis definieras som "the social process through which collective power is generated, organized, distributed, and used in social systems" (Johnson 1995: 205). Termen kan användas i diskussionen av styrande institutioner på internationell, nationell, regional eller kommunal nivå. Den kan också användas i fråga om andra sorters sociala system där makt spelar en viktig roll, som familjer eller universitet (ibid.: 206). Man kan tillägga att den kan användas om både sådan social maktutövning som uppfattas som legitim och sådan som ses som illegitim.

I alla de uppräknade användningarna förutsätter begreppet relationer. Dessa kan vara direkta relationer mellan aktörer, såväl individuella som kollektiva. Det kan också vara fråga om indirekta relationer. Detta är fallet när en aktör bedriver politik som påverkar en social struktur snarare än andra aktörer direkt, eller när en aktör påverkas i politiskt hänseende av en struktur. Att det ändå är fråga om relationer, fast indirekta, beror på att sociala strukturer är uppbyggda av mänskligt handlande. Att påverkas av en social struktur är att påverkas av mänskligt handlande, fastän komplext och inte nödvändigtvis som resultat av någon enskild aktörs vilja. Att påverka en struktur

tur är att ändra förutsättningarna för kommande mänskligt agerande.

Av resonemanget framgår att studiet av texter bara kan bli till studiet av politik om det handlar om relationer mellan aktörer eller aktörer och människoskapade strukturer. Detta blir tydligare utifrån ett par liknelser. Handel och krig är liksom politik relationella begrepp. De medel varmed dessa aktiviteter bedrivs är (bland annat) pengar och vapen. Men att bara studera pengar är inte att studera handel och att bara studera vapen är inte att studera krig. Språk är ett av de medel med vilka politik bedrivs. Att bara studera politiska texter där språk manifesteras är inte att studera politik. Att studera med vilka syften och konsekvenser vapen används kan vara att analysera krig. Att studera med vilka syften och konsekvenser språket i politiska texter används kan vara att studera politik.

Man kan studera politik med hjälp av textstudier på olika sätt. Dels kan analysen handla om hur språk används i syfte att bedriva politik, den illokuta² aspekten. Men språk och texter används i ett otal olika språkspel, ofta samtidigt. För att komma åt den illokuta dimension som säger något om det politiska, måste man avgöra vad i en text eller ett språkbruk som är politikaspekten. Dels kan analysen handla om hur en aktör påverkar omvärlden genom politiskt språkbruk, den perlokuta aspekten. Men i det fallet finns även perlokuta aspekter som inte är politiska: texterna ifråga kan ha all möjlig slags påverkan, av vilken bara en del är politisk. Oavsedd politisk påverkan är också en effekt av intresse i sammanhanget.

Är det politik om studeras i *Political Discourse in Transition?* Målsättningen för boken uttrycks på följande sätt.

Focal to the book is the collapse of Soviet institutions and the discourses which were associated with them, or which indeed constituted them. The chapters of the book explore the consequences of this collapse in several countries or regions of the European space. The primary aim is to examine the impact of such change on language use and cognitive patterns in the domain of the political. The 'political' is conceived broadly, to include not only the relatively formal discourses of politi-

cal institutions, but also the politically oriented language of the media and even of everyday social intercourse. (s ix)

Huvudsyftet är alltså att studera förändringar i språkbruk och kognitiva mönster på politikens område. Detta skulle kunna innebära studier av politik, såsom jag grovt definierat begreppet ovan, om nämligen speciella illokuta eller perlokuta aspekter av de politiska texterna lyfts fram. Men det skulle också kunna innebära analyser av politiskt språk som inte säger något om politik, om nämligen den effekt på språkbruk och kognitiva mönster som politiska eller andra förändringar har, inte i sig säger något om det politiska. Analysobjektet är då språk och inte politik. Detta är givetvis i sig ett legitimt syfte, men det uppfyller inte politologens krav.

Ett exempel på en väl genomförd analys av en uppsättning texter, vars resultat är en karaktäristik av en viss diskurs, där jag har svårt att se vad man lärt sig om politik, är Elena Borisovas "Opposition Discourse in Russia: Political Pamphlets 1989-91". Avsnittets konklusion består i en sammanfattande beskrivning av vad som är karaktäristiskt för 'pamflettdiskursen'. Här konstateras viss förändring i flygbladen, nämligen vad gäller bilden av avsändare, mottagare och relationen dem emellan. 1989 förekom dels starkt emotionella texter, dels sådana som framstod som mer rationella och moderata. Efter 1990 ökar graden av emotionalitet och resonerande texter blir ovanligare. Rationaliteten i början förklaras av partiernas försök att rekrytera anhängare bland de välutbildade (s 128-129). Ytterligare några liknande förändringar i tonfallet under den analyserade perioden konstateras (s 120; 122; 128-129 m fl resonemang).

Resultaten anknyts alltså till en illokut dimension, i det att de till viss del förklaras med flygbladsmakarnas avsikter. Skiftningarna i den politiska diskursen förklaras med pga den förändrade situationen ändrade intentioner hos avsändarna av flygbladen. Det refererade resultatet, att ett visst politiskt syfte hos en aktör resulterat i ett visst sätt att uttrycka sig, är visserligen ett resultat relevant för politikstudier: det skulle kunna användas för att utifrån studier av tonen i flygblad analysera politiska aktörers politiska syften. Men jag tror inte de politiska aktörerna

och relationerna dem emellan varit författarens huvudintresse. Då hade frågorna ställts annorlunda och de analysverktyg som används på texterna valts med hänsyn till frågorna om politik. Den teoretiska apparaten är lingvistisk och handlar om olika aspekter som i litteraturen utpekade som typiska för politisk retorik (s 112-117). Detta tycker jag tydligt visar att intressefokus är språket: valet av dessa analysverktyg motiveras inte av någon fråga om det politiska, utan av att politisk retorik i allmänhet präglas av dessa aspekter.

Alltså: analysens resultat visar mönster i språkbruket, därför att det är dessa som huvudintresset riktas mot. Inriktningen på den illokuta aspekten resulterar i vissa slutsatser om det politiska, men detta är mer en slumpartad bonus. Frågor om den illokuta aspekten som motiverats av ett intresse för politiken, hade t ex kunnat vara mer renodlat inriktade på hur de olika förändringarna i textmönster kunde förklaras av hur partierna som stod bakom flygbladen uppfattade maktsituationen vid de olika tidpunkterna och vad de sökte uppnå. Då hade kanske andra typer av texttolkning fått ett större utrymme, t ex en tolkning på påståendenivån, vad som faktiskt hävdades explicit i flygbladen, eller en semantisk tolkning av hur olika begrepp användes eller relaterades till varandra.

Marina Kaul ger i "Breakthrough and Blind Alley: The Lexicon of Perestroika" en presentation av semantiska förändringar hos några enskilda centrala termer, däribland 'perestrojka', och diskuterar några i debatten centrala metaforer där dessa termer används. Kaul nöjer sig inte med att beskriva förändringarna av språkanvändningen inom den politiska diskursen utan diskuterar också i flera fall vilken inverkan metaforeernas användning kan förmodas ha på tänkandet, t ex i följande resonemang:

...the conceptual frame of the keyword *perestrojka*, which is morphologically connected with the notion of building a new structure in place of an old one (the prefix *pere-* corresponds to the English *trans-* and *re-*). The conceptual frame associated with the word involves a specific sequence of actions: the dismantling of an old building, leveling it to the ground, and clearing the way for a new struc-

ture. If it is the case that such conceptual structures, through discourse, have an impact on people's understandings, expectations and perhaps their actions, then it is no wonder that, guided by the idea of *perestrojka*, people started to break down the old before constructing the new. And no wonder that they became disillusioned, when no solid edifice arose to replace what was lost. (s 102)

Att metaforen verkligen på det utpekade sättet styr tanken är naturligtvis svårt att visa. Men det som skiljer Kauls bidrag från flera andra i boken just vad gäller kravet på att analysen ska belysa politik, är att författaren diskuterar vad analysens resultat säger om effekten av den språkliga förändringen på det politiska. Den typ av relation hon diskuterar är hur människoskapade strukturer (*conceptual structures*) påverkar aktörer, här ett sätt att uppfatta världen som kan ligga till grund för handlande. Det förefaller klart att dessa uppfattningar skulle kunna påverka "*the social process through which collective power is generated, organized, distributed, and used in social systems*", alltså politiken. Om Kaul på något sätt hade kunnat visa på en sådan påverkan på tanke och handling, hade detta naturligtvis varit ett ännu mer spännande resultat. Sådan påverkan är nu notoriskt svår att påvisa.

Den diskussion som förts kring Borisovas och Kauls bidrag säger inte att Kauls är bättre. Men den säger att det är politologiskt intressantare.

Är texttolkningarna relaterade eller frisvävande?

Det andra kravet är relevant för alla som vill säga något om texter i ett samhälleligt sammanhang och går ut på att texttolkningar ska vara relaterade till aktörer eller samhälleliga fenomen. Att tolka en text är att föreslå att den har en bestämd betydelse. En betydelse är alltid en betydelse för någon eller i något bestämt sammanhang. För vem eller i relation till vad? Ett förhållningssätt till denna fråga diskuteras av sociologen Stuart Hall (1980). Problemet består i att varje text en gång är producerad i en specifik social kontext, för att (om den inte är totalt okänd) sedan ha mottagits av andra människor i en mer eller

mindre annorlunda kontext, medan den som analyserar texten (forskaren) kan befinna sig i ett tredje socialt sammanhang och vara en annan person. Vems är texten? Vem bestämmer vad den innehåller?

Jag ska använda Halls termer '*meaning structure 1*' och '*meaning structure 2*' (Hall 1980: 130), förenklat översatta som betydelse 1 och 2. Betydelse 1 är betydelsen hos texten vid dess produktion. Betydelse 2 är den betydelse texten ges när mottagare, situerade i sin sociala kontext, utifrån sina perspektiv, skapar en betydelse hos budskapet. Exempel på texttolkningar inriktade på betydelse 1 är ofta idéhistoriska analyser. Quentin Skinners tolkningsråd är t ex inriktade mot detta slags tolkning (Skinner 1988). Inom mediaforskningen hittar man många exempel på betydelse 2-tolkningar, där vad som fokuseras är hur mottagarna av massmediebudskapen uppfattar dem.

Man kan också urskilja en betydelse 3: en innebörd som forskaren lägger i texten utan att för den skull tro att denna skulle sammanfalla med vare sig betydelse 1 eller 2. Men även i det fallet behöver texttolkningen, för att vara av samhällsvetenskapligt intresse, relateras till fenomen utanför texten och utanför forskarens personliga upplevelse av den. Ett exempel är då avsikten är att se hur texter speglar samhällsliga diskurser vars mönster kanske inte varit helt medvetna för varken textproducenter eller mottagare. Ett exempel på ett sådant förfaringsätt är litteraturkritikern Frederic Jamesons texttolkningar. Jameson har sagts tolka "en kollektiv instans som i berättelsens form bearbetar material från den politiska och samhällsliga verkligheten och låter projicera symboliska lösningar på reellt existerande kontradiktioner" (Darius 1993: 15), det som Jameson kallar '*the political unconscious*' (Jameson 1993).

Att hålla isär dessa olika tolkningsstrategier är mer eller mindre viktigt beroende på sammanhang. Betydelse 1 och 2 är ofta sammanbundna av gemensamt språk och gemensam kultur i ett samhälle. (Ofta är forskaren också en del av detta samhälle.) Betydelse 1 och 2 sammanfaller då någorlunda väl. Detta sammanfallande torde man t ex närma sig med nyhetstexter i dagstidningar: journalister, redaktörer och rubriksättare

som skapare av betydelse 1 och samtida läsare som skapare av betydelse 2 kan antas i relativt hög grad tala samma språk. Ett fall när en texttolkning skulle kunna bli närmast meningslös om åtskillnaden mellan betydelse 1 och 2 inte görs är tolkning av barnbokstexter.

Frågan *Vems är texten?* är självklart viktig i studier som rör det politiska. Det är ju texters roll i (makt)relationer mellan aktörer (direkt eller indirekt, via människoskapade strukturer) som är av intresse. Är det de textproducerande aktörernas läsning eller de mottagandes som tolkas? Eller är det forskarens rekonstruktion av textinnehåll, som exempelvis återskapande ideologiska fenomen, som är det intressanta?

Det sägs förvånansvärt lite om tolkning och tolkningsstrategier i *Political Discourse in Transition*. Just det som bidragen handlar om – mycket snabba och genomgripande omvälvningar av samhällen och de institutioner och diskurser som genomsyrar dem – borde vara urtypen för en situation då frågan *Vems betydelse?* är viktig att ta ställning till. När ords innebörd förvandlas så snabbt, när den politiska diskursen helt omstruktureras under loppet av några få år i stora, komplexa och heterogena samhällen, är det oundvikligt att folk plötsligt talar olika språk, att betydelse 1 och 2 i vissa fall glider långt isär. Och var befinner sig forskaren i allt detta?

Nu har jag inte funnit att bristen på explicita ställningstaganden i denna fråga egentligen skapar problem för bidragen. Det beror på att själva texttolkningarna i allmänhet tydligt visar vilken betydelse som är den som efterfrågas, vilket mestadels tycks vara betydelse 1. Ett exempel är Christina Schäffners och Peter Porschs text "Continuity and Change: German Discourse after Unification", som bl a analyserar språket i regeringsdeklarationer. Deras bidrag innehåller en noggrann studie av vad som karaktäriserar denna textgenre. Regeringsdeklarationer från åren 1989-91 analyseras: dels från DDR från efter den politiska omvälvningen men före återföreningen; dels från delstaten Sachsen i det Östtyskland efter återföreningen; dels en av Helmut Kohl från det förenade Tyskland. Som jämförelse används en rapport från SEDs centralkommitté 1986. Det är uppenbart att frågan om betydelse 1, 2 eller 3 är viktig i detta fall. Betydelse 1

och 2 skulle exempelvis kunna ligga rätt långt ifrån varandra vad gäller regeringsdeklarationerna från delstaterna i f d Östtyskland: de politiska ledarna kan tänkas tala ett nytt språk som stora grupper av medborgare (vilka skulle kunna ses som skaparna av betydelse 2) inte fullt ut kan dechiffrera. Och forskaren kan i varje läge tänkas prestera en betydelse 3 som avviker från både betydelse 1 och 2.

Att det är betydelse 1 som är den efterfrågade i detta bidrag visas av den analysstrategi som Schaffner och Porsch använder sig av. Här talas t ex om 'legitimation' och 'specification' som 'text actions' (s 158), vilket starkt tyder på att det är den illokuta dimensionen, och därmed betydelse 1, som är i fokus.

Vilken av betydelse 1, 2 eller 3 som är den rimliga att efterfråga har att göra med det problem man ställer sig för undersökningen. Författarna till detta bidrag frågar sig om det förekommit "changes in the communicative practice of the five new federal states (s 168)." Här kanske det räcker med att konstatera förändringar (vilket görs) i betydelse 1 för att kunna peka på förändringar i kommunikationsvanor. Hade man däremot varit ute efter att förstå något av konsekvenserna av sådana förändringar hade det varit orimligt att inte ta hänsyn till betydelse 2 i ett sådant här fall, där det inte alls är uppenbart att betydelse 1 och 2 sammanfaller.

Är de lingvistiska verktygen nödvändiga?

Det tredje kravet är relevant för alla som utnyttjar lingvistiska verktyg i tolkningen av texter. Det handlar om att den lingvistiska analysen verkligen ska tillföra något utöver vad jag här kallar en initierad *common sense*-läsning. Politikvetare har i långa tider ansett det naturligt att använda sig av texter för sina analyser. I alla utom de mest naiva analyserna har det setts som självklart att infoga dessa texter i ett sammanhang. *Initierad* läsning bygger på tillräcklig bakgrundskänedom, god kännedom om språkbruket vid tiden osv. Ett *common sense*-betonat sätt att läsa texter är främst inriktat på förståelse av innehållet och det explicita budskapet och frågar

t ex inte efter mönster i språkbruket. Så läser man sin dagstidning till kaffet. En lingvistisk analys är alltså en som använder specialverktyg från exempelvis grammatik. Om en sådan analys inte tillför något utöver vad en *common sense*-läsning skulle ha gjort, kan man hävda att *common sense*-läsningen är en mer adekvat metod: dess resultat är mer lättillgängliga och dess rimlighet lättare att bilda sig en uppfattning om.

I boken finns exempel på väl genomförda *common sense*-tolkningar, men det händer att de görs med lingvistiska verktyg på ett sätt som inte förefaller nödvändigt. "Defining Democracy: Transitional Discourse in Georgia 1990-91" av Christina Teichmann har som föremål för analysen dåvarande presidenten i Georgien, Zviad Gamsakhurdias, 'verbal behaviour' vad gäller hans demokratisyn som den förmedlas i olika uttalanden, bland annat i förhållande till händelserna i Georgien i september 1991 (presidentens avgång krävdes, skott avfyrades och byggnader ockuperades, s 242) och hur han beskrev dem.

Tolkningen följer väl vad som kan förväntas av initierad läsning. I varje fall för en läsare utan sakkunskaper om Georgien förefaller författaren tillräckligt välinformerad om den politiska situationen, händelseutvecklingen och aktörerna. Tolkningen av hur Gamsakhurdia använde demokratibegreppet och beskrev händelserna i september 1991 styrks av ett flertal citat ur de analyserade texterna, inklusive deras ryskspråkiga original.

I vissa fall kläs tolkningen i den lingvistiska analysens språkdräkt.

It is necessary to have a consolidation of the parliament around the president. There must come about a harmonization of the actions of the president and the parliament.

Ovanstående uttalande och andra av presidenten analyseras så här:

The demand-like character of these utterances rests on the use of modals... /.../ It is worth noting that in Russian, modality (whether deontic or of objective necessity) is expressed by a predicative adjective... or by means of an impersonal expression using the neuter form of the adjective. The latter is particularly frequent, and provides political actors with

the means of presenting potential choices as if they were objectively constrained by external necessity. This clearly plays a role in the direct and indirect expression of the demands, warnings and threats issued by Gamsakhurdia to the opposition. (s 247)

Det som sägs i analysen är alltså att ryska erbjuder möjligheten att, på de grammatiska sätt som räknas upp, uttrycka den talandes egna önskemål eller handlingslinjer som om de vore objektiva nödvändigheter. Utifrån detta tolkas det citerade och andra uttalanden som om presidenten samtidigt uttrycker den objektiva nödvändigheten och en subjektiv viljeinriktning som tar sig uttryck i något som liknar en befallning eller ett hot. Den generella iakttagelsen om ryska språkets möjligheter skulle i varje fall inte kunnat uttryckas som i den citerade tolkningen och förmodligen inte alls, utan de grammatiska termerna. Men förmodligen skulle samma tolkning av själva uttalandet ha gjorts av den ryskkunniga som kände till sammanhanget. I varje fall skulle varje engelskkunnig läsare förstå orden 'necessary' och 'must' som att objektiva nödvändigheter refereras till, samtidigt som kunskap om uttalandets sammanhang skulle ge vid handen att detta är ett uttryck för den linje som drivs av den som uttalar sig.³ Alltså en initierad *common sense*-läsning. Analysen går inte ut på att peka på något som impliceras av själva språkbruket utan att utsägas (åtminstone inte i den engelska översättningen). *Common sense*-läsning tar just fasta på vad som påstås explicit och elaborerar eventuellt tolkningen med hjälp av kontextkänedom, inte genom att dra fram sådant som impliceras men inte utsägs av själva språkbruket.

Jag finner annars att den initierade *common sense*-läsningen här är en adekvat analysstrategi och att resultatet alls inte är ointressant. Det mesta av tolkningen i kapitlet handlar om att reda ut hur Gamsakhurdia använder demokratibegreppet och för detta fungerar *common sense*-läsningen väl.⁴ Men analysen är inte väsensskild från vad en samhällsvetare utan speciella lingvistiska intressen skulle ha åstadkommit, om uppgiften bestått i att utöka förståelsen av en politisk konflikt, genom att i analysen inkludera uttalanden från centrala aktörer.

Teichmanns text ger exempel på vad jag menar med en *common-sense* läsning av texter. Mot detta ska jag ställa ett exempel på en tolkning där användandet av lingvistiska analysmetoder verkligen tillför tolkningen något.

Exemplet är hämtat från Mary Sykes (1985), en text som handlar om att identifiera diskriminering mot en etnisk grupp eller rasgrupp i diskurs. En del av den analys som redovisas i artikeln ska refereras här. För detta ändamål återger jag hela den text som analyseras:

The Commons Select Committee on Police and Race Relations concluded that there were approximately three hundred young blacks roaming the streets of Birmingham. Homelessness among black youngsters is a growing problem and daily more and more young people, both sexes, become homeless.

Case histories tell the same sad story – young black people find themselves overwhelmed by the problems of individual and ethnic identity. They get into trouble at school and then at work. Finally they find themselves at odds with their parents, and are asked to leave home. They feel rejected on all fronts. They begin to drift from place to place finding consolation only in unfortunate victims like themselves. These youngsters are usually between the ages of fourteen and nineteen and are often the products of broken homes. They are turned out into a complex world where slowly they begin to experience its hostilities. They become embittered and alone; unemployed and therefore become more and more alienated from society. They begin to sleep rough; in daytime they hang around arcades and amusement centres of Soho Road or drift into town in groups to their favourite haunt – the Bull-Ring Centre.

Many of these youngsters drift into petty crime as a means of survival and are sent to remand homes for 'training'. On returning to the community social problems remain unchanged, homelessness is probably even greater, and prospects of employment greatly reduced. (Community Relations Commission, 1974, p. 3) (s 88-89)

Sykes analyserar tillskrivandet av ansvar eller skuld för problemet med hemlösheten och stu-

derar för detta textens transitivitetens mönster. Transitivitet är en egenskap hos texter som har att göra med relationen mellan verb och förekomsten eller frånvaron av objekt för verben i meningar.

De mänskliga deltagare som identifieras i texten är *Commons Select Committee*, som förekommer en gång, föräldrar som omnämns en gång, samt unga svarta som omnämns direkt 14 gånger och mer indirekt sju gånger⁵. Unga svarta är uppenbarligen i diskussionens fokus, nästan till den grad att andra människor helt utesluts. Hur uppträder då de unga svarta? De förekommer åtta gånger som agenter, dvs aktiva 'görare', tre gånger som subjekt som upplever något (t ex "*feel rejected*"), tio gånger som passiva mottagare, ("*become homeless*") eller på annat sätt som icke-aktiva⁶. Svarta ungdomar förekommer därmed i aktiva roller mindre än hälften av de gånger de uppträder. Det slags handlingar de utför i de åtta fall då de faktiskt är aktiva 'görare' är dessutom begränsade: de uttrycks alla med intransitiva verb och involverar ingen annan aktör än den handlande ("*roaming the streets*"). Ungdomarnas agerande i sociala processer förminskas ytterligare genom lexis (ung. ordval). Många av verben är tämligen inaktiva: ungdomarna "*drift*", "*hang around*", "*drift into crime*", "*get into trouble*", uttryck som undviker intentionalitet. Inga verb som indikerar mentala processer (tänka, besluta, dra slutsatser) används om dessa aktörer. Sykes konkluderar:

The casual role of young blacks in their own misfortunes has been minimized by denying them any significant agency in the processes leading to homelessness and crime. At the same time, however, other possible casual agents or processes have been deleted, obscured, or mystified by a series of transformations and substitutions ... (s 90)

Sykes fortsätter med flera iakttagelser rörande de andra tänkbara aktörerna, för att vidare konkludera:

... if agents were specified, readers might be more likely to ask questions about their role in the process. For example, if the second paragraph began "social workers tell the same sad

story /i resonemanget har socialarbetarna blivit identifierade som de som skriver *case stories*, then readers might be prompted to ask why social workers were not doing something about the problem rather than just telling stories; or if young blacks got into trouble "with teachers," then questions might be asked about teachers' competence in accepting or handling cultural differences in the classroom. One might ask about the well-documented discrimination by employers and police if the latter two had appeared in the text. (s 92-93)

Vad säger då Sykes analys som inte skulle framkommit med hjälp av en *common sense*-läsning? Utmärkande för *common sense*-läsning är alltså en koncentration på påståendens explicita innehåll. I det här fallet påstås t ex explicit att ungdomarna har problem med hemlöshet. En bestämd sorts utveckling beskrivs som tenderar leda till dessa problem. Det som Sykes analys tillför är (1) en (starkt) medvetenhet för en läsare om att ungdomarna framställs som passiva, samt (2) en medvetenhet om att andra aktörer förutsätts men inte nämns.

Det första, att ungdomarna framställs som passiva, är inget som explicit påstås i texten. Det förekommer inga uttryck som "passiva ungdomar", det hävdas inte uttryckligen att ungdomarna inte agerar medvetet. Det är där analysen tillför något genom att visa att språkbruket genomgående implicerar synen på ungdomarna som passiva. Jag vill hävda att detta är något annat än att analysera texten bara utifrån vad som inte utsågs. Man kan förstås peka på att det ingenstans påstås att ungdomarna gör medvetna handlingar, vilket ju är en iakttagelse i linje med Sykes. Hennes analys står dock starkare än så genom att hon pekar på att textens språk faktiskt pekar ut ungdomarna som passiva och att de använda verben nästan genomgående utpekar den sorts handlande som inte påverkar andra människor.

Det andra analysresultatet, att en rad aktörer förutsätts men inte nämns, bygger också på att sådant som inte påstås, men impliceras av språkbruket, lyfts fram. Ett påstående som att aktörer '*get into trouble at school*' implicerar bråk med minst en annan aktör. Vi vet visserligen att uttrycket förutsätter förekomsten av minst ytterli-

gare en part, men bristen på explicit omnämmande gör att vi inte funderar över denna implikation.

Skillnaden mellan Teichmanns *common sense*-analys och Sykes lingvistiska analys är alltså att den förra sätter in det som påstås explicit i ett förklarande sammanhang, medan Sykes pekar ut implikationer av språkbruket som inte är ut-sagda i påståendeform.

Ovanstående principdiskussion gör som sagt något dålig rättvisa åt den anmälda boken. Kravet att analysen ska säga något om politik är ju knappast en grund för kritik av den som verkligen vill fokusera enbart språk. De övriga båda principiella punkterna, att texttolkningar ska vara relaterade istället för frisvävande och att den lingvistiska analysapparaten ska vara motiverad, har bara använts som bedömningsgrund för vissa av bidragen. Men jag ska avsluta diskussionen med att referera ett bidrag som verkligen säger något om politik, på ett mycket mål-lande sätt.

Språk och identitet

Bokens sista bidrag, "Language and Identity in Bosnia-Herzegovina", handlar om språkets sociala och politiska roll, närmare bestämt om hur föreställningarna om språks avgränsning och betydelse, användes för att bygga upp de etniska identiteterna före kriget i Bosnien.

Avsnittets författare Jasna Levinger jämför den västra och östra varianten av serbokroatiska. Språkskillnader utmejslades och förstärktes som en del av det identitetskapande som pågick med brutal intensitet innan tragedin var ett faktum. Här berättas om den språkpolitik som bedrevs av först de jugoslaviska myndigheterna och sedan de olika styrande efter Jugoslaviens uppstyckning. Avsnittet innehåller en systematisk jämförelse av hur skillnaderna mellan de två språkvarianterna utvecklades.

Åtminstone för den som inte är insatt i förhållandena ger beskrivningen av språkskillnaderna och skillnadernas förändring en känsla av att man förstått mer av bakgrunden till kriget i Bosnien: de små olikheterna (författarens liknelse är mellan brittisk och nordamerikansk engelska, s

254) används systematiskt för att stärka den egna identiteten gentemot de andras. Språket blir socialt betydelsebärande och politiskt laddat på ett mycket speciellt sätt:

... language war is waged not only on the official level, but within a building, among neighbors, in a store, or anywhere where more than three people meet. It starts with greetings. Will one be recognized as a member of a particular ethnic group? Will one accordingly be rejected or accepted? How to decide which form of a greeting to use — one's usual greeting or the one used by the other person? If the selected form is the one the other person uses, will he or she take it as a provocation or as a courtesy? /.../ Will one get a piece of bread if one calls it *hjeleb* (eastern variant) or *kruh* (western variant)? (s 264)

Kristina Boréus

Noter

1. Jag vill tacka Pingo Kåreholt och Hans Strand för värdefulla kommentarer på en mer omfattande text, som med tiden kokade ner till denna litteraturanmälan.

2. Termerna 'illokut', 'lokut' och 'perlokut', vilka används i det följande resonemanget, är hämtade från talaktsteorin, som kort presenteras i denna fotnot. I talaktsteori betraktas talande som handlande. En talakt är en kommunikativ aktivitet sedd ur denna synvinkel. Detta sätt att betrakta språk har en grund hos Austin (1975). En *illokut handling*, (eng.: *illocutionary act*), är en talhandling som utförs genom att den talande gör ett visst uttalande (handlingen att avge ett löfte kan utföras genom att säga "jag lovar ..."). Exempel på illokuta handlingar kan vara att rapportera, fråga, klandra, medge, tacka, lova. Dessa verb brukar kallas performativa. En illokut handling kan sägas ha lyckats om den talande och den som talas till förstår handlingen på samma sätt, t ex att den talande avlägger en rapport, ställer en fråga eller avger ett löfte.

Lokuta handlingar, (eng.: *locutionary acts*), är talhandlingar betraktade ur aspekten att fälla meningsfulla yttranden. Man har lyckats utföra en lokut handling genom att lyckas vara begriplig. När en talhandling definieras i termer av den effekt den har på en mottagare ses den som en *perlokut*

handling, (eng.: *perlocutionary act*). Enligt Martin (1993: 85-89) förutsätts intentionalitet för att en handling ska vara perlokut: oavsedda effekter av det någon yttrar är inte perlokuta. Perlokuta handlingar kan vara att skrämma, roa, genera, tråka ut osv. (Det finns också ickeelingvistiska sätt att uppnå dessa effekter på.) Den framgångsrika perlokuta handlingen har den avsedda effekten: den tilltalade blir verkligen skrämmd, generad, road et c.

När David säger till Sally "Jag skulle vilja ha saltet", består den lokuta handlingen i att uttrycka det meningsfulla yttrandet att han skulle vilja ha saltet. Den illokuta handlingen ska förmodligen begripas som en uppmaning till Sally. Den perlokuta handlingen kan bestå i att faktiskt få Sally att skicka saltet. David kan med framgång utföra såväl den lokuta som illokuta handlingen men misslyckas i den perlokuta: Sally talar samma språk som David och begriper mycket väl innebörden av orden "Jag skulle vilja ha saltet". Hon förstår också att Davids yttrande är en uppmaning att skicka saltet, snarare än en rapport om hans viljeinriktning, men är sur på honom och låter saltet stå där det står. Hon kan i sin tur utföra den lyckade perlokuta handlingen att reta David genom att yttra "Skulle du det, det var väl spännande", en fras som i något annat sammanhang skulle kunna användas för den perlokuta handlingen att uppmuntra någon (Sallys och Davids saltdiskussion har sitt upphov hos Martin (1993: 87) men exemplet har utvecklats något; definitionerna är hämtade från Austin 1975: 94-108).

Talaksaspekten kan också analyseras vad gäller skrivet språk.

3. Det kan tänkas att analysen av texten på ryska har någon dimension som inte framkommer då texten översätts till engelska, men det framgår i så fall inte av författarens kommentarer och går därmed förlorat för den icke ryskkunniga läsaren.

4. Att man från hans yttrandens implicita struktur skulle kunna få tillgång till element i oppositionens demokratibegrepp (s 237) har jag dock svårt att förstå. Något annat än det demokratibegrepp som Gamsakhurdia i sin retorik *tillskriver* oppositionen verkar problematiskt att få ut.

5. Fyra gånger som utelämnade pronomen i bisatser och tre gånger som korrelat av presens particip.

6. Två gånger som subjekt för bindeverb.

Referenser

- Austin, J.L., 1975. *How To Do Things With Words* (red J.O. Urmson & M. Sbisà). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Danius, S., 1993. Historisera alltid! Fredric Jamesons kartläggning av samtidskulturen, *Res Publica* 24, 3-18.
- Hall, S., 1980. Encoding/decoding, s 128-138 i Hall, S., Hobson, D., Lowe, A & Willis, P (red) *Culture. Media. Language*. London: Hutchinson.
- Jameson, F., 1993. *The Political Unconscious*. London: Routledge.
- Johnson, A. G., 1995. *The Blackwell Dictionary of Sociology*. Cambridge, USA; Oxford, England: Basil Blackwell.
- Martin, R. M., 1993. *The Meaning of Language*. Cambridge, Massachusetts; London: The MIT Press.
- Skinner, Q., 1988. Meaning and understanding in the history of ideas, i Tully, J (red) *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*. Cambridge: Polity Press.
- Sykes, M., 1985. Discrimination in Discourse, s 83-101 i van Dijk, T. A., (red) *Handbook of Discourse Analysis, Vol 4*. London: Academic Press.

KURT KLAUDI KLAUSEN – KRISTER STÅHLBERG (RED): *New Public Management i Norden. Nye organisations- og ledelsesformer i den decentrale velfærdsstat*. ODENSE 1998: ODENSE UNIVERSITETSFORLAG.

Denne boken er resultat av en arbeidsgruppe om New Public Management (NPM) ved den nordiske statsviterkonferansen i Helsinki i 1996, og består av utvalgte bidrag derfra. Bokens formål er å avklare hva som ligger i begrepet NPM, beskrive og analysere NPMs innflytelse i Norden, og diskutere hvorvidt NPM utfordrer tradisjonelle forestillinger om demokrati og den nordiske velferdsstaten.

New Public Management er en samlebetegnelse på et knippe idéer og prinsipper som på ulikt vis har satt sitt preg på forvaltningen i de nordiske land, såvel som i andre europeiske land. Det understrekes imidlertid ofte at begrepet verken er entydig eller konsistent, og at det har ulike ideologiske røtter.

Boken er inndelt i to hovedbolker, hvorav én er viet generelle oversiktsstudier og den andre spesifikke studier. I innledningskapitlet gjør redaktørene rede for ulike aspekter ved NPM, og forsøker å avgrense begrepet innholdsmessig ved å diskutere det i en bred og en snever forstand. I snever forstand snakker vi fremst om konkurranse, "udlicitering", privatisering, fritt kundevalg, effektivitets- og resultatorientering, målstyring, direkte kontroll og ansvarliggjøring, strategisk ledelse, kontraktuelle relasjoner, evaluering basert på kvantitative data, personlige incitamenter. Det vil si begrep og idéer fra "den private ethos". I videre forstand dreier det seg om anbefalinger som ikke er direkte utledet av økonomisk markedsmekanisk tenkning, men som er mer allmenne prinsipper for hensiktsmessig organisering med tanke på gjennomslagskraft, effektivitet, produktivitet og utvikling. Dette inkluderer også kommunitaristiske deltakelsesidealer og tanker om desentralisering som demokratisk virkemiddel.

Kurt Klaudi Klausen: Indikatorer på NPM's gradvise, men begrensede gjennomslag i Danmark

Som det første av de generelle oversiktskapitlene tar Klausen for seg NPM-idéenes faktiske innflytelse i danske kommuner. Frikommuneforsøket fra midten av 1980-tallet, endringer i kommunelovgivningen, fritt sykehusvalg, innføring av målstyring og økt bruk av "udlicitering" og brukerstyring har vært viktige i denne sammenheng.

Fra et fugleperspektiv kan man ane tyngdepunktsforskyvningen fra prosess til resultat med økt vektlegging på kvantifiserbare mål og målstyring, foruten større vektlegging av profesjonell, entreprenøraktig ledelse med modell fra næringslivet. Mye har også hendt med hensyn til organisatorisk fleksibilitet og personalutvikling fra 1980-tallet. Det er likevel snakk om en gradvis utvikling, ingen revolusjon. Den danske utgaven av NPM er preget av høy grad av desentralisering og med til bildet hører også alternative og korrigerende initiativer med helt andre røtter; den nordiske velferdsstatsmodell med tilhørende innslag av

frivillige organisasjoner. NPM har således hatt større gjennomslagskraft i vid enn i snever forstand.

Gjennomslaget for NPM på retorikkplanet er imidlertid mer entydig; tanken har slått rot både blant sentrale aktører og organisasjoner, såvel som en "stor, generell, folkelig" forståelse. Debatten har vært liten, kritikken spak, motstanden nærmest fraværende. Fra slutten av 1980-tallet har det vært bred enighet om slike forslag fra de fleste politikere og partier, fra Finansdepartementet, fra Kommunenes Landsforening og Amtsrådsforeningen og budskapet har vært preket hegemonisk fra katedrene på Den kommunale højskole og Forvaltningshøjskolen. Sannelig et interessant poeng i seg selv.

Krister Ståhlberg: Utvecklingspolitiken i finländska kommuner. Vad, var och av vem?

Ståhlbergs kapittel er det eneste som utdyper de ulikeartede ideologiske røtter og ulike ambisjoner som NPM representerer. NPM rommer både liberalistiske, "managerialistiske" og kommunitaristiske tradisjoner, som alle har relevans for en mangesidig kommunal virkelighet. Tjenesteyting er bare en av kommunens funksjoner, ved siden av myndighetsutøvelse og lokaldemokrati, hvilket medfører dels motstridende legitimitets- og effektivitetskrav. Det gir rom for mange lokale tilpasninger og pragmatiske ikke-ideologiske løsninger. Ståhlbergs hensikt er å redegjøre for hvorvidt finske kommuner tillemper nye grep i sin utviklingspolitikk og for den holdning ledende politikere og tjenestemenn har til dette. Kapitlet bygger på en empirisk studie av 2600 respondenter fra 47 finske kommuner.

På basis av dette materialet viser det seg at visse NPM-relaterte tiltak er svært vanlige i kommunene, men det er bare bruk av resultatenheter, ofte med tilhørende oppmykning av det tradisjonelle budsjettssystemet, som er allment utbredt. Samtidig stammer sifrene fra en brytningstid der mange nye reformer er i ferd med å slå gjennom. Hvilke kommuner er mest aktive og tidlig ute med nye tiltak? Ståhlberg

går ikke inn på den rikholdige innovasjons- og diffusjonslitteraturen, men finner eksempelvis et lineært samband mellom kommunestørrelse og forekomsten av ulike utviklingstiltak og pionerskap. Når det gjelder forholdet mellom partiers styrkeforhold og faktisk forekomst av NPM-tiltak, mener Ståhlberg at kommunens sosioøkonomiske kjennetegn har mer å si enn partienes profil. Dermed kaster han seg ut i den omfattende forskningstradisjon omkring utgiftsstudier og spørsmålet "Does Politics Matter?"¹ – uten å ta opp denne tråden eksplisitt. Mens andre kapitler i boken framhever krisen som drivkraft for innføring av NPM-tiltak, mener Ståhlberg at det er de ressurssterke kommunene som er mest aktive i å prøve nye styringsmetoder, uavhengig av om de befinner seg i krise eller ei. Innovasjonslyst kan endog ses som en del av den kommunale kultur, hvilket slår beina under forestillingen om "Det Stora Ledarskapet". Men før man legger for mye vekt på enten ressurser eller kultur, må vi ta hensyn til behovet. For, det er jo primært de store og komplekse kommuneorganisasjonene som opplever et nærmest kontinuerlig fornyelsesbehov.

Generelt er synet på økonomiorienterte NPM-tiltak mest positivt på høyresiden i politikken, mens sambandet snarere er motsatt for service-rettede NPM-elementer. Kvinner og unge er mer positive til service-tiltak og jo mer faglig engasjert respondentene er, desto mer kritiske er de til økonomisk rettede NPM-momenter. Alt som alt viser likevel studien at støtten for fortsatte reformer i NPM-retning er stor. Retningen på endringene styres imidlertid i liten grad av "grand theory" eller ideologi, men henger snarere sammen med kommunen som blandingsorganisasjon med dertil tilhørende motstridende mål og krav.

Terje P. Hagen og Rune J. Sørensen:
Fornyelse av kommunal organisering:
Aktiv stat, reaktive kommuner?
Kapitlet beskriver status for reformbestrebelsene i Norge ved hjelp av data om faktiske organisasjonsvalg i norske kommuner og fylkeskommuner. Med utgangspunkt i kommu-

nedata fra 1995 og 1996, konsentrerer forfatterne seg om fire NPM-momenter: Strategisk beslutningsorganisering, resultatrettet budsjettering, kundeorientering av tjenestetilbudet, og konkurranseutsetting og privatisering. Analysen er avgrenset til kommunenes tjenesteteyting og viser at innslaget av NPM-teknikker er lavt i norske kommuner. Bortsett fra økt vekt på brukermedvirkning i form av folkemøter og brukerundersøkelser, er den viktigste endringen et klarere skille mellom den administrative og politiske delen av styringssystemet. Det er også få kommuner som vektlegger utvikling av resultatindikatorer, anbudsprivatisering og konkurranseutsetting.

Situasjonen varierer imidlertid og for å forklare hvorfor kommunene velger forskjellige typer organisering, og et ulikt gjennomslag for NPM, konstruerer forfatterne fire indikatorer for de valgte NPM-momentene. Sambandet mellom indikatorene er få og svake, hvilket tilsier at disse virkemidlene ikke nødvendigvis opptrer samtidig i en pakke. Det ser også ut til å være nokså tilfeldig hvilke kommuner som har igangsatt reformarbeid, selv om den finansielle situasjon antagelig påvirker bruken av anbud og selskapsorganisering. Dette reflekterer et internasjonalt mønster, der reformer drives fram av økonomisk press.

Interessant er det også å notere at de fleste observerte endringer skyldes statlige initiativ, som f.eks. ny lovgivning om konkurranseutsetting av tjenesteproduksjon og EØS-tilpassede regler for kommunale innkjøp, snarere enn lokale reformønsker. Også når det gjelder brukerperspektivet har staten lagt viktige føringer på kommunenes virksomhet, der konsumentinteresser ivaretas av statlige institusjoner som ventelistegaranti, klageordninger, Forbrukerrådet og Konkurransetilsynet. Lokalforvaltningen oppfattes fortsatt som iverksetter av statlig politikk, og regjeringen holdes ansvarlig for måloppnåelse av sentrale velferdsoppgaver.

Stig Montin: Nytt offentlig ledarskap og politikerrollen

Siden begynnelsen av 1980-tallet har det pågått en omlæringsprosess i svensk kommunal forvaltning. Montin ber oss verken å overvurdere eller å undervurdere disse forandringene. Et stort antall kommuner har knapt gjennomgått noen organisatoriske forandringer, mens andre normer har fått tilnærmet universelt gjennomslag.

Med henvisning til ulike empiriske studier viser Montin at et flertall kommuner bruker målstyring og at "bolagisering" har vært et voksende fenomen fra slutten av 1980-tallet, spesielt innenfor landstinget. Mål- og resultatstyring er den vanligst forekommende modell, mens andre modeller er sjeldne eller på tilbakegang. Man ser også at visse landsting tar noen steg tilbake mot sentral samordning igjen etter en første reformfase. Utbredelsen varierer imidlertid både mellom sektorer og mellom kommuner, og reformtakten er størst i byer og forstadskommuner til storbyene. Likevel ser man at nye hel- eller halvprivate løsninger brer seg inn i nye sektorer og virksomheter. Innføring av kundevalgssystemer og konkurranseutsettelse er forbundet med moderat-dominans, mens andre NPM-elementer finnes jevnt fordelt mellom borgerlige og sosialistiske kommuner. Som også Hagen og Sørensen har nevnt, ses økonomiske innstramminger gjerne som den fremste motivasjonsfaktor for organisatoriske forandringer. Men Montin hevder at dette sambandet ikke er entydig; for noen reformer kan man finne et visst samband, for andre nesten ikke noe.

Montins primære interesse ligger i ledelsesmomentet i NPM og forholdet mellom politikerrollen og nye styringssystemer. Hva skjer når idé møter virkelighet? For å belyse dette bruker han data fra en case-studie av konkurranseprogrammet innen eldreomsorgen i Stockholm i 1993, der graden av konkurranseutsettelse også varierte mellom de ulike bydelnemndene i Stockholm. Variasjonen henger imidlertid mindre sammen med sosio-økonomiske faktorer enn relasjonen politikk-administrasjon. I de bydeler der den politiske majoriteten var tydelig i sine ambisjoner fikk

tjenestemenn tilsvarende mindre innflytelse. Kombinasjonen pådrivende politiker i majoritet og endringsentusiastisk og lojal tjenestemann førte til størst gjennomslagskraft for konkurranseprogrammet. Videre framhever Montin et voksende skille mellom hel-/deltidspolitikere og fritidspolitikere. Heltidspolitikeren framstår som mer pragmatisk og helhetsorientert som følge av en større kontakt med tjenestemenn. Politiseringen av spørsmålet om konkurranseutsettelse var sterkest blant fritidspolitikere. Deres rolle i den daglige politikken minsker likevel, i takt med at stadig fler saker delegeres til lokale sjefer. I en spissformulering hevder Montin at politikere diskuterte organisasjons- og styringsspørsmål, mens tjenestemennene tok seg av politikken.

Utviklingen mot politisk profesjonalisering og økt innflytelse for forvaltning og profesjonelle grupper har fått visse kommunalpolitikere til å forsøke å styre debatten over mot demokrati og medborgeransvar. Denne diskusjonen er på langt nær avsluttet ettersom den berører grunnleggende spørsmål om det representative demokratiets legitimitet. Oppmykingen av grensen mellom offentlig og privat serviceproduksjon, inkludert et visst konkurransemoment, ser imidlertid ut til å være en relativt varig endring.

Carsten Greve: Statslige aktieselskaper i Danmark i et New Public Management perspektiv

Utgangspunktet for kapitlet, som er det siste av de generelle oversiktsstudiene, er den bølge av selskapsdannelser som fant sted i Danmark etter 1990 der store statsselskaper ble omgjort til statlige aksjeselskaper. I kapitlet diskuterer Greve denne utviklingen i lys av NPM-idealer. Videre diskuteres de foreløpige erfaringene med denne reformen, konsekvensene for styring i den offentlige sektor, og nytten av begrepet "NPM".

Greve mener at det *har* funnet sted vesentlige endringer i de omdannede statsselskapene – endringer som godt kan rubriseres under NPM; Finansdepartementets minskede kontroll med offentlige utgifter, innføring av re-

sultatlønn og prestasjonsmål, utvikling av service-deklarasjoner, forretningsmessig drift, reell konkurranse på produkter og lønninger. På den andre siden peker han på en rekke spørsmål som står ubesvarte og problematiserer visse antakelser om denne typen reformer. Det er f.eks. en utbredt forestilling om at slike reformer øker selskapenes frihetsgrader på bekostning av statlig innflytelse. Men man kan også se dette som et forsøk fra Finansdepartementet på å bevare kontrollen med utgiftspolitikken ved at andre tar seg av den daglige driften mens departementet overvåker virksomheten utenfra eller stiller krav gjennom styrerepresentanter. At avhendingen av statsselskapene bare er drevet fram av et ideologisk skifte kan også diskuteres – det kan like gjerne være at aksjesalg er en pragmatisk løsning på akutte likviditetsproblemer.

Ett viktig element i NPM er økt brukersensitivitet, men Greve påpeker at det ikke alltid er opplagt hvem som er bruker. Bruker og kunde er ikke alltid den samme og i verste fall har man flere brukergrupper med motstridende interesser. Dette poenget er svært relevant for store deler av den offentlige tjenesteyting. Videre er målstyring blitt et utbredt styringsinstrument i de statlige aksjeselskapene, men det er ofte uklart hva slags sanksjoner eller belønninger som følger målene. Effekten av resultatlønn er likeledes svært usikker. Når det gjelder økt markedsstyring og reell konkurranse, har den danske regjeringen gjort mye for å legge forholdene til rette. Samtidig er denne utviklingen i stor grad også påført utenfra via liberalisering i EU-regi eller som ledd i en skjerpet internasjonal konkurranse. Dette peker tilbake på Hagens og Sørensen's kapittel, der reformbestrebelsene like gjerne er eksternt påførte som drevet fram på grasrotnivå. Et av de største problemene med NPM er imidlertid den implisitte styringsambisjon som ligger i begrepet. Nettopp valget av statsaksjeselskap som mellomform i stedet for full privatisering tyder på en iboende styringsambisjon. Dansk NPM er preget av "kontrollert styringsoptimisme" og er en relativt ideologiløs modell som passer bra for pragmatisk

innstilte sosialdemokrater og samarbeidssøkende sentrumpartier i regjeringen.

Niels Ejersbo: Nye ledelsesformer i danske kommuner

Ejersbos kapittel innleder de spesifikke studiene og handler om større vektlegging av ledelse i danske kommuner. Fokus er rettet mot nye forventninger til lederrollen fra omgivelsene, samt lederens egne forventninger. Analysen bygger på case-studier i 11 kommuner med intervjuer av politikere, administratorer, medarbeidere og brukergrupperepresentanter.

Både politikere, medarbeidere og lederne selv gir uttrykk for at det er lederne som skal ta initiativ og iverksette målstyringsprosessen, men undersøkelsen viser også at lederne har vanskelig for å implementere målstyring. Utbredelsen er dermed på langt nær så stor som man kan få inntrykk av. Ejersbo forklarer dette slik: For det første må politiske og administrative mål henge sammen om de skal ha noen reell styringskapasitet, ellers blir målstyring bare et honnørord. I tillegg svekker en heterogen masse politikere, bestående av mange enkeltsaksforskjempere, mulighetene for målstyring. For det tredje hemmes framdriften av slike prosesser av at ledere i mindre kommuner også ofte er saksbehandlere.

Problemene henger også sammen med en vesentlig forskjellig logikk i den politiske og den administrative prosess. Den politiske prosess kan karakteriseres som induktiv, hvor politikk blir til gjennom mange enkeltsaker. Forvaltningen styres imidlertid av en mer deduktiv logikk som tar utgangspunkt i en generell økonomisk teori eller generelle regler som skal appliseres på "empirien". Målstyring har en klar deduktiv logikk, men så lenge administrasjonen er avhengig av den politiske konteksten kommer disse perspektivene i konflikt med hverandre.

Pekka Kettunen: Kommunala köptjänster i Finland – tradition eller förnyelse?

Kjøpetjenester har lange tradisjoner i finske kommuner, men har fått vind i seilene det siste

tiåret. Gjennom å utsette produsentene for konkurranse og deretter sammenligne effektiviteten kan kommune avgjøre om den skal satse på egen produksjon eller kjøpe tjenesten fra andre kommuner, frivillige organisasjoner eller firma. Ifølge Kettunen er kontraktsformen ett av hovedelementene i NPM-paradigmet, der offentlige tjenester baseres på kontraktuelle relasjoner i stedet for hierarkisk organisering og sentral planlegging. Den som bestiller tjenester må da kunne definere sin bestilling eksakt og deretter kontrollere resultatet etter mest mulig objektive kriterier. Etter hvert kan slike kontraktsforhold utvikle seg til langvarige relasjoner preget av gjensidig tillit. Forfatteren peker her på sentrale elementer i prinsippal-agent teori, såvel som transaksjonskostnadsteorien², uten å referere til disse teoriene.

Selv om datamaterialet egentlig ikke gir grunnlag for slike slutninger, mener forfatteren at innslaget av kjøpetjenester har økt de senere årene. Men innslaget varierer mellom sektorer og kommuner. Forskjellen mellom sektorer kan forklares med varierende muligheter til å spesifisere oppgaven og dermed sammenligne kostnadsanslag. Videre hevder Kettunen at aktive kommuner bruker kjøpetjenester i større grad. Uten at vi kjenner kriteriene for inndeling i aktive og passive kommuner godt nok, virker denne slutningen nær tautologisk. Vel så viktig må det vel være å spørre hvorfor noen kommuner er aktive og andre passive? Her antydes det at "interterapeutiske" hensyn til egne arbeidstakere og samarbeidsklime hemmer kommune i aktivt å søke alternative leverandører. Dette har likevel ikke hindret framveksten av kjøpetjenester på nye områder. Sånn sett kan man si at kjøpetjenester har spredt seg, selv om det volummessig ikke har økt særlig fort.

Kjøpetjenester er ikke ensbetydende med "privatisering" ettersom tjenestene leveres både av offentlige og private produsenter. Ofte står valget mellom å produsere tjenester selv eller sammen med andre kommuner i samkommuner. For visse tjenester finnes det heller ingen reelle alternativ, ettersom loven påbyr (sam)kommunal produksjon. I andre

sektorer er valgmuligheten reell, og EU-medlemskapet har forsterket kravet om anbud og konkurranse.

Anne Lise Fimreite: Skoleutvikling i Bærum kommune – New Public Management-drevet eller...?

I hvilken grad lå NPM-tankegodt til grunn for de endringer som fant sted i skolesektoren i Bærum kommune i 1986-93? Framdrevet av sviktende økonomi, igangsatte kommune midt på 1980-tallet en skoleanalyse og et påfølgende skoleutviklingsprosjekt. Samtidig ble skolesektoren nærmere integrert med kommunen som helhet.

Ulike elementer i prosessen og dens utfall knyttes an til NPM-tankegang; tidlig identifisering og strategisk tenkning, ønske om synliggjøring av politisk ansvar, bruk av "management"-orientert konsulentfirma, delegert myndighet til rektor og lokalt valgte skolestyret, fast arbeidstid for lærerne, mulighet for åremålstilsetninger av rektor, ansvarliggjøring gjennom sterkere brukerorientering, kommunalt fastsatte fagplaner og økt fleksibilitet i planlegging av skoleåret. Det eneste elementet som glimret med sitt fravær var konkurranseutsetting. Etatsledelsen understrekte tvert imot at Bærum skulle være en velferdskommune som selv skulle være ansvarlig for levering av skoletjenester.

Det konservativt dominerte Bærum bød på et fordelaktig klima for et utviklingsprosjekt med røtter i "new right". Administrasjonen tilpasset sine forslag til rådende politiske målsettinger og slike apolitiske, tilpassende, antiserperende og justerende trekk ved ledelsen står sentralt i NPM. Vi undrer likevel på om ikke dette er klassiske statsvitenskapelige teser om relasjonen mellom politikk og administrasjon. Selv om Fimreite tilskriver mange egenskaper ved denne endringsprosessen NPM-påvirkning, påpeker hun også at Bærum kunne ha foretatt en del av disse reformene da de hadde status som frikommune. Hvorfor skjedde ikke dette?

For å antyde et svar presenterer Fimreite en ny bokstavkombinasjon, PSO (Public Service

Orientation), som er en modifisert utgave av NPM og som muligens passer bedre inn i en konservativ norsk kommune som Bærum. PSO vektlegger i større grad kollektive verdier og gir bredere plass til direkte demokrati og brukerinnflytelse, samtidig som effektivisering av tjenestetilbudet betones. Skillet mellom NPM og PSO reflekterer da forskjellen mellom konservatisme og liberalisme. Spørsmålet gjenstår likevel om ikke mange av de endringer som tilskrives NPM, eller PSO for den del, like gjerne kunne ha kommet til under frikommune-vignetten. Samtidig har det også vært reist spørsmål om ikke mange av de frikommuneinitierte endringer kunne vært foretatt i en tradisjonell struktur. Det vi behøver å vite mer om er derfor hvorfor denne reformivoren oppstod der og da, og hvorfor den fikk den utforming og gjennomslag som den gjorde.

Tomas Bergström: Från försiktig byråkrat till handlingskraftig ledare? Nya managementidéer i svenska kommuner och landsting

Dette andre kapitlet om Sverige fokuserer også på ledelse. Dette kan delvis tolkes som at ledelsesaspektet er svært sentralt i NPM, eller at det har vært framtreddende i den svenske varianten av NPM. Bergström innleder med en kort og kritisk dissekering av begrepet New Public Management, et begrep han anser misvisende på mange måter. For det første er det ikke snakk om så mye nytt, for det andre er ikke idéene særlig "public", og for det tredje kan mange av endringene som er forbundet med begrepet neppe karakteriseres som ren "management" – de er snarere av fundamental fordelingspolitisk karakter. Med dette utgangspunktet spør Bergström hvordan, og med hvilke konsekvenser, NPM har fått gjennomslag i rekrutteringen av sjefer og sjefsrollen, og dermed relasjonen mellom politikere og sjefstjenestemenn i svenske kommuner og landsting. Har New Public Management ført til New Public Managers?

Basert på sin egen studie av endringer i sjefsrolle og -rekruttering i fem kommuner og

to landsting tegner Bergström bildet av en sjefsrolle i endring. Sjefens strategiske rolle og endringsarbeid betones sterkere på bekostning av mer administrative og fagspesifikke arbeidsoppgaver. En sjef er egentlig bare en formell posisjon, mens lederskap er knyttet til visse egenskaper hos rollenehaveren og behøver heller ikke overlapp med formelle posisjoner. Gitt dette skillet, viser Bergström at man i dag heller søker etter *ledere* i stedet for sjefer. Man legger i dag mindre vekt på formalia, erfaring fra den aktuelle arbeidsplassen og fagspesifikk kompetanse. Generiske lederegenskaper og kunnskap om økonomi og administrasjon betones i tilsvarende større grad. Bildet er imidlertid ikke entydig; i helsesektoren har f.eks. den medisinske fagekspertise fortsatt en sterk posisjon.

Har så disse nye tankene virkelig slått gjennom? Bergström går her, med rette, til angrep på det institusjonelle perspektivet, med dets iboende potensiale for organisatorisk determinisme. De nye idéene om lederskap kan begrense seg til noen få personer, kan være mer ment for utvortes enn invortes bruk, eller ha veldig kort levetid før alt er tilbake til "det normale" igjen. Han presenterer noen case der tvil og ambivalens overfor NPM-idéer har kommet fram eller seiret. Vi får imidlertid ingen diskusjon om hvor representative disse eksemplene er. Det virker derfor noe premturt å by oss på en forklaring til forandringers "manglende gjennomslag", selv om det er høyst legitimt å resonnerer omkring en slik hypotese. Bergström nevner her organisatorisk motstand mot forandring og at svensk offentlig sektor kanskje ikke har vært nok krisepreget for å anamme dyptgripende kulturelle endringer.

Kurt Klaudi Klausen og Krister Ståhlberg: New Public Management i Norden – en tredje väg

I dette kapitlet sammenfatter redaktørene noen lærdommer fra de foregående bidragene. Mange av bidragsyterne peker på det evolusjonære framfor det revolusjonære, konsensus og pragmatisme, og at innholdet oppstod forut

for begrepet. NPM i nordisk variant representerer ikke noe dramatisk brudd med det forgagne og er en mindre polarisert og mykere variant enn den anglosaksiske utgaven. Organisasjonsteoretiske aspekter er mer sentrale enn de snevert økonomiske, og medborgerrollen er vel så sterkt ivaretatt som konsumentrollen. Dørene er åpnet for innflytelse fra NPM, men idéene omformes og tilpasses av nordiske "grindvakter".

Alt er likevel ikke som det engang var. Økt valgfrihet og konkurranseorienteringen er nytt og voksende i nordisk sammenheng. Gjennom endrede rammebetingelser har de nordiske statene banet vei for lokale endringer. I hvilken grad kommunene har benyttet disse mulighetene har i stor grad vært overlatt til lokale initiativ. Vi kan si at den desentraliserte frihet har styrket seg på bekostning av den sentraliserte likhet, og at "ildsjelfaktoren" blir stadig viktigere. Kommunale ledere forventes dermed å være dynamiske, initiativrike, kreative og stå i fokus. Synet på likhet er også i endring – fra resultatlikhet til utganglikhet der individene skal ha samme mulighet til å realisere sine talenter og fylle sine individuelle behov. En økende nordisk respekt for individet gjør at profesjonelle myndighetsutøvere i sterkere grad må dele sin innflytelse med brukere gjennom ulike former for "instant democracy".

Boken som helhet

Fra et ensidig fokus på formelt definerte politiske institusjoner har forvaltningen forlenget blitt et fullverdig statsvitenskapelig studieobjekt. Som sådan står boken med begge permer trygt plassert i en fagtradisjon. Bokens fremste styrke ligger i dens funksjon som oversiktsverk og nybrottsarbeid på et dels utforsket felt innen forvaltningsforskningen. En slik nordisk antologi gir rom for både intra-nordiske variasjoner og de mange felles erfaringer som nødvendigvis fins, selv om førstnevnte i større grad må leses ut mellom linjene. Preget av nybrottsarbeid gjør samtidig at deskriptive redegjørelser for ulike NPM-elementers utbredelse og utviklingstendenser tar mye plass.

Innlednings- og oppsummeringskapitlene er velskrevne oversikter over et internasjonalt fenomen vi dessverre ikke har et nordisk begrep for – "new public management". Med sitt blandede opphav rommer begrepet mange, delvis motstridende, elementer og forfatterne har vært flinke til å diskutere begrepets relevans og innhold. Redaktørene advarer mot å klassifisere alt som er nytt i forhold til tidligere praksis som "NPM", men dette følges ikke alltid opp. Begrepskritikken forblir av og til rituell, og faren for tautologiske resonnementer er overhengende. Når man beskriver et fenomen som å være "på linje med det NPM foreskriver", får vi et uheldig inntrykk av NPM som en fastspikret oppskriftsbok. Større presisjon og formulering av mothypoteser hadde i visse tilfeller vært ønskelig.

Som resultat av en konferansegruppe er boken naturligvis prisgitt deltakernes valg av tema. Fordelingen er derfor ganske skjev mellom den økonomistiske, "management"-inspirerte siden ved NPM i forhold til dens kommunitaristiske aspekter, med Ståhlbergs kapittel som hederlig unntak. Tre kapitler handler primært om ledelse og lederrollen, men ingen av kapitlene er spesielt viet fenomenet brukervedvirkning og deltakelse.

Redaktørene skriver innledningsvis at de ønsker å fokusere på utviklingen i landene som helhet, "snarere end at se på hvad der er situasjonen i kommunerne". Det er likevel ikke til å komme fra at kommunenivået står sentralt i boken, i alle fall empirisk. Mange av bidragene bygger på, dels relativt begrensede, studier av primær- og sekundærkommuner som ikke egner seg for nasjonale generaliseringer. Redaktørene har forsøkt å løse dette problemet ved å dele opp bidragene i henholdsvis generelle og spesifikke studier, uten at kategoriseringen virker helt åpenbar. Stig Montin får representere Sverige i oversiktsdelen med sin artikkel om nytt offentlig lederskap og politikerrollen, mens Tomas Bergströms artikkel om nye managementidéer i svenske kommuner og landsting er plassert under spesifikke studier. Boken mangler sånn sett en mer helhetlig drøfting av NPM i Sverige. På

samme vis er Greves kapittel vel smalt som oversiktskapittel betraktet.

Alle bidragene bygger på empiriske undersøkelser av ulik omfatning, hvilket er en styrke. Samtidig fører dette til en viss teoretisk tørke. Begrepet NPM diskuteres og dissekeres av flere forfattere, men det finnes en rekke teoretiske tråder som gjerne kunnet vært utviklet. Det gjelder f.eks. en bredere kunnskapssosiologisk diskusjon av relasjonen mellom idé og virkelighet, og hvordan begreper eller idéer legitimerer visse gruppers interesser. Hvilke behov fyller slike begrep og idéer? Hvem sine behov vinner mest gehør i New Public Management? Dette henger jo også tett sammen med et tradisjonelt maktperspektiv, der ulike gruppers interesser settes i søkelyset. En kort diskusjon av relasjonen mellom politikk og administrasjon i allmenhet hadde kanskje gjort seg, sammen med en bredere drøfting av relasjonen mellom politikk/administrasjon og brukere.

Hagen og Sørensen understreker at de bare fokuserer på offentlig tjenesteyting og ikke myndighetsutøvelse. Dette poenget forsvinner imidlertid noe i boka. Tjenesteyting er bare en av flere hovedfunksjoner for det offentlige, politikk handler også om (legitim) maktbruk og fordeling av byrder og plikter. Dette er en av grunnene til at management-idéer fra privat sektor ikke uten videre lar seg applisere i en offentlig kontekst. Skolen er ikke bare en service-institusjon, men også kontrollør og disiplineringsanstalt. Dessverre forsvinner dette perspektivet ofte, og forskere på NPM kan lett ukritisk akseptere et NPM-inspirert bilde av den offentlige tjenesteyter som servicebedrift på linje med et hvilket som helst hotell. Vi brukte boken på et kurs i forvaltningspolitikk ved Södertörns högskola og i god NPM-ånd ba vi studentene kommentere den på kursevalueringen. De fleste likte boken, men syntes det var vanskelig med norsk og dansk språk. Et NPM-relevant spørsmål er

da hvorvidt kunden alltid har rett og hvor stor innflytelse brukerne skal ha på utformingen av tjenester. Man glemmer også at brukerne ikke nødvendigvis er en homogen gruppe med likeartede interesser og synspunkter.

Til slutt noen mer prosaiske kommentarer: Boken har et ryddig og tiltalende utseende med god integrering av tekst og figurer, samt nok "luft" til egne anmerkninger. At vi ikke har gjennomført gode skandinaviske uttrykk for "New Public Management" og "outsourcing" o.l. kan ikke forfatterne lastes for, men en større skandinavisk språkbevissthet fra forlagets side hadde ikke vært av veien. Det gjelder eksempelvis bruk av apostrof som genitivsmarkør ("NPM's") og bruk av store bokstaver i tidsskriftsnavn, institusjonsnavn og referanser ("Statsvetenskaplig Tidsskrift", "Institut for Økonomi, Ledelse og Forvaltning"). Her blandes det dessuten friskt mellom former, gjerne i ett og samme kapittel. Uakseptabelt mange korrekturfeil, henvisninger i teksten som mangler blant referensene og litteraturlister som ikke følger samme mal, gir et unødvendig rotete inntrykk. Det hadde også vært fint med oversettelser av de finskspråklige referensene. Som bruker hadde det ellers vært ønskelig med et stikkordsregister og en kort ordliste som forklarer noen sentrale begreper og terminologien på de ulike språk, som dansk "udlicitering", svensk "entreprenad" og norsk(!) "outsourcing".

Therese C Reitan

Noter

1. Laurence J. Sharpe and Kenneth Newton: *Does Politics Matter? The Determinants of Public Policy*. Oxford: Clarendon Press, 1984.
2. Oliver E. Williamson: *Markets and Hierarchies*. New York: Free Press, 1975.

Till redaktionen insända skrifter

- Carsten Anckar m fl, 1999. Val, parti, folk, författning. En projektplan. Åbo Akademi: Statsvetenskapliga institutionen.
- Dag Anckar, 1999. Politikens beroende av rum. En projektrapport; 1996-1998. Åbo Akademi: Statsvetenskapliga institutionen.
- Heine Andersen—Lars Bo Kaspersen, red, 1999. *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Jørgen Goul Andersen m fl, red, 1999. *Den demokratiska utmaningen*. Hans Reitzels Forlag.
- Christian Andersson, 1999. Algeriet – tillbaka till enpartistaten? *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 4 1999.
- Per G Andreen, 1999. *Gösta Bagge som samhällsbyggare. Kommunalpolitiker – Socialpolitiker – Ecklesiastikminister*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Asger Baunbak-Jensen m fl, 1999. *Det ny århundrede. Visioner om et reffærdigt samfund*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Niclas Berggren – Nils Karlsson – Joakim Nergelius, red, 1999. *Makt utan motvikt. Om demokrati och konstitutionalism*. Stockholm: City University Press.
- Peter Biering – Klavs A Holm, utg, 1999. *EU efter Amsterdam. Det samlede traktatgrundlag og ØMU-teksterne*. 2 band. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Nicholas Blower m fl, 1999. *Paper, prices and politics. An evaluation of the Swedish support to the Bai Bang project in Vietnam*. Stockholm: Sida.
- Erik Cornell, 1999. *Nordkorea. Sändebud till Paradiset*. Lund: Studentlitteratur.
- Thomas Denk, 1999. *Världspolitikens utmaning – en politisk socialisationsagent?* Karlstad: Karlstad University Studies.
- Morten Egeberg—Per Lægveid, red, 1999. *Organizing Political Institutions. Essays for Johan P Olsen*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Ann-Marie Ekengren, 1999. *Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995*. Stockholm: Nerenius & Santérus Förlag.
- Ann-Marie Ekengren—Henrik Oscarsson, 1999. *Solidaritets med omvärlden? Biståndsviljan i Sverige 1956-1998*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- GRUS nr 56/57. 1999. Den moderne velfærdsstat.
- Bertel Heurlin – Hans Mouritzen, red, 1999. *Danish Foreign Policy Yearbook 1999*. Köpenhamn: Danish Institute of International Affairs.
- Kjell Goldmann m fl, 1999. *Politikens internationalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- David Isaksson, 1999. Efter orkanen Mitch. Återuppbyggnad – på vems villkor? *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 3 1999.
- Alf Morten Jerve m fl, 1999. *A Leap of Faith. A story of Swedish aid and paper production in Vietnam – the Bai Bang project, 1969-1996*. Stockholm: Sida.
- Karl-Magnus Johansson, red, 1999. *Sverige i EU*. Stockholm: SNS.
- Ola Jonsson, 1999. *Globalisation, Europeanisation, Place Embeddedness*. CFE Working paper series No 2. Lund: Centre for European Studies.
- Karl-Johan Lundquist—Lars-Olof Olander, 1999. *Regional Economies: A Threat to the Nation-State?* CFE Working paper series No 3. Lund: Centre for European Studies.
- Hans Mouritzen, 1999. *At forklare international politik*. Köpenhamn: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Knut AAgard Nielsen m fl, red, 1999. *Risiko, politik og miljø i det moderne samfund – En antologi om en aktuel kontrovers*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Jan Nyström, 1999. *Planeringens grunder. En översikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Jan Olsson, 1999. *EU och demokratin – från svensk horisont*. Lund: Studentlitteratur.
- Bo Petersson, 1999. *National Self-Images among Russian Regional Politicians*. CFE Working paper series No 1. Lund: Centre for European Studies.
- Isabell Schierenbeck, 1999. Det splittrade Israel. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 5 1999.
- SOU 1999:11. Bör demokratin avnationaliseras? Demokratiutredningen. Skrift nr 21.
- SOU 1999:56. Globaliseringen och demokratin. Demokratiutredningen. Skrift nr 22.
- SOU 1999:58. Löser juridiken demokratins problem? Demokratiutredningen. Skrift nr 23.
- SOU 1999:64. Representativ demokrati. Demokratiutredningen. Skrift nr 24.
- SOU 1999:74. Det gemensamma bästa. Demokratiutredningen. Skrift nr 25.
- SOU 1999:76. Maktindelning. Demokratiutredningen. Forskarvolym I.
- SOU 1999:77. Demokrati och medborgarskap. Demokratiutredningen. Forskarvolym II.
- SOU 1999:80. Demokratiopinioner. Demokratiutredningen. Skrift nr 26.

- SOU 1999:84. Civilsamhället. Demokratiutredningen. Forskarvolym VIII.
- Kestin Stenius, 1999. *Privat och offentligt i svensk alkoholistvård*. Lund: Arkiv.
- Per Wickenberg, 1999. *Normstödjande strukturer. Miljötematiken börjar slå rot i skolan*. Lund: Sociologiska institutionen.
- Ebba Sävborg Romare, 1999. Ryssarna i Baltikum. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 7 1999.
- Arne Tesli – Jørn Holm-Hansen, red, 1999. *Building the State. Political mobilization, rhetoric and social differentiation in Kazakhstan, Uzbekistan, Ethiopia, and Somalia*. Oslo: NIBR.
- Lars Truedsson, 1999. Internet och demokratin. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 6 1999.
- Kurt Wickman, 1999. *Skattjakten. En kritik av skatteharmonisering inom EU*. Pejling nr 20. Stockholm: Timbro.
- Martin Åberg, 1999. *Samförståndets tid. Konflikt, samarbete och nätverk i svensk lokalpolitik*. Lund: Historiska Media.
- PerOla Öberg – Jörgen Hemansson – Per-Åke Berg, 1999. *I väntan på solnedgången. Arbetslivsfondens tillkomst och verksamhet – en studie av makt och rationalitet inom förvaltningspolitiken*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen.
- Torsten Örn, 1999. Italien mellan Medelhavet och Mellaneuropa. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 8 1999.
-

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Bo Rothstein innehar August Röhss professur i statsvetenskap i Göteborg.

Jörgen Hermansson är professor i statsvetenskap i Uppsala.

Pol mag Hanna Larheden har studerat statsvetenskap i Lund.

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo Akademi.

Ole Borre är professor i statsvetenskap i Århus.

Lennart Lundquist är professor i statsvetenskap i Lund.

Docent Bo Petersson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Fil dr Ann-Marie Ekengren är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.

Fil dr Erik Ringmar är verksam vid London School of Economics.

Kari Palonen är professor i statsvetenskap vid Jyväskylä universitet.

Tom Christensen är professor i statsvetenskap i Oslo.

Knut Heidar är professor i statsvetenskap i Oslo.

Fil dr Kristina Boréus är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Therese C Reitan är lektor i statsvetenskap vid Södertörns högskola.

Abstracts

BO ROTHSTEIN: *Den moderna könsmaktsordningens grundbult. (EXPLAINING MODERN PATRIARCHY – THE BASIC MECHANISM).*

The article tries to define the basic social mechanism behind the reproduction of the patriarchal order in modern societies. It starts from a recent Swedish public investigation about gender and economic power. One of the most surprising results from this investigation was the following. Despite a number of inventive and unique policy measures established to increase the equality between men and women, the traditional gender based pattern of the division of labor within households (with children) prevails, even controlling for age. Moreover, the investigation, which was based on a large sample questionnaire, also showed that Swedish couples share an ideology, strongly supported by the government, that men and women should take equal responsibility for domestic labor.

The analytical starting point is a critique of the functionalist type of explanation in most feminist theory. Instead, an argument based on the discussion about "social mechanisms" is presented. By using insights from research on so called mate selection it is argued that what explains the reproduction of the patriarchal order is that men and women are not equal when they form a couple. Instead he is on average 2,7 years older, which means that he has either/or more education or a more stable position on the labor market. This implies that the male partner has an upper hand in the intra-family negotiations about the division of market and domestic labor. The statistical analysis, using the same data as the above mentioned public investigation, gives some support for this argument.

JÖRGEN HERMANSSON: *Politik på upplysningens grund ELLER Känslan ställd i förnuftets Statsvetenskaplig Tidskrift 1999, årg 102 nr1*

tjänst. (POLITICS BASED ON THE IDEAS OF ENLIGHTENMENT, OR PASSION AS THE SLAVE OF REASON).

In this Inaugural Lecture I give a rough outline of a research agenda for political science. The topic of this research is characterised as politics based on reason, i.e. political decisions founded on knowledge, established through democratic procedures and implemented in an efficient way. The questions to be answered are quite simple: Is this view on politics coherent? Is it at all possible? And is it a desirable way to handle collective decision-making?

In order to analyse these questions, it is proposed that political science should take three different problems of collective action as its main concern. Two of these refer to horizontal co-operation. Following the tracks of Hobbes and Hume, they deal with free riding and with generosity respectively. The paradigmatic models for these two problems are the Prisoners' Dilemma and the Battle of the Sexes. The third problem concerns vertical co-operation, i.e. the relation between leaders and followers. No one has stated this more cogently than Machiavelli and the fundamental analytical tool is a model of strategic interaction called the Control Game.

My tentative conclusion is, thereby inverting Hume's famous statement, that politics based on the ideas of enlightenment is possible only if passion becomes the slave of reason.

HANNA LARHEDEN: *Trender och traditioner inom svensk statsvetenskap åren 1976-1996. (TRENDS AND TRADITIONS IN SWEDISH POLITICAL SCIENCE, 1976-1996).*

This article presents the results from a quantitative content analysis of 212 doctoral dissertations in political science at five different Swed-

ish universities: Lund, Uppsala, Stockholm, Gothenburg, and Umeå.

The aim of the study is to chart, describe and also explain, (i) changes in Swedish political science, and (ii) similarities and differences between the five universities. I focus on three aspects: dissertation theme, theoretical and methodological aspects, and finally the dissertation's relations to the research context of political science.

The results show that the behavioristic movement affected political science completely concerning applied methodology and choice of dissertation theme. In the late 70's the practice of quantitative methods increased and reached its peak during the 80's. During that same period philosophically oriented studies was reduced by over 50% and dissertations which focused on political sociology increased. But the quantitative boom founded a troop of critics who pleaded

their case for policy-oriented studies which became noticeable in the 80's. Methodologically the political scientists abandoned the strong focus on quantitative methods in favour of different rational-choice-models, such as public choice and game theory.

This development is most evident at Uppsala University where a majority of the authors practice rational models within the field of policy studies. On the other hand, at Umeå, every single doctoral dissertation applies quantitative method and philosophical studies are non-existent. At Gothenburg quantitative methods are also frequently used and this is the institution with the largest amount of political sociology studies. International politics are strongest at Lund and Stockholm Universities and these two institutions also have methodological similarities.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-222 89 46.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentessystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Ankar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige